

John Cranford,

M. D.

VERHANDELING OVER DE ROTKOORTZEN,

*Welke in de voorige jaaren, voornaamelyk van 1770 tot
1774., zoo wel te Land als inzonderheid op de
uitgaande O. I. C. ſchepen, geregeerd hebben.*

W A A R I N

*Derzelver oorsprong, voortgang; aart en waare geſtel-
heid onderzocht; de beboedmiddels daartegen
aangewezen, en de Geneeswys daarvan
beſchreeven word.*

V O O R T S

*De beſte wys, om by ſtormend en regenachtig weder in een
beſooten Schip frifſche en zuivere lucht te brengen,
door middel van eene verbeterde ſtelling des
Luchtzeils, en het plaatzen van eene door
den Schryver NIEUWUITGEVONDENE
VEILIGE EN WELWERKENDE
M A C H I E N E.*

N E V E N S

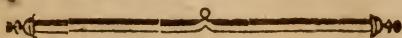
*Een onpartydig betoog van de nuttigheid der DRIEDEKS
boven de TWEEDEKS SCHEPEN, en aanwyzing
van verſcheidene misbruiken in de Schepen,
benevens de middels tot herſtel
derzelven.*

MET TWEE OPHELDERENDE PLAATEN;

D O O R

JOAN FERDINAND ELLERBECK;

Opper Chirurzyn in dienst der Ed: O. I. Comp.

Te R O T T E R D A M,

By JACOBUS BRONKHORST,

en zyn mede te bekomen te Middelburg

By C. B O H E M E R.

M D C C L X X X.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Crawford

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

OPDRACHT

AAN DE

EDELE ACHTBAARE HEEREN ALGEMEENE
BEWINDHEBBEREN DER OOSTINDISCHE
MAATSCHAPPYE DER VEREENIGDE
NEDERLANDEN,

GENAAMD,

DE VERGADERING VAN XVII.

Weinig twyfel heeft het by my ge-
leden, EDEL ACHTB: HEEREN,
van het oogenblik af aan, dat ik de pen
opvattede, om deze myne VERHANDE-
LING OVER DE ROTKOORTZEN, te
fchryven, aan wien ik dezelve zoude
hebben op te dragen: om dat

I. Ik zoo veele jaren de eer gehad
hebbende onder de vlag van Uw Ed:
Achtb:, ter zee, in den oorlog der ziek-
ten en Genezing te dienen, de befchry-
ving van myne daarin aangewonnen be-
vindingen aan niemand eigenaartiger,

* 2

dan

iv O P D R A C H T.

dan aan Uw Edel Achtb: toebehoorde, en dit, als ik ootmoedig de vryheid eens gebruiken mag van het zoo te noemen, eenigermate zoude kunnen dienen tot een Relas van myne Verrichtingen in onderscheiden tochten met schepen van UEd: Achtb:

II. Om dat het nut, ik wensch het geen dat uit deze myne VERHANDELING zal voortvloeyen in eenige opzichten wel algemeen tot alle zeetochten, maar al-lerbyzonderst tot die van UEd: Achtb: loflyke Maatschappyë behoort.

Deze twee redenen, EDEL ACHTBARE HEEREN, komen my zoo beslissende voor, dat ik meen my te mogen vleijen met die hoop, dat Uw Ed: Achtb: deze Opragt niet zult ongegrond vinden, noch den Schryver, die ook nog, terwyl dezelve Uw Edel Achtb: onder de oogen komt, de eer heeft, in Uw Ed: Achtb:

OPDRACHT: v

Achtb: loflyken Dienst, als Opper Chirurgyn, de zee te bevaren, voor laatdunkend of opgeblazen deswegens houden.

Ik ben zoo dwaas niet van my te verbeelden, dat deze myne VERHANDELING de eenigste zy, die over deeze stof ooit uitgegeven is, noch zoo geprikkeld van eigenliefde, dat ik my voorstelle, dat de myne de beste is; maar nochtans wil ik ook my zelve zoover niet wegwerpen, dat ik met het droefgeestig denkbeeld, dat 'er geheel niets nieuws, volstrekt niets leerzaams in te vinden zoude zyn, myzelve pynigen en in den grond slaan zoude.

Het vertrouwen, waar mede Uw Edele Achtbaren myne geringe pogingen telkens van tocht tot tocht hebt gelieven te verëeren, zet my zekerlyk geen' geringen moed by, om in deze onze zoo kiefche Eeuw in het openbaar met my-

ne pen te voorschyn te durven komen, verzekerd zynde, dat uw Edele Achtb: telkens gebleken goedkeuringe van myne vorige verrichtingen, door het weder aanstellen tot eenen nieuwen tocht, eene zonderlinge belooning van myne gedane ondernemingen geweest is, maar ook eene zoodanige aanpryding, aan het vertrouwen van het Publyk, dat ik reden meen te mogen hebben, om te hopen, dat deze myne VERHANDELING &c. door den een of ander onbevooroordeelden nog wel eens gelezen zal worden, op hope van 'er iet nieuws of nuttigs in te ontdekken.

Ik zal my vergenoegen, EDEL ACHTBARE HEEREN, indien Uw Edele Achtbaarheden dezelve in Uw Edele Achtb: gunstige Bescherming zult gelieven open aan te nemen, wenschende, dat dees myn arbeid aan het algemeen, maar al-

ler-

O P D R A C H T. VII

lermeest en byzonderst aan de scheepvaart van UEd: Achtb: tot veel nut en voordeel verftrekken zal.

De Hemel, EDEL ACHTB. HEEREN, bewake, behoede, breide uit, zegene en verryke, zoo met schatten als met eer en aanzien, de loffelyke Oostindische Maatschappy der Zeven Verëenigde Nederlanden, zoo lang de Zon op- en ondergaan zal!

Hy zende zyne dierbaarste zoo tydlyke als eeuwige zegeningen af op uw Edele Achtb: Hooge Persoonen, en loffelyke Huizen! Hy bestrale Uw Edele Achtbaarheden aanzienlyke Eerämpten en Verrichtingen met de Zonne zyner onafgebroken goedkeuringe, en doe Uw Edele Achtbarens roemwaardige stammen in derzelve hoogen luister staan en bloeijen tot in het laatste nageslacht.!

Ik heb de eer my zelve aan Uw E-

VIII O P D R A C H T.

dele Achtbare gunstige gedachten nedrig
te blyven aanbevelen, en my met alle
byzondere hoogachting en onderdanig-
heid te onderteekenen,

EDELE ACHTBAARE
HEEREN,

UW EDELE ACHTBAAR-
HEDENS

*Gehoorzamen en Oot-
moedigen Dienaar,*

JOAN FERDINAND ELLERBECK.

MIDDELBURG

den 3^{den} der Bloemaande,
MDCCLXXIX.

VOOR:

VOORBERIGT.

Tot Inleiding van het Werk.

De beweegredenen, welken my genoopt hebben, om tot deeze Verhandeling te treden, vloeijen uit geene andere bron voort, als uit Christelyke Liefde, en uit bartelyke Genegenheid, zoo wel als Menschli- vende Zorg, voor den welstand van den Zeeman; ge- ne andere oogmerken konden in staat geweest zyn, my deezen arbeid te doen onderneemen, tot welken ik te meer bewogen ben door de zorgvuldige en gewigtige Vraag van de E. Heeren Bewindhebberen der Oost- Indische Compagnie, te weeten: " Welken zyn de dui- ,, delyke Kenmerken van die besmettelyke Rotkoorts, ,, (Febris Maligna Putrida,) welke thans zoo alge- ,, meen bespeurd word op de uitgaande Oost- Indische ,, Schepen deezer Landen? Door welke oorzaken word ,, deeze Koorts voortgebracht? en welke zyn de Mid- ,, dels om dezelve te behandelen, voor te komen, en ,, den Voortgang daarvan te stuiten? " Voor eene voldoende beantwoording van deeze welmeenende Vraag, werd een zeer aanzienlyke Eereprys bepaald; en het was gelyk Varenius tot besluit zyner Geographie zegt:

Palma in Medio posita est: rapiat qui potest.

Doch wat moeite men aanwendde, om de waare oor- zaaken van deeze rampzaalige Verwoesting te ontdek- ken; Wat Middels men uitdagt om de Kwaal te ge- neezen; Welke bekwaame Lieden men raadpleegde, om deeze aansteekende besmetting te voorkomen, en de Treurvlag in te haalen, tot het waaijen van welke de gevolgen deezer droevige Ziekte, op de uitgaande

Oost-Indische Scheepen, zoo dikwerf aanleiding gaven: zoo vond zig nogtbans niemand in staat, om den loop van deeze giftige Effluvia te stuiten, of aan de doodelyke gevolgen van dezelve paalen te stellen!

Dewyl de wezenlyke oorsprong van deeze Kwaal voor het oog der Onderzoekeren hier te Lande duister bleef, en men niet begrypen kon, wat wel eigenlyk de oorzaak daarvan zyn mogt, zoo schreef men deeze geduchte bezoeking aan eene byzondere Kastyding van God toe, en, gedreeven door dien yver, riep men uit: het is eene bezoeking van den Hemel! het is de tuchtigende Hand des Heeren! God wil de verdorven en booze Waereld straffen, dewyl daarin geene Trouw, geene Barmhertigheid, geene Godsvrucht meer te vinden zyn! de rechtvaardige Rechter strekt zyn Wraakzwaard uit, om de vermetelheid der Ongelooovigen, der Gods-Lasteraaren, en der boosheidpleegende Menschen te rechten! De maat der Zonden is vol, en de straf is rypgeworden! — Men smeekte den Hemel met weenende ooggen, deeze verschrikkelijke bezoeking genadig af te wenden!

Schoon men veelligt niet ongegrond deeze Kwaal als eene straf van hooger Hand beschouwde: zoo onderzocht men nogtbans niet naauwkeurig genoeg de Werktuigen, welke de Hemel tot uitvoering deezer Kastyding gebruikte. Eenigen waren bepaald genoeg in hunne denkbeelden, om te stellen, dat deeze bezoeking alleenlyk de Zeelieden trof, en dat de plaätzelyke oorzaken hier van in de Scheepen zelven te zoeken waren; anderen weder dagten, dat deeze Krankheid ontstond door eene al te digte opëenpakking van Menschen in de Schepen; een derde begreep, dat deeze besmetting alleenlyk voort-

kwam van de veranderlyke gesteldheid der Luchtstreek en der Saisoenen, van de nadeelige opstygende dampen, en van de warme dagen en koele nachten; een vierde beweerde, dat deeze Kwaal teweeggebragt wierd, door de bedorven lucht, welke in de Driedeks Scheepen plaatsvond, die men deswegen zeer schadelijk voor de gezondheid oordeelde, en vaststellen wilde, dat in dezelve de Lucht veel meer beslooten was, dan in de Tweedeks Scheepen: doch dit oordeel bleek ook op geene genoegzaam zekere gronden te rusten; dewyl de ondervinding leerde, dat de Tweedeks Scheepen van deeze Kwaal mede niet verschoond bleeven, en niet minder sterfgevallen, naar evenredigheid, aan hun boord leeden, dan de Driedekkers. Hierop vorderde men met het onderzoek nader, en zocht de oorzaaken van dit kwaad in de Huizen der Volkhouderen, en dezelve wel voornaamelyk toe te schryven aan het slegt onthaal en de wyze van uitrusting, zoowel als aan het ongemak van zoo veele Menschen in een klein bedompt Vertrek by elkander op te sluiten, en eindelyk ook aan de Haveloosheid, Armoede en het neêrslagtig Gemoed, byzonderlyk van die Menschen, welke op allerhande wyzen door de Ronfelaars aan de Volkhouders (of zoogenaamde Zielverkoopers) bezorgd worden. Hierby bleef men stilstaan, en strekte het onderzoek niet verder uit.

De Menschlievende Heeren Bewindhebbers van de E. Oost-Indiesche Compagnie gaven hierop strikt bevel aan deeze Volkhouderen om hun Manschap beeter op te passen, en omtrent de laatstgemelden werd eene geschikter orde beraamd. Doch welke schikkingen men ook maakte, en hoe veele moeite men aanwendde, om

dat geen, wat als eene toevallige oorzaak beschouwd werd, uit den weg te ruimen, bleek het egter, dat alle pogingen en zorgvuldigheden niet toereikend, noch Menschelyke hulp genoeg vermogende waren, om aan deze Infectie of besmetting wederstand te bieden; tot dat eindelyk de tyd en onderwinding leerden, dat niet in de hand van den zwakken Mensch, maar in die van den grootsten en magtigsten Raadgeever alléén het kragtdaadig middel berustte, om deze woedende Kwaal te stuiten en te doen ophouden. Men zag deze besmetting niet eerder verminderen, dan toen de ontfermende Opperbeer ons, door de drie jaaren lang gekwylnd hebbende en weder in gezondheid en vruchtbaarheid toeneemende Akkers, het waare hulpmiddel verleende, het welk in staat was aan het oogmerk van het reikbalzend verlangen te voldoen.

De kwynende Veldbouw dus wederom opgeloozen zynde en zyne vruchtbaare krachten verkreegen hebbende, schonk aan de Menschen, wier ellendige toestand en de oorzaak hunner Ziekten nu klaarlyk ontdekt konden worden, de gezegende Vruchten der Aarde, als een heilryk middel, om aan de Kwaal, die de Volken vernielde, haare kragt te beneemen. Duitschland was oorspronkelyk het Treurtooneel, alwaar deze besmetting voornamelyk de grootste Verwoesting aanreichte. Alle de Nieuwspapieren, zoowel als de spreekende Vluchtelingen uit die Landstreeken leverden menigvuldige berigten en onwraakbaare bewyzen, in welken akeligen toestand Duitschland in de jaaren 1770 tot 1774 zich bevonden heeft; welke nadeelen het vogtig regenachtig veranderlyk Weér teweegbragt; welk een misgewas van Koorn, Tuinvruchten en Ooft daar

door

door ontstond; hoe de daarop volgende hongersnood de Ligchaamen uitmergelde; welke Ziekten en Kwaalen hierdoor tenzegebragt wierden, die wel by den aanvang niet zeer geducht waren, doch vervolgens zoo geweldig baare woede uitstrekten, dat zy in zommige streeken van Duitschland niet veel van eene wezenlyke Pest verschilden, die aan Steeden en Dorpen het grootst getal der Inwooneren ontroofden; aan veele Moeders baare teedere Zuigelingen van de opgedroogde borst rukten; den Man zyne Vrouw; der Vrouw baaren Man; den Kinderen hunne Ouders; en den Burger zynen Friend en Weldoener ontnaamen! — Ontroerende Vertooning! het hart krimpt weg op de verschrikkelyke Verbeelding van het aakelig Toneel, waarop, onder de Duitschers, de vernielende Dood de hoofsrol speelde! De muuren uwer bezogte Steden, ó Duitschland! De wanden uwer Huizen, de wiegen uwer Zuigelingen moeten gewislyk medelyden gevoeld en om uw Noodlot getreurd hebben! —

Waren de berigten deezer treurige omstandigheden niet gewigtig? — Waren de overgebragte besmettingen door de Vluchtelingen uit die Landstreeken niet overtuigend genoeg, om de Zaak met aandacht na te denken, en daardoor de oorzaak te ontdekken, welke aanleiding tot deeze Ziekte in de Nederlanden op de Scheepen en vervolgens ook te Land kon gegeven hebben? Maar de zaak schein nog niet gewigtig genoeg te zyn, om deeze opmerking te maaken; de prys bleef nog lang uitgeschreeven, tot dat eindelyk het besluit der ingeleeverde Antwoorden hierop uitkwam, dat de oorspronkelyke oorzaak deezer Kwaal uit de Huizen der Volkbouderen voortkwam, en men verbeeldde zich de

zaak

zaak nu volkomen geraaden te hebben; doch ik durf my verzeekerd houden, (het staa my vry, dit te be- kennen,) dat die aan dit raadzel geloof verleent, zoo wys zal blyven, als by te vooren was.

Van waar deeze Ziekte baare eigenlyke oorsprong (naar myne gedagten) hadde, heb ik reeds kortelyk aangeroerd. Dat myne beweesing hieromtrent op goede gronden steunt, zal ik in de volgende Verhandeling duidelyker tragten te bewyzen.

Met de beschryving van de Ziekte zal ik my niet lang ophouden; dewyl dezelve genoeg bekend is, en niet in eene byzondere, ongewoone of onbekende Kwaal bestaan heeft, maar de Ziekte, welke op de Schepen heerschte met die te Land waargenoomen werd, in de meeste deelen, ja volkomen, overeenkwam.

Daartegen zal ik aan de hand geeven die hulpmid- dels, welken **GEORGE GASSER** en ik; (naar myne zwakke vermogens, welke ik zoo veel doenlyk aangewend en aan de ervaarenis getoetst heb,) die hulpmiddels, (zegge ik.) welke wy als de gemakkelyksten en besten in die Kwaal bevonden hebben; en tevens de veiligste behoedmiddels beschryven, welke door een goed gevolg beantwoord, en dus door de ondervinding gestaafd zyn.

Verder zal ik aanwyzen, boedanig men de Lucht in de Schepen door het van my verbeterd bedekt Lucht-Zeil in Circulatie kan houden, door middel eener Machiene van Zeildoek, welke ik uitgevonden heb, waarmede men in staat is, geduurende de hevigste stormen, (als wanneer de Schepen volstrekt besloten moeten blyven, en hierdoor de Lucht in dezelveen zwoel, benaauwd en infectibel of aansteekend word,)

eene frifche Lucht in te leiden, en de bedorvene be-
naauwde Lucht uit te dryven, zonder dat daardoor
eenige inftorting van Regen of van Zeewater veroor-
zaakt kan worden.

Eindelyk zal ik een onpartydig onderzoek mededeelen,
en een befluit, op de onderwinding gegrond, opmaaken,
wegens de Driedeks- en Tweedeks- Scheepen, voornaamelyk
omtrent derzelver maakelei en fcbikking, en het
nut of nadeel daarvan, met betrekking tot de Gezond-
heid van de Menfchen.

Middels in te voeren, om de Ziekten gantsche-
lyk en geheel te ftuiten, zulks gaat het menfcbelyk
vermogen te boven. Indien ik verwaand genoeg was,
iets dergelyks te onderneemen, zoude ik verwagten mo-
gen, billyk befpot te worden, alzo myne gronden als
dan gewislyk loutere Hypotheefen zyn zouden, dewyl
het menfchlyk verftand te zwak is, om over dat geene
oordeel te vellen, wat alleenlyk in de Hand van God
ftaat, en waarover flegts zyne Almagt heerscht en
beveelt.

Om myne denkbeelden duidelyker en begrypelyker te
maaken, zal ik vooraf, eer ik verder treede, een kort
ontwerp fcbetzen van den Menfch; te weteen: hoedanig
dezelve gefield moet zyn, wanneer men hem gezond
kan beeten; en hoedanig het Ligchaam ontfteld, en in
zyne beweegingen geftremd kan raaken: het welk men
alsdan Ziekte noemt.

En, die een oordeel, verfchillend van het myne,
vellen mogten over de waare oorzaak van de meenig-
vuldige Rotkoortzen, welke in de vorige jaaren zoo
fterk gewoed hebben, verzoek ik vriendelyk, het ont-
werp myner denkbeelden hieromtrent niet eerder te

VOORBERIGT, XVI

berispen of te verwerpen, dan wanneer zy zich verzeekerd kunnen houden, dat niet ook hunne gedagten op hunne beurt weder berispt en afgekeurd zullen worden.

Ik beveel my in de gunstige geneegenheid van den bescheiden Leezer, en wensch hem welvaart.

JOAN FERDINAND ELLERBECK.

Middelburg
den 3den van Mei
1779.

V E R S

Treatise on Fevers caused
by Rats (Bubonic Plague.)

By

Joan Ferdinand Ellerbeck.

Surgeon in chief to the
Dutch East India Company.

1773

VERHANDELING.

EERSTE WAARNEEMING.

BESCHOUWING OVER DEN GEZONDEN EN
ZIEKEN MENSCH. — GEDACHTEN OVER
DE OORZAAKEN DER

R O T Z I E K T E N.

§. 1.

De wezenlyke gezondheid van den Mensch bestaat in eene onverhinderde verrichting van alle ligchaamlyke bedryven; deeze worden aangedreeven en bevordert door de bewegingen van de vloeibaare deelen, (*pers solidas*;) gevolglyk worden geëvenreedigde krachten, naar de gesteldheid des Ligchaams, vereischt, om de *Actiones Corpori* of ligchaamlyke bedryven behoorlyk te verrichtèn.

§. 2.

Hangt dus de wezenlyke gezondheid af van eene onverhinderde verrichting der ligchaamlyke *Actiones* of bedryven, welke tot het Leven noodig zyn: zoo is ligt te begrypen, dat geene van deeze *Actiones* in hunne verrichtingen eenigen mangel of getrek lyden moogen; zoo ras dit plaats vind, zal men hem, die aan eenig gebrek hier omtrend zig voelt bloot gesteld, niet als volkomen gezond, maar als ziek en ongesteld beschouwen moeten.

„ De byzondere gezondheid van eenen Mensch “
 (zegt de geleerde LÖSEKENS, in zyne *Physiologia*, §. 36.)
 „ ontstaat, zoo wel als de *Actiones* zelveu, uit de ge-
 „ steldheid der vaste en vloeibaare deelen, welke aan
 „ elk Ligchaam byzonderlyk eigen is. “

§. 3.

De vaste, vaste weeke en vloeibaare deelen, naar eene
 alwyze schepping door de Godheid te saamen gevoegt,
 maaken ons dierlyk gestel uit.

(a) De *vaste deelen* zyn eigenlyk de steunpilaaren en
 fundamenten, aan welke de overige deelen verknocht
 en als vast gemaakt zyn. Deeze *vaste deelen* bestaan
 hoofdsoffelyk uit Aarde, Water, Zout en Oly, die,
 tot een *Glutine* verfaamt, de saamenbinding maaken,
 en dus geformeert zynde, *beenderen* genaamt worden.

(b) De *vaste weeke deelen* bestaan uit minder Aarde,
 doch bezitten daartegen meerder *Glutine Animalis*, waar-
 door zy in vastigheid en hardheid van de beenderen
 verschillen en afwyken; deeze zyn de *Musculi, tendines,*
Nervi Ligamenta, enz: welke het Ligchaam dienen tot
 deszelfs beweeging, vorming, aandoening, gevoel en
 stand, zoo wel als tot hulp van deszelfs mogelyke ver-
 rigtingen.

(c) De *vloeibaare deelen*, en wel inzonderheid het
 bloed (*cruor*,) behelzen weinig Aard-deelen (*partes*
terrestres.) Derzelve menging of vorming bestaat uit
 Mucilagineuze, Gelatineuze, olyachtige, zoutachtige en
 waterachtige deelen, uit welken het *glutine animale*,
 als een fyner en uitgewerkter deel saamengesteld is; en
 hierdoor is het, dat het reeds gevormt Ligchaam onder-
 houden, en de gantche *Oeconomia Animalis* of Dier-
 lyke

lyke Huishouding bevordert en bewerkt word; kunnende zonder deeze drie deelen geen Ligchaam bestaan, noch leevend blyven.

§. 4.

Deeze, aan het sterfelyk dierlyk gestel onontbeerlyk zynde deelen, kunnen derzelve beweegingen niet blyven verrigten, zonder een geschikt onderhoud uit de drie Ryken der Natuur te genieten. Het is ten overvloede bekend, dat wanneer het dierlyk gestel slegts één enkel deel uit deeze drie Ryken der Natuur lang ontbeeren moet, het zelve zig als dan in zyne beweegingen verzwakt en gekrenkt voelt, en de dryfveeren van de *Actiones Corporis* daardoor kwynend en ziek worden. Veelminder nog zal het dierlyk gestel in deszelfs beweegingen en verrichtingen onverhinderd, dat is, *gezond* kunnen blyven, wanneer aan het zelve twee, of wel alle drie tot zyn onderhoud noodige deelen uit de *Regnis Naturæ* langen tyd onthouden worden, of wanneer dezelve in hunnen aart en wezenlyke hoedanigheid door bederf aangestooken zyn. Dat deeze beweering op goede gronden berust, overtuigen ons genoegzaam de treurige narigten uit zodanige Landstreeken alwaar gebrek aan levensmiddelen en hongersnood plaats vinden, die door misgewas aan Koorn, Boom- en Tuinvruchten ontfonden. Niet minder bewys word ons hiervan opgeleevert door de sterfte onder het Vee, zoo wel als door den Kryg en het optrekken van talryke Legers, waarvan de voorige Oorlog in Duitschland een spreekende blyk heeft opgeleevert: immers waren de gevolgen daarvan, dat het kostelyk graan op de velden staande, deels in deszelfs schoonsfen bloei ontydig afgemaait, deels vernielt en vertreden wordende, aan den

Landbouwer geene andere vruchten van zynen noesten vlyt en in het zweet zyns aanfchyns bezaaide akkers overliet; dan mest en stoppelen; terwyl zwaare inkwartingen en doortogten aan de arme inwooneren de nog overgebleevene levensmiddelen verminderden, of dezelve geheel daarvan beroofden: in welk noodlot ook de zeevaarende lieden in hunne lange en hachlyke togten deelen moesten. Van deeze beklaaglyke zeekerheid heeft my myne eigene ondervinding genoegzaam overtuigt.

§. 5.

Zoo min nu ons ligchaamlyk gestel buiten de drie Ryken der Natuur bestaan kan, even zoo min kan ook een Ligchaam, het welk met alle vereifchte *Alimentes* voorzien is, zonder behulp der noodige gezonde *Elementen* of hoofdstoffen, in beweeging gehouden worden. Dit is aan geene de minste twyffeling onderworpen, dewyl het aan niemand onbekend zyn kan, hoe onontbeerlyk eene frische en zuivere lucht is, en hoe onmogelyk het zy, zonder dezelve onze *Actiones Corporis* ongehinderd te verrigten. Hoe nodig en dienftig de frische lucht tot *Respiratie* is, ziet men onwraakbaar aan de dieren zo wel als aan de planten, welke zonder dezelve niet bestaan noch groeyen kunnen; ja zelfs de vischen, in heur waaterig element, snuiven, door middel van heur *Bronchiorum*, de lucht in.

Aangezien nu de lucht zo nodig en onontbeerlyk is, tot onze *Corporeele* of ligchamelyke verrigtingen en beweegingen: zoo verdient dezelve billyk de eerste plaats omtrend alle geschaapene, zoo wel bezielde als onbezielde Wezens, welke opmerking waardig zyn. De wyze *SENECA* begreep volkomen, hoe onontbeerlyk de Lucht ware, wanneer hy zegt: „ *Aër mundi pars est*
 & qui;

„ & quidem necessaria, hic enim est qui Cælum terramque
„ conedit. “ (*)

En niet minder de welspreekende CICERO, die zig aldus doet hooren: „ *Ipse Aër nobiscum videt; nobiscum audit; nobiscum sonat: nihil enim eorumque sine coferi potest.* “ (**)

§. 6.

Zoo nuttig eene zuivere gezonde LUCHT tot onderhouding van ons ligchaamlyk gestel is, zoo nadeelig daartegen is eene bedompte, onzuivere of besmette Lucht, welke de vaste deelen van het dierlyk gestel in derzelve werkingen belemmerende en verstoorende, daardoor zwaare ongemakken en gevaarlyke Ziektens ontstaan doet.

De AARDE, schoon de hoofdstof zynde, uit welke de Mensch geschaapen is, en die, door derzelve voortbrengzelen, den Mensch ook voed en onderhoud, kan nothans door haare giftige uitwaasfemingen (*exhalationes*) groote verwoestingen onder het menschdom aanrechten (†).

Het WATER is een onontbeerlyk element voor het bestaan van ons Leven, dewyl het ons zoo wel toevloed verschafft aan de vereischte vloeibare stoffen (*liquida*) als dient tot ons nodig voedsel. Doch wanneer dit element bedorven of onzuiver is, kan het zelve geene geringe ongefeldheid te weeg brengen in onze tót het Leven vereischt wordende werktuigen; waarvan ons niet alleen de zeevaarende lieden, maar ook verscheiden Landstreeken, alwaar men geen ander dan brak en vuil water heeft, genoegzaam overtuigen kunnen.

Het VUUR verstrekt meede tot een gewigtig nut, om het

(*) SENECA. *Quæst. Nat. Lib. II. Cap. 4. 33.*

(**) CICERO. *De Natura Deorum Lib. VII.*

(†) Zie WILLIS over de *Pest. Cap. XIII. bladz. 237.*

het dierlyk gestel en de planten, naar derzelve eigenschappen, in stand te houden, en tot de nodige volkomenheid te brengen; doch tevens word men gewaar, dat het zelve ook niet minder vermoogend is, aan ons *Corporeel* gestel nadeelen toetebrengen. By voorbeeld: door lang aanhoudende droogte in den Zomer, die den groei tegenhoud van het graan en van de boomvruchten, en veel ongedierte voortbrengt, door welk de nog overgebleevene veld- en tuin-gewassen verteert of bedorven worden. Als ook door hevige hette der zonne, en daaruit ontspruitende *Effluvia*.

§. 7.

Schoon de Hoofdstoffen in hunne zelfstandigheid of *substantie* zuiver en onbesmet zyn, byzonderlyk de Lucht: zoo bespeurt men egter, dat zy door een sterfend element aangestooken kunnen worden; gelyk b. v. eene zuivere lucht door stilstaande wateren, drabbige moerassen, en daarin geworpene rottende kringen van doode dieren, zoo wel als door sterke overstromingen, en daarop volgende smagtende en aanhoudende hette. (*)

Men heeft opgemerkt, dat de pest in Egipten gemeenlyk begon te woeden, wanneer, op eene hevige overstroming van den Nyl, eene onmaatige hette volgde, en de Lucht dus, door de uitwaasfemende dampen, met veele *Effluvia* vervult raakte. (†)

De Lucht kan mede ontflooken raaken, wanneer, na het leveren van eenen veldslag, verzuimt word de doode ligchaamen spoedig te begraven, waardoor dezelve, te lang aan het branden van de Zon bloot gesteld zynde, beginnen te stinken. (‡)

Ook door geëxecuteerde Ligchaamen, welke in de heete
Zomer-

(*) FRIBER, CARTH. *Verh. over de Lucht.* bladz. 1154.

(†) DAPPER *Beschryving van Africa.* bladz. 127 en 128.

(‡) WILLIS *over de Pest.* Cap. XII. bladz. 230.

Zomerdagen in de open lucht aan de galg hangen blyven, en dus door derzelver rottende uitdampingen de *Atmospbeer* aansteeken en besmetten.

Door dergelyke handelwyzen, onoplettenheden en verzuim worden dikwerf kwaadaartige en besmettende Ziekten uitgebroeit; en de daaruit ontspruitende besmetting zal niet verhoed noch gestuit kunnen worden, ten zy men de oorzaak, welke dezelve voortbragt, uit den weg ruime.

§. 8.

Dit beknopt voorstel geeft my thans meer aanleiding, en de korte verhandeling over de Lucht baant genoegzaam het spoor, om te kunnen doen begrypen, uit welken oorsprong de hevige besmettende Ziekten ontstonden, welke in Europa zoo veele duizenden Menschen, zoo wel te Land, als te Water, en op de uitvaarende Oostindische Scheepen in de jaaren 1770 tot 1774, jammerlyk deden sneuvelen. Wanneer ik dit droevig onderwerp rypelyk overweeg, dan komt my voor, dat de oorsprongkelyke oorzaak van deeze ziekten niet het eerst gezogt moet worden, (gelyk men heeft tragten te beweerden,) in de Huizen der Volkhouderen, noch op de Scheepen. Want te zeggen dat deeze Ziekten ontstonden door eene al te digte opëenpakking van Volk in de Huizen der Volkhouderen, en in de Scheepen, en dat hierdoor de *Atmospbeer*, door derzelver *Exhalation*, *Expiration*, *foeces* enz. te hevig aangestooken en bedorven was, zoude eene oogschynelyke tegenstrydigheid opleeveren. Immers zoude men met recht kunnen vooronderstellen, indien dit zoo ware, dat dan de Huizen der Volkhouderen nooit van dit ongemak bevryd kunnen blyven. En wat is dan de reden, dat vóór die duure en schaarsche Jaaren, toen de Huizen der Volkhouderen ongetwyffelt ook met veele Menschen zig

vervult vonden, deeze Ziekte niet zoo sterk bespeurt is geworden? Waarom woedde dezelve alleenlyk in die Jaaren, in welke Europa worstelen moest met ongehoorde schaarsheid van Levensmiddelen en zig door hongersnood bedreigd vond? Hoe kwam het, dat deeze ziekte juist een eind nam, toen de oogst van de Vruchten des Velds wederom wel uitviel, en de duurte en schaarsheid ophielden? En wat is de oorzaak, dat men tegenswoordig van deeze geduchte plaag niet meer hoort, daar het nogthans algemeen bekend is, dat het Volk, ook thans, lang genoeg in de Huizen der Volkhouderen opgeflooten blyft? Nog meer: Deeze besmettende ziekte graspeerde ook in dien tyd, van het jaar 1771 tot 1774, onder de Landmilitie in ons Nederland, alwaar dezelve ingevoert raakte door de nieuw geworvene Recruten, die, door honger en elende gedreeven, zig tot den dienst aanboden: Deeze nu, waren geene menschen, die door Ronfelaars opgespoort, of in de Huizen der Volkhouders opgeflooten wierden; en nogthans sloop die zelfde Ziekte ook onder deeze lieden in. — Dit in aanmerking neemende, zal ik verder poogen te bewyzen, dat deeze in haare beginzelen zig vertoonende Rotkoortsen (*febres putride*) wel van eene kwaadaartige geteldheid waren, doch toen nog de wezenlyke besmettende of *pestilentialle* eigenschappen in den grond niet bezaten, en by den aanvang in de Scheepen, wanneer het Volk, na gehoudene Monsterring, op dezelve gebragt wierd, niet zoo woedend, noch met die *vim virolentam* bezwangert waren, dan na dat de *Atmospbeer* door de veroorzaakte aandoening in de plaats, alwaar zodanige reeds ziek zynde, of ten minsten de aansteeking in hunne ligchaamen medevoerende menschen in menigte opflooten waren, bedorven raakende, en door den wind niet bewogen kunnende worden, onbekwaam wierd, om het menschlyk gestel te *soutcueren*, en door nadelige

deelige eigenschappen en drukkende zwaarte de kracht verloor, om de *Respiratie* te bevorderen. Van welke nadeelige eigenschappen ons de ondervinding van oude zoo wel als nieuwe Leeraars genoegzaam onderrigt. (*) Doch myne opmerking hiervan, voor als nog, opfichortende, zal ik overgaan tot de beschouwing, dat deeze Rotkoortfen (*febres putrida*) niet flegts door de ontbrekende *elementa* voortgebracht, maar wel voornamelyk veroorzaakt zyn geworden door het gebrek aan noodige *alimenta*, het welk te weeg gebracht wierd door het misgewas, de schaarsheid en den hongersnood, die zich, in de gemelde jaaren, over verscheiden Landstreeken van Europa. uitsprekten.

§. 9.

De treurige narigten der menigvuldige Sterfgevallen, welke in Duitschland onophoudelyk de sombere Doodklok deden luiden, spreken tot een onwraakbaar bewys, dat in de Landstreeken, alwaar de schaarsheid en hongersnood het sterkst woededen, de besmettelyke Ziekten zig ook het gevaarlykst vertoonden, en ontelbaar veele Menschen, daardoor aangetast, stierven; gelyk zulks al veel plaats vond in Bohemen, Zwaben, Zwitserland, Pruisen, en in de Landstreeken van Saxen, Beyeren en Brunswyk; alwaar deeze besmettende Ziekte niet veel van een wezenlyke Pest schoen te verschillen. Ik beweer dit niet flegts op losse en twyfelachtige narigten, maar myne bewustheid hiervan steunt op eigen ondervinding, als hebbende ik op dien tyd de meeste

(*) Zie SENNERT in *praxis*. Lib. VI. p. 3. Cap. 2.

LICETUS. *Lib. de anul. antiq.* Cap. 23.

Hist. Acad. Reg. Scientar. 1711 & 1715.

De Varietati rerum. Lib. I. Cap. 9.

Conf. Clerus in Tractat. de morbis castrensis.

LANCISIUS. *de noxiis Palad. effluv.*

Hoffmanni. *Pathol General.* pag. 2. Cap. 4.

der opgenoemde Landen doorgetrokken. Zelfs moest ik alstoen in dit droevig noodlot aldaar deelen, en eene kwaadaartige Rotziekte doorworstelen, welke my zeedert ten tweedemaale overviel, toen ik my, in het jaar 1773, op het Ooſt Indiesch Compagnies Schip *'t Huis om* in Zeedienst begaf.

§. 10.

De duurte en schaarsheid van Levensmiddelen toen zoo groot zynde, waren de inwooners van die bezogte Landen niet in staat hun eigen Ligchaam noch dat hunner Kinderen met het nodig voedsel te voorzien, veel minder nog derzelve dienftboden te onderhouden. Geene Levensmiddelen voor geld aldaar toen te bekomen zynde, zagen zig de Heeren genoodzaakt aan hunne bedienden; de Handwerks- en Ambagtslieden aan hunne meefte Knechts; en de Boeren, welkers oogst flil stond, aan hunne daglooneren hun affcheid te geeven. De meefte ingezeetenen leeden, gedurende deeze maagere jaaren, gebrek aan Levensmiddelen; ja, met grievend leedwezen beſpeurdé men, dat veelen, door den honger geperft, tot het uiterst vervielen, om voedsel te zoeken aan veelerleie walgelyke middelen, welke tegen de menſchelyke Natuur ſtryden; daar menig een, tot ſtilling van den woedenden honger, in het voedsel van het Vee deelde; gras, gehakt ſtroo en klei in het brood bakten; baſt en bladers van boomen, papier, en wat dies meer is aten, en zieke en geſtorvene dieren greegig inzwelgden. Dit laaſte ſtrekte niet minder dan het eerſte, om eene ſcherpte en rotting in het bloed te veroorzaaken. BORELLUS deelt ons een voorbeeld mede, dat het eeten van vleesch van zieke beesten eene beſmettende Rotkoorts kan doen ontſtaan. (*) Levendig word ons de
naare

(*) *Cent. II. obs. 32.*

naare omftandigheid van dien tyd afgefchetst door den Heer FRANS JACOB ARANDS, in zyne *Verhandeling over drie byzondere kwaalen onder het Volk, in de jaaren 1771 en 1772*. IV Hoofdst. bladz. 32 en 33.

„ Nimmer “ (dus luiden zyne woorden,) „ nimmer
 „ kan ik anders, dan met de uiterfte ontroering en aan-
 „ doening, denken, aan de elenden van ons Land en aan
 „ den jammerlyken en beklaaglyken toefland van onze
 „ rampzaalige inwooneren ! De kwynende zieken lagen
 „ buiten hoop ! Alle graanen, alle eetbaare groenten,
 „ tuinvruchten en ooft waren, zo wel als het hooi en
 „ de haver, verftikt en bedorven ! De weenende Land-
 „ man zag by den Oogft zyne hoop verydelt, en de
 „ Vruchten van zynen noesten arbeid, van het zweet
 „ zyns aanfchyns in rook vervliegten ! Stroomen van
 „ onheil borften met woede los over de ongelukkigen !
 „ De fchrikkelykfte aller rampen, de honger, zwaaide
 „ onder hen zyn vernielend zwaard !

„ Het graan, nog naauwlyks in de halmen opgefchoten,
 „ moest, ontydig gemaait en by het vuur van een oven
 „ ten halven gedroogt, reeds tot stillend voedzel ver-
 „ frekken aan de uitgehongerde Armoede. De overige
 „ geringe Voorraad wierd nat in de Schuuren opgeflagen.
 „ Het vogtig ftroo kon byna niet dienen tot voeder,
 „ noch de uitgedorschte koorn-airen bewaart worden
 „ voor verrotting; het eerfte was nadeelig voor het
 „ Vee, en het laafte gevaarlyk voor de Menschen.“

„ Op zodanig eenen volftrekten Misgewas, die drie
 „ volle jaaren aanhield, volgde een zoo duuren tyd,
 „ dat de oudfte Liederen geen voorbeeld daarvan zig
 „ konden herinneren, en waaraan de nakomelingen be-
 „ zwaarlyk geloof zullen kunnen verleenen ! De vrees-
 „ lykfte nood, de dringenfte honger drukte de behoefte
 „ Armoede ! Alle handel en neering ftonden ftill; het
 „ Land was zonder verdienften ; de fchaarsheid van geld
 benam

„beham het genot van brood, en het geene men daar-
 „van voor vier goede grosfchen koft, was niet toe-
 „reikende, eenen enkelen perfoon, veel minder een ge-
 „heel Huisgezin te verzadigen; want het was wezenlyk,
 „of het gezeegend brood dezelfs voedende kragt ont-
 „beerde! — Geen wonder dus, dat deeze elendige
 „Menschen, om hun rampzalig leven nog te behouden,
 „vervallen moesten tot dierlyk voedzel, en dat met de
 „menschelyke Natuur ftrydende was; ik meen hiermeede
 „het gebruik van gras, distelen, fchadelyke ftruiken,
 „koolen, klei, gezengde haverftroo, foppelen en ander
 „afval van de Velden. Ja, de nood drong hen eindelyk
 „toevlugt te neemen tot dat geene, wat tot aas ver-
 „ftekte aan Vosfen, en andere dieren van het Woud!
 „dit voedzel, deeze middelen om het leven te behouden
 „waren zoo ongewoon als ongefchikt en nadeelig, en
 „zulks had daadelyke invloed in dat geene, wat wy
 „*koorts* noemen.“ —

In Zwitferland, fchoon aldaar, nog in het tweede der
 fchaarfche jaaren zelfs, meer voorraad van Levensmid-
 delen was, dan in verfcheide andere Landfreetken, be-
 fpeurde men nogthans, dat de Menschen allerleie tegen
 de Natuur ftrydende zaaken tot voedzel nuttigden;
 waarvan het navolgend voorbeeld tot bewys kan dienen.

Eene arme dienftmaagd, buiten dienft zynde en langen
 tyd armoede en de uiterfte elende geleeden hebbende,
 begaf zig naar *Zurich*, om in die Stad te beedelen;
 doch uitgehongerd en van kragten uitgeput, zeeg zy
 flauw neder aan de deur van eene wooning, alwaar
 zy om een Aalmoes smeekte. De bewooners van dit
 Huis befpeurden, dat het Mensch door honger ver-
 zwakt was, en poogden haar met wat foup te laaven.
 Zy fcheen hierop wel eenigzins te verkwikken, doch
 geen voedzel vermogt meer haare uitgeteerde kragten te
 her-

herstellen, en na verloop van een paar uren gaf zy den geest. Het zielloos Ligchaam vervolgens naar het Hospitaal gezonden, en geöpend zynde, bevond men de maag met hooi gevult te zyn, waarmede zy, zoo het bleek, haaren woedenden honger had zoeken te stillen.

Men heeft opgemerkt, dat by menschen, die lang honger en gebrek geleden hadden, de *Organen* der ver-teering en verduwing zodanig ontsteld raaken, dat, wanneer zy weder met bekwaam voedsel gelaaft worden, zy geene gekookte spyzen meer verdraagen kunnen, maar elendig uitteerende sterven.

§. 11.

Het is wel waar, dat men in eenige Landstreeken, alwaar duurte en hongersnood heerschten, nog Vee behield, waardoor de inwoners, die geen brood noch toefpys voor geld bekomen konden, nogthans in staat waren, het gebrek daarvan door vleesch te vergoeden, en daarmede hunnen honger te verzadigen. Doch deeze hulp kwam slegts bemiddelde lieden te stade, en dat wel alleenlyk aan eenige enkele oorden, alwaar nog Vleesch voor geld te bekomen was; maar om dit voedsel te koopen ging het vermogen te boven van arme lieden, welker getal dat der bemiddelden toen ter tyd zoo verre overtrof, dat men met veel recht naauwlyks *dertig* van de laatsten tegen *duizend* van de eersten stellen kon, voor wien deeze eetwaar veel te duur en dus niet te verkrygen was. Ook leert de ondervinding dat het Voedsel van den gemeenen Man, en voornaamelyk van de arme lieden meer uit het *Vegetabile* of het *groei-baare*, en ongelyk minder uit het *Animale* of *dierlyke*, bestaat; ontbeeren zy het eerste, dan is hunnen nood wezenlyk dringend.

Doch

Doch behalven dit, indien men geen ander voedzel genoot dan Vleesch, en op den duur dagelyks zyne maalyd alléén daarmee doen moest, zonder toefpys of brood, dan zoude men zeer ras bespeuren, hoeveel nadeel de ontbeering van het *Vegetabel* zuur te weeg kan brengen.

§ 12.

Stond het nu geduurende dien akeligen tyd in de gemelde Landstreeken zoo slegt geschaapen onder de Burgers, onder de Boeren, en voornaamelyk onder de behoeftige ingezeetenen: zoo kan men zig ligtelyk verbeelden, hoe droevig het moest uitzien met de afgedankte vreemde handwerkslieden, buiten dienst zynde knegts en meiden, en verdere loonzoekende lieden. Welk hulpmiddel bleef voor deeze elendige Menschen over, om, geduurende den langaanhoudenden nood, hunnen honger te stillen, en den dood, die onder de akeligste gedaante hen naderde, te ontvlieden? Eene menigte vreemde Handwerkslieden, door gebrek uitgemergelt en door honger gefoltert, zagen zig toen, in weérwil hunner neiging, genoodzaakt zig tot den Krygsdienst aantebidden; en, daar de meesten derzelven op andere tyden door het aanzienlykft handgeld niet konden verlokkt worden, om dienst te neemen, waren nu in tegendeel de Wervers in staat (gelyk ik dikwérf in Duitschland en Boheemen zelf gezien heb) met een stuk droog brood de beste Manschap aan te lokken en magtig te worden.

Ik herinner my door eenen Kapitein van de Landmilitie te hebben hooren verhaalen, dat hy toen ter tyd, voor een stuk brood, Soldaaten genoeg, ja zelfs meer dan hy nodig had, kon aanwerven, doch zedert voor aanzienlyk handgeld naauwlyks in staat was, Manschap te bekomen; maar dat, schoon hy de eersten zoo goedkoop verkreeg, dezelve hem nogthans ongelyk duurder

te staan kwamen, dan de laatsten, voor welken hy veel geld besteeden moest: want de eersten geraakten zoo ras zy voedsel in het ligchaam kreegen, ziek en stierven voor het grootste gedeelte; de laatsten, daarteegen, bleeven gezond, en konden hunnen dienst verrigten.

§. 13.

Reizende handwerkslieden hun beroep misfende, zoo wel als afgedankte dienstboden, en rondzervende bedelaars, die uit het eene land naar het andere zig begaaven, de eenen om werk te zoeken, de anderen om te beedelen, geraakten, geduurende hunne omzwerving, in menigte ziek. Dezulken nu deezer Vreemden, die zig nog in staat gevoelden met uitgemergelde en zieke Ligchaamen hunne reis voort te zetten, waren het, die deeze aansteekende besmetting overbragten naar andere naabuurige of afgeleegener Landen, alwaar deeze kwaal onbekend, en de voorraad van Levensmiddelen overvloedig was. Het behoeft niemand vreemd voortekomen, dat Landen, alwaar genoegzaame voorraad van Levensmiddelen te vinden was, het eerst voor dit ongemak bloot stonden; want iemand zyn Vaderland door hongersnood en duuren tyd ontwykende, zal niet naar oorden trekken, welke insgelyks met de plaag der schaarsheid bedreigt worden, maar wel naar plaatsen, alwaar overvloed van Levensmiddelen is. Deeze Menschen brengen alsdan in zodanige Landen de besmetting over, welke aldaar anders veelligt onbekend zoude gebleeven zyn. De besmetting verspreid zig dus doende door de Lucht, ontsteekt den dampkring, en doet gevaarlyke Ziektens ontstaan, die aankleevende en veelyds doodelyk zyn.

Waarom zoude men dus niet gelooven kunnen, dat op dergelyke wyze deeze besmetting ook in de Nederlanden, alwaar dezelve te vooren onbekend

was, is overgebracht; en wel door de behoeftige reizende Vreemdelingen, die, het zy uit vrye verkiezing, of door honger en gebrek gedrongen, en geen kans ziende eenig ander bestaan te bekomen, zig in den dienst van de E. Oostindische Compagnie deden aanneemen, of door de zoogenaamde Ronfelaars gestrikt, aan de Volkhouderen ten dien einde overgeleevert wierden?

§. 14.

Deeze uitgemergelde en uitgehongerde Menschen hadden, door de geleedene armoede en uitgestaane moeylykheden van eenen kommerlyken togt, de ziekte reeds onder de leeden; hunne sappen waren scherp geworden, en allengs tot ontsteeking en rotting overgeslagen; hierdoor zag men ook, dat de meesten van hen, naar de mindere of meerdere graaden van verdorvené stoffen, van het hoofd tot de voeten schurft waren; de *Exhalatie*, zoo wel als de *Expiratie* en *facus* bevonden zig niet minder vergiftig en aansteekend. Deeze arme lieden, door de Ronfelaars opgebracht zynde, wierden door de Volkhouders, uit vrees van ontsnappen, in hunne huizen opgeslooten, en, voornaamelyk des nagts, by elkander gepakt in een éng vertrek, het welk bovendien veeltyds niet zuiver gehouden word, en waarin geen frische lucht circuleeren kan. Men ziet ook, dat in die Huizen meestal de zieken onder de gezonden vermengt worden. Deeze menschen dus opgeslooten, hunne vryheid missende, en aan mishandeling blootgesteld zynde, voelen hunnen moed ten eenemaal zinken; hunne levensgeesten verzwakken, en het gemoed, met kommer beladen, bezwykt onder den last der elenden. Wanneer men alle deeze omstandigheden en behandeling met aandagt wikt, dan zal men zig niet behoeven te verwonderen, hoe het komt, dat deeze kwaal, die in en op zig zelven

kwaad-

kwaadaartig genoeg is, in dergelyke huizen hier te Land zoo sterk toeneemen en haare woede zoo hevig voortzetten kon, dat in weinige dagen de geheele hoop aangestookten raakte door deeze besmetting, welke in haaren aart dagelyks erger wordende, zig eindelyk uitbreidde onder de Burgers en ingezeetenen. (*)

Ik herinner my nog met aandoening, dat ik eens eenen Geneesheer verzelde, die aan het Huis van eenen Volkhouder de zieken ging bezoeken, en met denzelfen in het vertrek trad, alwaar een tamelyk aantal, zoo wel gezonden als kranken, zig onder elkander bevonden. By de intrede in dit akelig kot kwam my een zoo afgryslyken stank te gemoed, dat ik wel wenschte, deeze plaats, waar ik niets te verrigten had, niet genaadert te zyn. Het Vertrek, waarin deeze arme schepsels geworpen waren, was zoo morsig als ongeschikt. De weinige Menschen, die nog gezond heeteden, zagen mede erbarmlyk naar uit. Vuiligheid, zweet, nachtpotten, welke deels ledig, deels geheel vol waren, maakten als om sryd een stank uit, welke in staat was iemand flauw te doen worden. En dit zelfde Volk was het, door het welk de ziekte overgebracht wierd op het Schip 't *Huis-om*, waarop ik toen in dienst was. Deeze geweetenlooze knaap had omtrend dertig personen op ons Schip geleevert; de meesten raakten terstond bedleegerig, en staaken het overige gezonde scheepsvolk zodanig aan, dat wy naa verloop van vyf dagen reeds negen en veertig Patiënten aan deeze ziekte in de hangmatten leggen hadden; en by vervolg van tyd geen Mensch van al het Scheeps-Volk hiervan verschoont bleef. Twee personen door dien Volkhouder reeds met

(*) Zie RULANDUS *Traité de la fièvre Hungr.* Chap. VIII; pag. 231.

met de koorts aan boord gebragt zynde, ftierven binnen vier dagen. Bovendien waren deeze Menfchen, uit het Huis van den Volkhouder op het Schip komende, zodanig vol ongedierte, dat eenige daarmede als bezaait fcheenen. Men vraagde aan deeze Menfchen, of zy op het Oofindiefch Huis by de monftering in perfoon tegenwoordig geweest waren? Zy gaven wel ja ten antwoord, maar dedden tevens verftaan, dat zy by de monftering veel gezonder en frifcher hadden uitgezien, dan thans, want dat hunne gewezene hofpes wel bekwaame middelen wift, om de *Vifitators* te bedriegen: het eerfte middel was, dat hy zyn Volk, of zoogenaamde *Zieltjes*, voor de monftering door het gebruik van fterken drank wat opbeurde, ten einde hen hierdoor moediger te maaken in hunnen optogt naar het Oofindiefch Huis. Het tweede middel bestond hierin, dat hy de zodanigen, die bleek en kwynend uitzagen, hunne wangen en geelaat naar evenredigheid met rood blanketfel befmeerde. Het derde middel was, dat hy aan de overigen hun das of halsdoek als een frik, tot wurgens toe, vaff trok en knoopte; om hen dus een hooge koleur te doen vertoonen; durvende zy zig vervolgens niet onderftaan, hoe zeer hen deeze fikkende halsband benaauwen mogt, dezelve eenigzins los te maaken, dan na dat zy uit de handen van deezen woeften Natuursverfierer ontflogen waren. Het vierde middel, eindelyk, was, dat byaldien iemand deezer Menfchen zig al te zwak bevond, de Zielverkooper als dan eenen anderen gezonden en frifchen kerel zond, om zodanig een perfoon te verbeelden. — Zyn dit nu alle niet listige en fchelmfche ftreeken, om zoo wel de E. Oofindiefche Compagnie te misleiden en te benadeelen, als ook, om al het onfchuldig Scheeps-Volk op de elendigfte wyze ongelukkig te maaken?

§. 15.

Veele hebben begreepen , (gelyk ik reeds te vooren aangemerkt heb,) dat deeze Ziekte in voorgige jaaren eigenlyk haaren oorsprong nam in de Huizen der Volkhouderen. Andere wederom hebben de oorzaak daarvan toegeschreeven aan de veranderlyke gesteldheid der Luchtfreek , aan de regenachtige koude , en aan het vogtig Weêr. Het is niet te loogchenen , dat men zulks niet meede zou kunnen aanmerken , als eene aanleidende oorzaak (*causa pradisponera* ,) die wel in staat is eene Verandering in het bloed te weeg te brengen. Dit leert ons ook HIPPOCRATES , in zyne XVI APHORISMO: *asiduis imbribus morbi fere suis, februs longe, fluxiones alvi putredines epilepsie, apoplexie, angine*. Want eene koude lucht *coaguleert* 'of fremt de humeuren , verstoppt de *transpiratie* , en geeft door deeze beide gevallen , aanleiding tot allerleie *stasibus Lymphæ* , verstopping der *drusen* , en andere *morbis serosis en lymphaticis*. De onmaatige vogtige westelyke lucht verhindert insgelyks de uitwaasfening der onreine en schadelyke deeltjes , verzwakt den *tonum* , en veroorzaakt daardoor eene al te traage beweging en verdikking der sappen , waaruit vervolgens verstoppingen en ontelbaare andere kwaalen ontstaan ; weshalven de geleerde VAN ZWIETEN met veel recht aanmerkt , dat eene verstopte uitwaasfening (*transpiratio suppressa*) meer menschen sterven doet , dan de pest.

De vogtige Lucht is nog veel meer schadelyk , wanneer dezelve tevens zeer warm is ; aangezien de warmte en Vogtigheid de twee voornaamste oorzaken van ansteekend bederf in de lichaaamen zyn.

§. 16.

Schoon het nu niet te loogchenen is dat de aange-

haalde oorzaken ook wezenlyk in staat kunnen zyn; een ontsteekend bederf in het bloed te weeg te brengen: behoeft het egter niemand te bevreemden, dat de gemelde toevallen en omstandigheden, niet als *Causa primaria* aangemerkt wordende, nogthans toevallig zyn kunnen. Zelfs ontken ik niet, dat dezelve zomwylen als *Causa primaria* kunnen worden beschouwt, in zoo verre de gevolgen daarvan flegts gegrond beoordeelt worden. Want het schadelyk en bedervend Weër van de jaaren 1771 en 1772 veroorzaakte misgewas van Koorn, van Tuinvruchten en van Ooft; en hieruit ontstonden duuren tyd, hongersnood en ziekens. De Heer ARANDS brengt een voorbeeld by van het jaar 1736, wanneer het in Sileziën twee en vyftig dagen onophoudelyk gereegent hebbende, deeze aanhoudende reegen den Oogst geheel bedorven had; hierop volgde aldaar een misgewas en hongersnood, welke nog gelukkiglyk geweert raakte door het Graan, het welke uit Poolen en Pruisten aangebragt wierd.

Onlangs geleeden viel my in handen een Werk door den Heer I. P. XAVERIO TAUCKEN in het licht gegeeven, by gelegenheid, dat te Weenen, in de jaaren 1771 en 1772 zeer veele Menschen door Rotkoortzen zig aangetaft vonden. Deeze Schryver zegt in zyne 3de afdeeling, bladz. 43. „ Ik geloof niet, veel tyd nodig „ te hebben, om de oorzaken van deeze Rotziekte „ natespooren, indien men flegts de gesteldheid van het „ Weër, en de omstandigheden van het afgeloopen en „ tegenwoordig jaar met aandacht gade staat. Het is ge- „ noegzaam bekend, welke merkelyke veranderingen en „ gesteldheden de lucht, zoo wel als de spyzen, in het „ menschlyk Ligchaam kunnen te weeg brengen “ — en bladz. 45 en 46 — „ wat betreft het voedzel: het is „ tot ons leedweezen, door berigten uit naabuuryge Lan- „ den genoeg bekend, dat de vruchten des Velds reeds
zedert

„ zedert eenige jaaren zoo kwalyk geslaagt zyn, dat de
 „ inwooners zig buiten staat vindende hunne nodige en
 „ gewoone Levensmiddelen te bekomen, genoodzaakt
 „ waren tot voedsel te gebruiken verscheide dingen,
 „ welke voor de Natuur, deels ongewoon, deels onver-
 „ teerbaar waren. Hieruit konden en moesten kwaad-
 „ aartige ziekten ontstaan, die vervolgens niet alleen
 „ door den omloop van de Lucht maar ook door reizende
 „ lieden naar andere Oorden en Landstreeken worden
 „ overgebracht.

„ Kunnen deeze toevallen niet beschouwt worden,
 „ als een toereikende oorzaak der rottende Ziekten
 „ te zyn? “

§. 17.

Zou men ook niet met grond kunnen vooronderstellen, dat deeze kwaal ontstaan kon door bedorven of verftikt Koorn? Ik denk, ja; en RULANDUS levert ons in zyne *Traité de la fièvre &c.* een bewys op, van eene *febris maligna*, welke ontstaan is door het omwerken of verschieten van koorn, dat eenige jaaren lang op een' Zolder geleege had. Dit zoo zynde, is het niet te verwonderen, dat op zodanige wyze deeze Ziekte zig ontdekken kan, zoo wel in de Landen, alwaar misgewas en schaarsheid heerfchen, als in die, waar dezelve minder bespeurt worden; want de ondervinding leert, helaas! maar al te dikwyls, hoe vlytig de Woekeeraars, wanneer zy flegts den minften blyk van misgewas bespeuren en dus eenen schaarschen tyd en duure pryzen te gemoed zien, overal het koorn opkopen; zoo wel als dat de geldzuchtige en geweetenlooze Boeren alsdan hunnen voorraad van koorn bewaaren in Schuuren en op zolders, in hoop, dat de schaarsheid hoe langer hoe meer toeneemende, zy het oogmerk bereiken konden, om hunne onbetaamelyke winzucht voldaan te zien.

Met dit inzicht laten zy het veel yds zoo lang liggen, dat 'er bederf aan komt, en besluiten niet eerder tot verkoop, dan wanneer hen de woeker groot genoeg schynt, en vervalſchen alſdan nog het goed, zoo veel in hun vermogen, ziende de noodzaakelykheid, waarin de inwooners zig bevinden om het zelve te koopen, zodaanig als het is.

Andere wederom, (gelyk men beſpeurt heeft,) tragten een groot gedeelte van hun koorn op afgeleegene plaatſen te verbergen, ten einde niet ontdekt mogt worden dat zy nog voorraad van Graan bezaten, om, vol verlangen eene hooge markt daarmede aſtewagten; en welken voorraad zy ook niet eerder voor den dag brengen, dan wanneer zy begrypen het meest daarmede te kunnen winnen. Gebeurt het nu, dat dit koorn, (het zy door de lengte van tyd, of in eenen natten Oogst vogtig ingewonnen en niet beoorlyk gedroogt zynde, of wel dat de plaats alwaar het bewaard word muf en bedompt is,) verſlikt en tot bederf overſlaat, dan is hetzelve in ſtaat door zyne broeying en bedorvene uitdamping de Lucht te beſmetten, en den winzuchtigen Woekeraar zelve mogelyk het eerst aanſteekende, den voortgang der kwaal verder uittebreiden. En word van dit koorn brood gemaakt, en hetzelve gegeten, dan is het eene waarheid, die op de ondervinding gegrond is, dat het Ligchaam van den Mensch daardoor aan eene beſmettelijke ziekte bloot ſtaat.

In het jaar 1771 ben ik, in Straatsburg, ooggetuigen geweest, dat eene groote quantiteit koorn op eenen Zolder leggende, en veelligt op verhooging van prys wagtende, door eene ſoort van kleine wormen opgeknaagt was. De worm de korrel verteert hebbende, vond zig gewikkelt in de buitenſte ſchil van het koorn; met dezelve genoegzaam als bekleed en gevleugelt, vlogen (om zoo te ſpreken) deeze diertjes alle te gelyk van
den

den Zelder; de fraaten, gragten en de frifche rivier waren als bezaait met dit gewiekt en beweegbaar koorn, het welk gintsch en herwaards zig vliëgend verfpreadde. Honderden van Menfchen liepen toe, om dit wonder te befchouwen; eenige oordeelden, dat het eene straf van den Hemel over den baatzuchtigen woekeraar was, en dat God, ter kastyding van den zelve, levendige dieren fchepte, om het gezegend Graan uit zynen kerker te verlosfen en onder het Volk te brengen; andere wederom dagten, dat God het koorn leevend maakte, om den eigenaar van het zelve als met eene fpreekende ftem te overtuigen, hoe zwaarlyk hy gezondigt had. Deeze beweging duurde drie of vier uren lang, tot dat, tegen den avond alle die diertjes dood nedervielen, en de fraaten en bruggen, zo wel als de fcheepen en vaartuigen, die op het water lagen, overdekt waren met koorn; doch wanneer men het zelve oprapte vond men niets dan eene zachte uitgeknaagde fchil, waaruit het diertje ontweeken, of dood daarin lag. Verfcheide Liefhebbers bewaarden dezelve, als eene byzondere Zeldzaamheid, in hunnen Kabinetten.

§. 18.

Schoon men geduurende de gemelde jaaren hier te Land de eigenlyke oorzaak wel niet fcheen te kunnen ontdekken, waaruit die geduchte befmetting ontftond: zoo was men egter eenpaarig van gevoelen, dat dezelve voornaamelyk uit een bederf der fappen voortkwam. Vervolgens heeft men geene moeite gefpaart, om deeze kwaal, ware het mogelyk, uitteroeyen. Welke voorzorgen zyn'er niet al te werk gefield, om de Lucht te zuiveren, zoo wel te Land als op de Scheepen, waar de zieken zig bevonden! Welke pogingen, wat zwaare onkosten zyn'er niet aangewend geworden door de E. Heeren Bewindhebberen der vereenigde Oostindifche Maat-

schappy, om, zoo het zyn kon, de elenden en den droevigen toestand van het lydend Scheepsvolk te vóórkomen! Doch het scheen, als of dien tydperk tot eene plaag bestemd, en niemand in staat was, een middel uit te vinden, bekwaam, om die verwoestende kwaal te stuiten. Het eenigste, dat men nog met eenige vrucht te werk stelde, was slegts, dat men om den geweldigen voortgang te wederstaan, met alle zorgvuldigheid poogde de lucht te zuiveren, die de Scheepslieden, zoo wel op de Scheepen, als aan de Huizen der Volkhouderen inademden. Doch het was onmogelyk de *Atmosphereer* zuiver te behouden, dewyl de waare oorzaak van de *infectie* in het dierlyk gestel zelve verborgen lag, en geene wetenschap in de Waereld groot genoeg was, om voor deeze ontfteekende besmetting (*infectio*) een *radicaal* middel uit te vinden. Men zag deeze *épidémie* ook niet eerder haare kracht verliezen, dan toen de Opperheer van al het geschaapene zyne kastydende hand, te rug toog, de drievoudige straf deed ophouden, zig over de elenden zyner kwynende schepselen ontfermde, en ons waerelddeel van Europa, naa een geleedenen *hongersnood*, als de *eerste straf* weder met eenen ryken en gezeegenden oogft beschonk; vervolgens den *duuren tyd* als de *zweede straf*, deed ophouden en de uitgeteerde inwooneren, die hun leven nog behouden hadden, dus in staat stelde, om behoorlyk voedsel te kunnen verkrygen; waardoor eindelyk, de *causa vera morbi* of de waare oorzaak des doods allengs verzwakkende, ook de *derde straf*, te weeten de verwoestende *besmettende Ziekte* in haare woede gestuit raakte: gelyk men zedert dien tyd van deeze *épidémie* zoo weinig op de Oostindiesche scheepen als aan de vaste wal vernomen heeft.

§. 19.

Welke waren dus (het zy my geoorloft dit nogmaals

te vragen.) de waare en oorsprongkelyke oorzaken van deeze besmettende aansteeking, en van de daartuit voortgekome ne menigvuldige sterfgevallen? — Naar myne gedagten, geene andere, dan het driejaarig misgewas, en de daardoor veroorzaakten duuren tyd en hongersnood. (zie §. 11 en 12.) Dat deeze mening niet ongegrond is, bevestigt ook de meermaalen aangehaalde F. J. ARANDS, in zyne *Verband. over drie byzondere Ziektens onder het Volk, in de jaaren 1771 en 1772.* (zie aldaar 4 Hoofdst. bladz. 29-74.) Zyn gevoelen komt hieromtrent met myne aanmerkingen, welke ik in die jaaren aangeteekend heb, volkomen overëen. Hy laat zig, onder anderen, op blad. 37 aldus uit: „Onze koorts, aan welke „in het voorige en in dit jaar zoo veele menschen „gestorven zyn, is geene nieuwe noch ongewoone kwaal. „Wy onderwerpen ons wel aan de ondoorgrondelyke „raadsbesluiten en wyze beschikkingen van den Hoogsten „bestierder, wiens welgevallen het is, de orde en het „evenwigt in zyne Schepping te onderhouden, en den „mensch tevens te herinneren, dat hy sterfelyk is; maar „wy verwyderen ons dikwerf, zonder reden, van de „bekende en natuurlyke oorzaken, en bepaalen ons „tot bovennatuurlyke, welke ons nogthans, in weêrwil „onzer navorschingen, altoos onbegrypelyk blyven „zullen. Ik onderneem derhalven my over de natuur- „lyke oorzaken deezer koortsen nader te verklaren; „te meer, dewyl ik my vleie hierdoor ten minsten „eene aanleiding te geeven tot nader en naauwkeuriger „onderzoek. Ik stel het als eene bekende zaak, dat „niet de gesteldheid van het Weêr in't algemeen, maar „het daarbykoomend gebrek in de ligchaamen het sterktst „gewerkt heeft; en wende ten dien einde myn Oog te „rug op voorbeelden, welke dit ophelderen kunnen. „De aanhoudende vogtige koude, in het jaar 1770, had

„ Veld- en Boomvruchten en alle gewasfen, welke tot
 „ voedzel van den mensch gefchikt zyn, bedorven;
 „ het meeste gedeelte daarvan wierd nat ingezaamelt.
 „ De vlytige Landman kon flegts (om zoo te fpreken)
 „ als fteelswyze eenige zeer geringe voorraad van zyne
 „ Velden inöogften. Met dit in de halmen, verftikt of
 „ in de Schuuren door de vogtigheid aangeftooken zaad
 „ wierden de akkers wederom bezaait; het honderdste ge-
 „ deelte daarvan was naauwlyks bekwaam tot uifpruiten,
 „ het verftikte in den grond, en gaf droevige voortteekens
 „ van eenen jammerlyken oogft. Geen wonder dus, dat de
 „ prys, inzonderheid van het koorn, onmaatig fteeg,
 „ en dagelyks zodanig toenam, dat men eindelyk voor
 „ eenen fchepel koorn, die in de voorige vruchtbaare
 „ jaaren 12 g. grofchen gegolden had, toen 2 Ryksdaa-
 „ lers, en meer, betaalen moest. “

„ Naar maate hiervan fteegen ook alle de overige
 „ Levensmiddelen; erreten, boonen, linfen, aardappelen,
 „ geele en witte rapen, kool en andere gewoone tot
 „ voedzel dienende groenten waren niet dan tot on-
 „ gelooflyke hooge pryzen te bekomen. De gevol-
 „ gen hiervan konden dus ook niet anders dan
 „ droevig en ten hoogften nadeelig zyn; en de hier-
 „ door onftaande algemeenen nood trof inzonderheid
 „ zodanige lieden het knellenst, die van den dagloon
 „ beftaan moesten, en nu alle verdienften zagen op-
 „ houden. “

„ De Natuurlyke gefchiedenis en ontelbaare verhande-
 „ lingen der beroemdste mannen ftellen de ziekten,
 „ welke door honger ontstaan kunnen, ontwyfelbaar.
 „ De honger veroorzaakt, aan en voor zig zelve,
 „ *epidemicque* kwaalen, of geeft voedzel daaraan, wan-
 „ neer zy door de gefteeldheid van het weër te weeg
 „ gebragt zyn. Wy leezen, dat de honger, op mis-
 „ gewas

gewas en duuren tyd volgende , dikwerf pestilentiaal
 geworden is.“ (*)

En blad. 41.

„ Hebben niet onze Boeren zoo wel de Winter- als
 „ de Zomervruchten, gedeeltelyk ontydig, en over het
 „ algemeen vogtig ingezaamelt? Hebben zy niet in de
 „ bakovens hunnen voorraad moeten droogen, en zig
 „ van het zelve tot hun brood en tot hun voedzel be-
 „ dienen? Hebben zy niet vervolgens door het ge-
 „ bruik van wilde wortelen, struiken, gras distelen, en
 „ dergelyk ontuig, op zig zelve zeer schadelyk, en
 „ niet anders dan met wat zout toebereid, en met
 „ moeite ontbonden, het zelfde voedzel, als hun Vee
 „ genooten? En kan het anders zyn, dan dat het op-
 „ proppen van het ligchaam met zulk ontydig, rauw,
 „ en ongewoon voedzel, kwaade fappen moest te weeg
 „ brengen, en de tonder tot de ontsteeking der koorts
 „ bereiden? Wy hebben in het laatst van de Lente
 „ des jaars 1771, en in het begin van den Zomer des
 „ jaars 1772, elendige menschen met uitflag, schurft en
 „ gezwellen beschouwt. Wy hebben ook voor- in- en
 „ na de koorts, invreetende kwaadaartige zweeren op
 „ de opperhuid, over het gantsche ligchaam, deels in de
 „ weeke of zachte deelen, en deels in de gewrigten,
 „ waargenomen. Zouden dus de ziekten der Romeinen,
 „ welke GALENUS beschryft, (**) ook niet op onze tyden,
 „ (daar zy uit dezelve oorzaaken kunnen afgeleid wor-
 „ den,) toepasfelyk kunnen zyn?“

Dit word mede bekrachtigd door den Geneesheer
 C. H. SCHOBELTS, in zyne *beschryving van de epidemie*
in den ouden MARK in het jaar 1772. §. 27-30. In §. 28
 van

(*) J. E. HEBENSTREIT. *Anthropolog forens.* Sect. I. Cap. II.
 §. 20 pag. 80.

(**) Z. *de citris malignique succi.*

van dit werk spreekt hy dus: „ het misgewas van de
 „ veldvruchten was in het voorige jaar zeer groot; het
 „ aanhoudend vogtig en koud weêr verhinderde het
 „ koorn ryp te worden. Onryp wierd het afgemaait,
 „ nat ingezaamelt, en verder zeer veel, dat meer
 „ dan half bedorven was, tot brood bereid: zon-
 „ der nog eens gewag te maaken van het menig-
 „ vuldig brand-koorn, en van den wilden haver, die
 „ nog veel nadeeliger is. Veele Boeren, wiens graan,
 „ op hooge velden staande, nog eenige hoop tot ryp-
 „ heid kon doen voeden, maaiden het zelve, uit ge-
 „ brek aan brood, onryp af, en droogden het vervolgens
 „ in de Bak-ovens, het welk ten hoogsten schaadelijk
 „ voor de gezondheid is, en, indien ik my niet be-
 „ drieg, ook reeds veele jaaren geleeden op het scherpst
 „ verboden door eene Ordonnantie van den Koning,
 „ die wel verdiende vernieuwt te worden, dewyl de
 „ noodlydende Landman thans uit onweetenheid tegen
 „ dezelve zondigt.“

En §. 29 vervolgt hy aldus:

„ Dit zelfde had ook plaats omtrend het Ooft. Het
 „ ooft moest in den herfst van het voorige jaar meesten-
 „ deels onryp afgeplukt worden, byaldien het zelve niet
 „ aan de boomen verrotten zoude. Hieraan had niet
 „ alleen het koud en vogtig weêr schuld, maar ook de
 „ zoogenaamde Meel-daauw, die ook alle overige zagte
 „ en teere vruchten bedierf of beschaadigde. Want men
 „ had voorbeelden, dat veele tuinvruchten, schoon wel
 „ gezuivert en gekookt, de loop veroorzaakten, waar-
 „ aan geene andere oorzaak kon toegeschreeven worden,
 „ dan om dat op die vruchten de meeldaauw gevallen
 „ was. Dat deeze meeldaauw van eene aansteekende
 „ gesteldheid en bedervenden aart zyn moet, blykt, de-
 „ wyl men waargenomen heeft, dat byna uit elken
 „ droffel van denzelven een worm voortkomt, en ook
 de

„de vruchten, waarop die valt ligtelyk ontfteeken en
 „rotten. De meel-daauw moet dus een fcherp en bytend
 „zout behelzen, gelyk' alle dergelyke Infeften; en meer
 „is 'er niet noodig om onze *gal* te bederven.“

Willis bevestigt dit al mede in zyne *Verbandeling over de peft*, Hoofdst. XIII. bladz. 237, met de volgende woorden: Men acht het een zeker teeken te zyn van een
 „toekomende peft, wanneer een hongers-tyd voorgaat,
 „volgens het fpreekwoord, *dat men met eenen hongers-
 „nood peft heeft*; want diergelyke gefteltheid des jaars,
 „welke zomtyds om het verbrande of verzengde koorn
 „een duuren tyd veroorzaakt, is bekwaam genoeg
 „een peft voort te brengen; als ook eene kwaade levenswet, die de hongerigen onderhouden, eetende
 „alle ongezonde dingen zonder onderscheid; dit bereid
 „de Ligchaamen om ligtelyker zoo eene smet te krygen.“

Toen de alwyze Voorzienigheid in de jaaren 1773 en 1774, en vervolgens, aan het Menschdom wederom vruchtbaare en ryke oogften schonk, en overvloed van koorn verleende: verkreegen de uitgehongerde inwoners hierdoor ook weder hun nodig voedsel, waardoor hunne fcherpe, *corrofive* fappen verzoet, en hunne inwendige gefteltheid verbeeterd raakende, zy zig in staat gebragt zagen, hunne ontfelde beweegingen met vernieuwde kragten te verrigten, en de ligchaamen wierden en bleeven gezond. — Had het egter aan de Voorzienigheid van den Alweetenden niet zoo ras nog behaagd de volgende oogften in die uitgehongerde Landen mildelyk te zeegenen: dan zoude de treurige ondervinding geleert hebben, dat naar maate van den toeneemenden hongersnood, ook de rotziekten in derzelve aanfteekende en befmettende gefteltheid zouden toegenoomen hebben, en eindelyk overgeflagen zyn tot eene wezenlyke peft, waarvan zy alreeds niet veel meer verfhilden. — Doch wat vermeet ik my te oordeelen

deelen over de raadflagen van den albestierenden God? Genoeg is het, dat zyne Wysheid en Barmhartigheid geen welgevallen vonden, om de arme lydende fchepfelen, die het werk van zyne handen en naar zyn evenbeeld gefchaapen zyn, tot dien top van elende en de verfchriklykfte aller plaagen te dryven!

§. 20.

Dus kortelyk myne meening en gedagten over de oorzaaken der Rotkooitzen (*febris putrida*), voorgesteld hebbende, is nu verder myn voorneemen de gestedheid en eigenschappen van deeze ontfteekende *épidémie* zelve te onderzoeken; zoo als die voornaamelyk in het jaar 1773 op het Oostindiefch Compagnies Schip *’t Huis-om*, onder de Matroozen, Soldaaten en Officieren gewoed heeft, en zoo als ik dezelve meede in vroeger tyd waargenoomen heb. Doch eer ik tot dit onderzoek treede, zal ik kortelyk eerft voorftellen de gestedheid van het weér, de omftandigheden onzer reize, en onze uitgeftaane elenden.

TWEEDE WAARNEEMING.

OVER HET WEÉR EN DE WINDEN, EN DERZELVER VERANDERLYKE GESTELDHEID.

§. 21.

(a) Den roden Augustus 1773 was den dag, dat de monftering volbragt wierd, en wy onzen dienst met den Eed van getrouwheid bevestigden. Na de afgelopen monftering, wierd het aangenoomene gemeene Volk, uit de woningen der Volkhouderen en Slaapbaazen verzaamelt

zaamelt zynde, naar het Schip *'t Huis-om* gezonden, het welk toen op de reede van *Rammekens* ten anker lag.

(b) Na verloop van twee dagen, en wel op den 12den Augustus, wierden wy des morgens ten acht uren door de Edele Heeren Bewindhebbers tot de reize afgevaardigt. De wind bleef ois als nog tegen, waiende uit het Z. W. *z. W.*

(c) den 13den Augustus liep de wind in 't O. *z. Z.* doch den volgenden morgen

(d) den 14den Augustus was by het aanbreeken van den dag de wind veranderlyk, Z. O.-Z. Z. O. met een betrokken lucht, en wat regenachtig. Het anker wierd ter bekwaamer tyd geligt, en wy hoopten welgemoed onze reis aantevangen; doch zagen ons kort hierop genoodzaakt in de zoogenaamde *put* ons anker weder te doen vallen. De zon was naauwlyks ondergegaan, of de wind liep wederom tegen, Z. Z. W. en eindelyk N. W. en groeide aan tot een storm, welke, met donder, bliksem en regen verzelt, ons door het hevig werken van het Schip niet weinig verleegeheid baarde, voornaamelyk dewyl het tegen den nacht liep, en de lucht slijk donker was.

De Heer CHRISTIAAN RAEBEL, die als Kapitein op het Schip bevel voerde, was genoodzaakt door behulp van meerder ankers het schip in zekerheid te stellen. het loeien van den wind en het woeden van de baaren bleef den ganschen nacht aanhouden; het was eerst den volgenden oggend, dat de storm bedaarde, wanneer wy vervolgen ten negen uren voor Vlisfingen ten anker kwamen.

Doch weinige dagen slegts stilte en aangenaam weêr genooten hebbende, overvielen ons

(e) den 27sten Augustus, des ortens vroeg, wederom de W. Z. W. vogtige harde winden. Men vleidde zig
wel

wel met de hoop, dat de kracht daarvan verzwakken zoude, doch bevond in tegendeel dat dezelve hoe langer hoe meer in hevigheid toenam; weshalven het schip tot meerder veiligheid op zyne ankers verzeekert wierd.

De opkomende met storm beladene zwarte wolken vervroegden den avond en verdubbelden de duifternis; het geweld der winden nam hand over hand toe, en wy bragten den slaapeloozen nacht met zorgen en kommer door, tot dat op den

(f) 28sten Augustus de doorbreekende dageraad de kracht der winden verzwakte, en de lieflyke straalen der zonne de lucht vervrolykten.

(g) den 29sten Augustus het aangenaam morgenrood de Zee verwende, begon de wind uit het Z. O. variabel en stil te waaien, doch wierd met het vallen van den avond gunstiger. In hoop op aanhouding zagen wy met verlangen den morgenstond te gemoed.

(h) den 30sten Augustus de wind nog gunstig uit het O. Z. O. en Z. O. z. O. waiende, verheugden wy ons niet weinig, met het uitzigt, onze reis nu voort te zetten en beeter weêr aan te treffen; dewyl reeds veel van ons scheepsvolk aan de Rotkoorts ziek lag, en het onstuimig, koud, vogtig weêr, en zomtyds beslooten schip, met eene gevaarlyke besmetting dreigde.

Onze Scheeps-officieren zig op de bestendigheid van den wind nu eenigzins verlaatende, namen wy (onder inwagting van Gods geleide) onze reis van de reê van Vlisfingen aan.

(i) den 31sten Augustus pasfeerden wy Calais, en kregen de Engelsche kust in 't gezicht, doch waren genoodzaakt door de in het Z. W. en W. Z. W. loopende winden, op de reê van Duins te ankeren. Het weêr bleef, met dezelfde winden, vogtig en stil, zoo dat wy dagelyks werk genoeg hadden, het schip te luchten, de
 poor-

poorten te openen , en voorts door kragt van vuur de besmettende lucht uit te dryven. Door dit aanhoudend dagelyks luchten schein ook wezenlyk het getal der zieken te verminderen , en de kwaal nam niet zoo sterk toe , als voorheen. Wy behielden goed weêr , zonder storm , tot

(k) den 7den September , als wanneer zeer onverwagt een Z. W. wind zig verhief , en zodanig in kragt toenam , dat ons anker , voor het welk wy lagen , in zyn ligchaam doorbrak , en wy met ons schip vlot raakten en begonnen te dryven. Door het voorzigtig overleg en de wyze voorzorg van den Kapitein en verdere Officieren , wierd het dryvend schip aan een ander anker vastgemaakt. De wind vervolgens bedarende , bleeven wy in dien toestand tot

(l) den 23sten September. De Z. W. natte winden toen weder zoo hevig losbarstende , en de Zee zoo hol gaande , het welk tot diep in den nacht aanhield , was ons anker niet langer tegen dit geweld bestand ; het touw brak , en het schip begon ten tweedemaal te dryven. Dit ongeval baarde niet weinig schrik en verleegenheid , alzoo wy ons blootgesteld zagen aan een merkelyk gevaar , het welk wy egter door een voorzigtig beleid (God lof !) ontweken. Het woeden der beide elementen hield aan tot vier uren des avonds van den volgenden dag , als wanneer Lucht en Zee , vermoeit van raazen , weder bedaarden.

(m) den 2den October liet zig op nieuw een vleiende zachte N. N. W. wind , met regen , bespeuren , waarop wy , het anker ligende , onze reis weder aannamen. Doch naauwlyks in het Canaal geraakt zynde , begon de wind wederom veranderlyk te waaien , en in het kort alle kragt verliezende , wierd het doodstil. Eindelyk nogthans brak de wind uit het W. N. W. zoo onstuimig los , dat onze Scheepsbestierers zig genoodzaakt zagen ;

op nieuws de Reë van Duins op te zoeken. Een Engelsche Konings-Loots, die ons geleidde, bragt het schip op eene plaats, alwaar hy het dagt veilig te zyn.

Aldaar stelden wy ons toen gerust, en oordeelden, by het verslappen van den wind, tegen alle gevaar behoed te zyn; doch wy waren onkundig, wat ons nog wel te wagen stond. Zeer veel vischen vertoonden zig rondsom het schip, die onze bootslieden vermaak schepten voor tydverdrijf te vangen, het welk hen ook wel gelukte; maar zy zagen niet in, wat dit voortteeken, (natuurlyk beschouwt zynde,) beduiden kon.

(n) Naauwlyks was, op den 3den October, het daglicht geweeken voor de duifernis van den nacht, of de ongestuine Zuid-Westelyke vogtige tegenwinden verheften zig weder met vernieuwde woede. Wy betrouwden ons gerust op de stevigheid onzer ankers, en op de bekwaamheid van den Engelschen Loots, die ons schip bestierde, zonder dat hy scheen te bespeuren, dat wy te zeer de gronden genaakten.

Des avonds, ten 7 uuren, de wind nog sterker toeneemende, wierd de Zee zeer hol en onstuimig, en eensklaps ontstond een allerheftigst gekraak en donderend geraas. De kisten in het schip sprongen in de hoogte, en het roer slingerde op eene vreeslyke wyze gintsch en herwaarts. Wy merkten wel terstond dat het schip geweldig op den grond schuurde: en naauwlyks verstreken twee minuten, of het schrikkelyk gekraak en bolderend geraas liet zig nog zwaarer dan te vooren hooren. Niets dan een akelig uitzigt vertoonde zig, welke de verhardste geesten, die zig evenwel nog Christenen noemden, de oogen smeekende ten Hemel deed slaan, terwyl men egter de zidderende handen ook niet spaarde, om al wat mogelyk was tot hulp en tot redding aan te wenden.

De dikke zwarte nevel benam ons, gedurende den nacht, genoegzaam gantschelyk het zwakke schynfel van

de maan, die ons nu en dan flegts eene korte weerschynd, door de enge tusfchenruimte der opgepakte dampen, vergunde.

Eindelyk raakten wy gelukkiglyk, voor eenen korten tyd, van deeze gevaarlyke plaats. Men was nog niet geheel buiten fchroom, dewyl het uitfpanfel nog met eene flikduifre fluijer overtogen was, en men ook niet zeeker weeten konde, welke fchade het fchip geleeeden had. Het ongeluk, het welk ons bedreigde, fcheen ons nog niet te verlaaten. Pas een kwartier uurs op eenen nieuwen ankergrond geleeegen hebbende, verlooren wy door de zwarte en met storm bezwangerde wolken, welke de gantfche lucht vervulden, geheel en al het zwakke fchynfel van de maan, het welk ons nog tot eenige troost verftrekt had, en het wierd de akeligfte donkerfte nacht, welken men zig immer verbeelden kan. — De naauwlyks verzwakte winden verkreegen wederom nieuwe krachten, en borftten zoo geweldig los, dat het fchip van zyne ankers raakte, en terug dreef.

Dus raakten wy op nieuw in den naarfien toefland! Hoe verder het fchip van zyne plaats afweek, hoe fterker en heviger het zelve weder op de Zandbank fiet. Het verfchriklyk bonzen en kraaken van dit zwaar gevaarte bleef dus ruim een half uur aanhouden, tot dat eindelyk lucht en water eenigzins fcheenen te bedaaren. Met welk een vuurig verlangen wenschte ieder onzer naar den verkwikkelyken dagenraad, om welken nog eens te aanfchouwen, onze hoop waarlyk gering was! De ftandvastigheid en tegenwoordigheid van geest van den Heer Kapitein RAEBEL en zyner Offieieren, de handelwyze van den dommen Loots verwerpene, wekten de Gemeenen op tot moed en handighe.d, en men vond reden met dank te ondervinden,

*Hoe vreeslyk nood en rampen woeden,
Gods byftand kan 't verderf verhoeden.*

Toen eindelyk de tusfchen hoop en vrees te gemoed geziene morgenfchond uit de kimmen ftraalde, ontdekten wy by het licht eenige ontftelling aan het fchip, en vonden het anker, van het welk wy geflagen waren, in een zyner armen gebrooken; het zelve wierd aan boord opgewonden, en dienden ons tot eene gedagtenis van deezen naaren doorgeworfelden nacht, tusfchen den 3den en 4den October.

(o) In den nacht van den 8ften October vleidde ons wederom een gunftige wind; doch men oordeelde uit alle omftandigheden, dat dezelve niet lang zoude aanhouden, welke gifting ook bleek gegrond te zyn, alzo de wind des anderen daags

(p) den 9den October weder in het Zuiden liep, en in dien hoek bleef tot

(q) den 10den October, als wanneer dezelve afwifelde met een' ftyf waienden, natten, kouden en regenachtigen Weste wind, welke zodanig aanwakkerde, dat wy verfcheiden Scheepen van hunne ankers zagen rukken.

Laat in den namiddag fcheen de wind wel eenigzins te bedaaren, doch naauwlyks was de zon voor de ten halven flegts fchynende maan geheel geweeken, of de dikke dampen, aan den horizont hangende, fteegen weder om hoog, benamen alle fchynzel aan dit avondlicht, en bragten, geduurende den nacht, aanhoudende vøgtige stormen voort, tot eindelyk het opgaande zonnelycht de donkere wolken verdreef en de winden tot rust bragt.

(r) den 18den October, fcheen de wind uit het N. W. en N. gunftiger te worden. Op den volgenden dag

(s) den 19den October, verlieten wy met een' N. W. N. wind en heldere lucht de Reê van Duins, en zeilden, (omtrent vyftig Zieken aan boord hebbende,) door het Canaal tot op de gronden,

ad. Longitud. 7 graaden, 31 minuten.

Latitud. 49 ——— 37 ———

nu hoop voedende alle onze elenden ontworsteld te zyn. Doch wy vormden dit troostelyk vooruitzicht te voorbaarig, en het schein der Voorzienigheid des Alleroogsten nog niet te behagen, ons van onze plaagen te bevryden. Welhaast overviel ons wederom uit het Z. W. een onstuimige storm, met hagel en regen verzeld, die de volle zee zoo allerschrikkelykst beroerde, dat alle hoop op behoudenis schier verdween. Wy dreeven dus 5 dagen lang reddeloos en in wanhoop, ten prooi aan het geweld der woedende elementen, en geene hoop hebbende, dan op de beschermende hand Gods.

* De geduchte besmettende Rotziekten begonnen nu, zeedert eenige dagen, zoo fierk veld te winnen, en zoo kwaadaartig aansteekend te worden, dat ook de Officieren, die zig als nog vry bevonden hadden, niet langer daarvan verschoont bleeven. De overige Chirurgyens, myn Medebroeder G. GASSER; alsmeede ik, lagen in den allergevaarlyksten toestand, zoo dat geen van ons allen kragt noch vermogen genoeg bezat, om het aantal zieken, het welk dagelyks toenam, gevoegelyk te kunnen nazien, veel minder behoorlyk waar te neemen. Het ergste by deeze omstandigheid was, dat, om de ongestuime Zee, de poorten en luiken van het schip dagelyks geslooten bleeven, en dus geen zuivere lucht door het schip *circuleeren* kon, maar de *Atmospheer* van dag tot dag besmetter raakte, en tot eenen sterker graad van aansteeking aanleiding gaf. Men bespeurde, en verhaalde my, dat gezonde menschen den eenen dag door deeze *epidemie* aangetast wordende, op den volgenden dag reeds een lyk waren.

* De Heer C. RAEBEL, onze Kapitein, die verre den zwaarsten last der zorgen te torsen had, was wel voornemens, om gunstiger weer en wind af te wagen.

wagten; doch de *infectie* der kwaadaartige besmettende ziekte aan boord zoo fierk woedende, de aanhoudende stormen de overhand neemende, en van al ons manschap zeer weinig meer overig zynde, die in staat waren het schip te kunnen bestieren of hun werk te verrigten: zoo zag dezelve zig genoodzaakt, met zyn klein getal gezond Scheepsvolk, eene haven op te zoeken, en wierd, (de wind ons hier toe dienstig zynde,) de Reë van Falmouth verkoren; het was

(1) den 2den November, dat wy aldaar, met omtrent 120 gevaarlyke zieken, zonder eens de zwakken te rekenen, in eenen elendigen staat, doch voor het overige, Godlof! behouden inliepen.

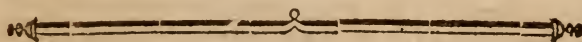
In deeze haven bevonden wy ons nu volkomen veilig, en eerlang vond ik my zoo verre hersteld, dat ik myne zieken beeter en naauwkeuriger kon nazien, hoewel my de vereischte kragten daartoe nog merkelyk ontbraken, doch de nood was dringend, en myn Medebroeder G. GASSER lag nog zeer gevaarlyk en buiten hoop van opkomst.

De Heer Kapitein RAEBEL, die benevens slegts één Opper-Officier en eenige weinige Gemeenen nog gezond was gebleeven, vond goed eene monstering onder het Scheepsvolk te houden, (dewyl geduurende onze uitgestaane rampen veele gestorven waren, die men, zonder den naam te weten, over boord had moeten zetten,) en die by de monstering absent bevonden wierden, voor dood aan te teekenen. Hierop alle de nog leevenden opgenoomen zynde, wierd bevonden, dat tusschen den 19den October en 2den November (de tyd geduurende welken wy zoo veele tegenspoeden door de aanhoudende stormen en kwaad weër geleeden hadden,) 17 menschen aan deeze ziekte gestorven waren.

(2) In de haven van Falmouth bleeven wy ons op-
honden

houden tot den 21sten November. Geduurende deezen tyd waaiden meest natte Zuid-Westelyke en scherpe Noord-Westelyke winden, zomwylen met sterke regenvlaagen, en eens met zwaaren donder verzeld. Wy spaarden ondertusfchen geene moeite, om, terwyl wy ons in deeze haven bevonden, het fchip, zoo veel het weér eenigzins toeliet, helder te luchten, en de lucht door het middel, het welk in het vervolg deezer verhandeling nader beschreeven zal worden, te verbeeteren; waar door het ook gelukte de *infestie* merkelyk te wederftaan.

Hier mede, voor als nu, van dit onderwerp aftapende, zal ik overgaan tot onderzoek der kenteekens, natuur en gefteltheid, van de Rotziekten (*morbus putris seu febris putrida*) welke op ons voorgenoemde fchip van den roden Augustus tot den 21sten November 1773, en verder, gewoed hebben.

DERDE WAARNEEMING.

ONDERZOEK VAN DE KENTEEKENS, GESTELDHEID EN TOEVALLLEN DER ROTZIEKTE, (MORBUS PUTRIS,) IN DERZELVER EERSTEN OF BEGINNENDEN GRAAD.

§. 22.

De aanval deezer Ziekte was ongelyk, en fcheen zoo wel van de *Vires Corporis*, als van de *Contagio* afhenghen.

Eenige Patienten gevoekden reeds ettelyke dagen te vooren eene loome mattigheid in de leeden, (*Lasitudo Corporis*), en bevonden zig, geduurende dien tyd, te gezond om te liggen, en te ziek om op den been te

C 4

zyn;

zyn; ook kon men veel yds mistasten in de ontdekking der ongesteldheid by deeze menschen, alzo de pols in veele opzichten merkelyk overeenkwam met eenen gezonden pols. Anderen zag ik, by den eersten aanval, of kort daar na, in eene *Lypothimia* of bezwyming vallen; en van deeze soort waren byzonderlyk zodanige lieden, die reeds te voren met eene verdorvene ontsfeeking in het bloed en eene verzwakking in het ligchaam aangedaan waaren: het gelaat en de oogen der zodanigen waren geel, betrokken en duister; wanneer zy overeind stonden, waggelden zy, als iemand die zig duizelig gevoelt; de tong was geelachtig beslagen, en eene overvloedige *saliva*, of kwylend vogt vloeide hen zomtyds over de lippen: deeze teekens egter bemerkte men niet ten allen tyden; verders was de pols zwak en uitgezet, de tong wierd dagelyks zwarter, de zwakheid nam toe, en zomwylen kwamen 'er *Convulsive* of stuiptrekkende bewegingen by, als nog kwaader teekens en toevallen, welke duidelyk het grootst gevaar te kennen gaven. Omtrent anderen wederom had het tegengestelde plaats, die zig plotfelyk van deeze Koorts aangetast voelden. Ik heb ook nu en dan den aanval zoo hevig gevonden, dat de Patient denzelven voelende tevens in eene sterke *delirium* viel; by zodanigen een was de pols niet ras, maar traag en gedrongen vol, het aangezicht ontflooken rood en gloeiend, en de lyder ten uitersten benaauwd: zy, aan wien men deeze laatste teekens bespeurde; waren wel de sterkste en bloedrykste menschen.

§. 23.

Zoo verschillend en ongelijk nu veeltyds de *rationes subjectorum* van de eerste aanvallen deezer ziekte zig bevonden: waren nogthans de navolgende over het algemeen en meesttyds als voorloopende teekens deezer ongesteldheid

gefteldheid aan te merken , te weeten : als de Patient klaagde over vliegende hitte met afwisselende koude ; over zwaare drukkende hoofdpyn , voornaamelyk op het voorhoofd zig spannende ; als hy bespeurde loomheid in de leeden , ongesteldheid in de maag , verlies van appetyt ; wanneer zyn mond bitter , zyn adem sinkend , en zyn tong met een wit , of zomtyds met een geelachtig taai slym bezet was ; als hy gevoelde walging , mislykheid , braaklust , drukkende en byna spannende pynen in de *Cardia* of holligheid van het hart , en om het lyf als eene wringende saamentrekking , met bykomende en zomwylen aanhoudende scherpe galachtige braakingen , (*Vomitus bilioso Ærugin:* ,) met welke laatste alsdan wel eens eene soort van ronde wormen geloost raakte ; eindelyk , als hy zig gekweld voelde door ongelyken , doch sterken en veeltyds onleschbaaren dorst , door benaauwtheid , zwaarmoedigheid , moeilyke ademhaaling , slaaploosheid en onrust.

De pols sloeg in het begin dof , ras , en veranderlyk , waarby zomwylen , op den derden dag na den eersten aanval , een *subsultus tendinum* of beeving in de *extremities superiores* bespeurt wierd ; ook heb ik dezelve wel eens na den eersten , tweeden en derden dag in een meerder of minder graad van *delirium* zien vervallen , als wanneer de Patient zig niet in het bed houden liet , maar voortloopen wilde , zig verbeeldende , dat men hem naar het leven stond , of hem eenig nadeel wilde toebrengen. Deeze gevolgen vonden meest plaats by hen , wier kragten nog niet uitgeput waren , en die by den aanvang der ziekte roode ontstookken oogen hadden , en over geruisch in de ooren , en kloppingen in het hoofd klaagden.

Naar het uitwendig! aanzien schein deeze Koorts veel overeenkomst te hebben met andere gemeene *Catarale* Koortfen; doch de ziekte toeneemende, kon men zeer ligtelyk het onderscheid bespeuren. De *symptomata* vertoonden zig zeer ras en aangroeiend; men hoorde den Lyder klagen over pynen in den rug, lenden, knieën, kuiten, en het *Os sacrum*; hy gevoelde in de linker zyde, onder de korte ribben, byna in de *Curvatura intestini coli*, door beslooten winden, eene zoo steekende en aandoenlyke pyn, dat hy veeltyds luidop schreeuwen moest.

De beweging der Koorts was over dag zagter en gemaatigder, doch des avonds wierd de Patient benaauwder, de Koorts verhief zig, en bleef aanhoudend gedurende den gantschen nacht, tot het doorbreeken van den dageraad, als wanneer de remisie bespeurt wierd. Deeze Koortfen hielden geen vasten loop, want ik heb waargenomen, dat eene afloopende derdendaagsche Koorts, ook wel met eene *quotidiana*, en deeze zomwylen *ad duplex*, verbonden was, welke zig mede op haaren tyd vertoonde; doch wanneer zig dergelyke verandering ontdekte, dan volgden gemeenlyk hevige *deliria* of raaskellingen. Zomwylen was ik geheel buiten staat, aan den Patient enige *remisie* te bespeuren, dewyl de Koorts eene aanhoudende beweging behield, tot dat dezelve geheellyk brak. Dilwyls heb ik ook de Patienten, by den aanvang en voortgang der *épidémie* in eene slaapzucht zien vallen, zonder dat egter de slaap eenigzins verkwikkend was. Alle deeze *symptomata* depeerden van het temperament, den aart, en de gesteldheid der geïnfecteerden.

§. 26.

De dorst was geduurende de Koorts onmaatig, ja veelyds onleschbaar; het moeilykste hier omtrent was, dat de Patienten alle dranken, welke wy voor dezelve bereiden lieten, bitter en smaakeloos vonden. Water met Limoensap en Zuiker, of Water met de Siroop of *rob ribesorum* waren byna de twee eenigste van de gecomponeerde dranken, welke de lydenden het meest verkwikten, en waarmede men dezelve het langst onderhouden konde, zonder dat zy terstond iets anders verlangden; doch veele bespeurden ook tegen deeze dranken eenen tegenzin, en begeerden tot hunne verklikking niets anders dan raauw koud water, weigerende eenig ander vogt tot laaffenis te drinken.

§. 27.

De Urine, welke de Patienten in den beginne loosden, was desgelyks veranderlyk: dezelve bevond zig dan eens klaar en bleek, dan wederom eens van eene koleur als Rhymsche Wyn, door welke afgescheidene wolken zweefden, doch die, ten tyde van de *Crisis*, zakten. By anderen was de Urine vuur rood, zomwylen ook bruin rood; doch als dan stond de kwaal zeer gevaarlyk.

§. 28.

By vermeerderende toevallen, gemeenlyk op den vierden dag, wierd de huid droog, en zeer zeldzaam bespeurde men alsdan zwaare, ongelyke of langaanhoudende zweeting. Ook moet ik aanmerken, dat de Zieken zig gaarne ontblooteden, en voornaamelyk alle pogingen in het werk stelden om de borst te ontdekken; wanneer dit misbruik plaats vond, dan volgden veelyds daarop
 buik-

buikvloeden of *diarrhaea*, welke het gevoeglykst als *Coliekachtig* beschouwt konden worden. Aan dezelve laboreerden zy naauwlyks twee of drie dagen, of de tong begon zwart, gespleeten, droog, gezwollen, en beevende in het uitsfeeken te worden; de Lyders klaagden niet meer over dorst; hunne oogen vielen in en raakten droog; de extremiteiten koud; de pols zwak, naauwlyks te voelen en *irregulier*; de Patient verloor zyne kennis, raaskalde zomwylen nog vóór zyn' doodsnik, en gaf dus den geest.

§. 29:

Ik heb niet alleen eene *diarrhaea* zien ontstaan door de ontblooting van de Patienten, maar ook veeltýds in de toeneeming der Ziekte by zodanigen, die zomwylen ongeduldig en kwaadaartig waren, en nog kragten genoeg behouden hadden; doch deeze verschilde zeer veel in aart, van die, welke door lange ontblooting of andere nadeelige houding der Zieken ontstond: in geval van de eerste, raakte de Patient, zonder willen of weeten, den afgang kwyt, die *Cadavereus* stinkend was, terwyl geene geneesmiddelen in staat waren den Lyder te helpen, die het gebruik zyner zinnen verloor; ingeval van de laatste, daarentegen, ontdekten zig deeze droevige omstandigheden niet zoo ras, en lieten zig gemeenlyk door bekwaame hulpmiddelen overwinnen; egter was ook deeze soort niet altoos zonder gevaar, voornaamelyk by zodanige Lyders, die aanvangkelyk niet genoegzaam door afdryvende middelen gezuivert waren, en by wien dus de *Saburra* welke uitgedreeven had moeten worden, in scherpte toegenomen zynde, door derzelve *caustieke* aandoening de *intestina corrodeerde*, en eene *diarrhaea* van zodanige *specie* te weeg bragt.

§. 30.

Deeze foort van *diarrhea* fhikte zig ook naar de graaden der bederving van het bloed; want zy, die eene sterke *corruptie* in het bloed hadden, leeden ook zwaarer buikloop, welke zomwylen niet minder gevaarlyk, dan de eerstbeschreevene foort was. Aan nog grooter gevaar waren zodanige lieden onderworpen, die reeds vóór den eerften aanval der ziekte eene *habile* bederving in hunne fappen voerden, als by voorbeeld door *Venerieeque*, *Cachectieque*, *Scorbutieque*, of andere kwaalen; deeze Lyders vonden zig in alle omftandigheden, in *Gradu Corruptionis*, aan grooter gevaar blootgefteld.

§. 31.

Niet zelden bevonden wy deeze ziekte verzeld te zyn met eene zwaare Long-ontfteeking (*peripneumonia*,) voornaamelyk als het weér regenachtig, of vogtig en koud, en de dampkring bedompt en zwaar was. Dit bragt te weeg gevoelige fteeking in de borst en zyden, benaauwtheid, onmaatige dorst, onrustigheid, ontftee-kende roodheid in het gelaat, byna geïnflameerde oogen, heeten adem, fterke koortfge hitte, volle pols, zomwylen raaskalling, pynlyk hoesten, zwaare fnorking in de borst gedurende de *respiratie*, verdoovende hoofdpyn, een gefladige flaap met half opene oogen en mond, enz. Wanneer men den Patient in dien toeftand aanraakte, ontwaakte hy plotfelyk, keek met een ftrak gezicht, doch fliep terftond weder in met zyne half geflootene oogen. Zodanige Lyders, in dien elendigen toeftand zig bevindende, kreegen daarenboven gemeenlyk zeer ligt eene *Constipatie* of verftopping van buik; zy wilden niet anders dan op den rug liggen, de voeten om hoog trekkende; hun mond wierd drooger, en
ein-

eindelyk zwart; zy raaskalden, en spraken reutelend in zig zelve, zonder dat hunne woorden verstaanbaar waren. Wanneer nu deeze *symptomata* al mede zig by de kwaal vertoonden, dan was het gevaar gewislyk des te grooter, en men kon zig niet eerder met eene goede uitkomst vleijen, dan wanneer de toestand van den Patient door eene *excretio critica* en goede *expelloratie* verligt raakte, en hy zig in staat zag, eene rykelyke hoeveelheid geelachtige taaije materie te loozen.

§. 32.

De *Crisis*, in deeze ziekte voorkomende, waren niet eenerlei, en de tyd, op welken dezelve zig vertoonden, was onzeeker. Zomwylen geschiedde zulks op den 6den of 7den dag, ook eerder en laater, vergezeld door eene sterke bloeding uit de neus; doch dit laatste vond wel plaats by jeugdige, maar niet by bejaarder Voorwerpen. Ik kan my niet herinneren by oude Patienten zulks bespeurt te hebben; maar by twee Jongelingen, van omtrent twintig jaaren, heb ik, op den derden dag na den eersten aanval der ziekte, eene zoo hevige neusbloeding waargenomen, dat ik niet anders dagt, of zy zouden moeten doodbloeden, alzoo het bloed uit de neus niet droppelde, maar in eenen straal vloeyde. By één deezer Jongelingen begon het bloeden des morgens ten 8 uren, en bleef aanhouden tot laat na den middag. Ik kan nog niet afzyn te denken, dat die Perfoon daaraan had moeten sterven, (aangezien geene opstopping of eenige uitwendige middelen hoe genaamt hielpen,) indien hem niet eindelyk een drank van koud water en *Spirit. Vitriol. ad gratam acidulem instillatum* gegeven was.

By een volkomen *Crisis* voelde de Patient eene zeer pynlyke verftopte aandrang tot waterloozing (*dysuria.*) Deeze duurde zomwylen tot op den derden dag, eer de Lyder zyn water kwyt kon raaken; doch wanneer eendelyk de uitvloeijing volgde, dan fcheen hy veel meer te loozen, dan hy gedronken had. Deeze als een der gelukkigfte *Crises* vond wel het algemeenst plaats, en door dezelve fcheenen de *Materien* of ftoffen der ziekte zig het best te ontlasten, uit het ligchaam te wyken, en den Patient eene volkomen herftelling te belooven. Ik moet nothans ook bekennen, dat de Patient in deezen toefland tot meerder *evacuatie* geraakte, en de ziekte juist niet doōr de Urine alléén, maar ook door de daarby komende zwecting eene einde nam. Zelden, daartegen, kwam my voor, dat het ligchaam in ftaat was enkel door eene *diarrhœa* zig te zuiveren, en byna alle *diarrhœas*, welke gedurende dien tyd zig ontdekken, waren van eene kwaadaartige nadeelige gefteeldheid, en fprooten meestal voort uit niet genoeg gezuiverde *intestines*, uit ontblooting van het ligchaam, of uit andere onachtzaamheden van den Patient, (Zie §. 28. 29. 30.) zomwylen hoorde men de Patientten over eene drukkende pyn in de ooren, met doofheid verzeld, klagen, welke pyn en doofheid niet eerder verdweenen, dan wanneer eene merkelyke quantiteit materie uit de ooren liep. Doch klaagde de Patient alleenlyk over doofheid, welke zig by vlaagen verhief, en byzonderlyk naar de *evacuatie* fchikte, dan voorfpeelde dezelve eene op handen zynde onfeilbaare en volkomene geneezing. Dit fchynt zelfs aan de gemeene Zeclieden door de ondervinding geleert te zyn, alzo zy gewoonlyk zeggen: „die doof word, is zoo goed als geneezen.”

Een *Crisis ad sudorem* scheen niet volkomen toereikend te zyn. Ik zag aan de omstandigheden van den Patient alsdan voor eenen korten tyd wel eenige verligting toegebracht, doch de ziekte verkreeg daardoor nog geene volkomene scheiding, en het scheen, als of het zweet alléén, zonder een' daarby komende *Crisis*, nimmer in staat was eene breeking van de ziekte te weeg te brengen. Het zweeten, maatig zynde, veroorzaakte geen nadeel; doch daartegen heb ik eenige maalen waargenoomen, dat de Patienten in hun zweet als te baaden lagen, en zulks drie, ja vier dagen lang bleef aanhouden, waar door zy zodanig verzwakt en afgemat raakten, dat hun toestand zeer gevaarlyk wierd; en wanneer zy alsdan onachtzaam te werk gingen, en niet al te wel behandelt konden worden, heb ik zodanige Lyders, na verloop van veertien dagen, zien sterven, of in *hectiecke* Koortsen vervallen.

In den hoogsten graad der ziekte, zomwylen op den vyfden, zesden, of zevenden dag, zomwylen ook laater, ja zelfs wel op den twaalfden dag na den eersten aanval, vernam ik by zommigen hoog roode plekken of vlakken (*petechiæ*,) welke *ratione figurae*, ongelyk rond, op de huid der *Extremitäten* of uitwendige deelen, voornaamelyk op de armen, handen, hals en borst, met verzagting der ziekte, en met vermindering van de *Symptomata* te voorschyn kwamen. Ik kon dezelve wel niet geheellyk als eene *excretio Critica* aanmerken, dewyl de *Symptomata* der ziekte daardoor wel verminderden, doch egter niet volkomen ophielden; nothans was ik ook niet in staat, dezelve als kwaade teekens

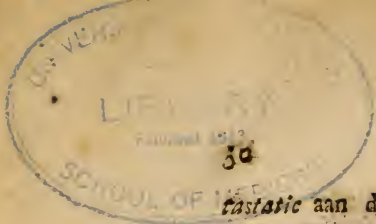
teekens te beschouwen, alzoo zomwylen minder gewigtige *Symptomata* zig vertoonden, by hen, die met deeze *petechiæ* of vlakken uitgeflagen waren, dan by anderen, by wien dezelve niet verscheenen. Deeze vlakken kwamen op in den hoogsten *gradus morbi*, en verdweenen naar maate van de afneeming daar van. Het schynt wel eene waarheid te zyn, dat de *petechiæ* geene goede teekens zyn kunnen: doch men gelleve slegts aan te merken, aan welke foorten van ziekte dezelve eigen zyn.

§. 36.

Ik heb meermaalen waargenoomen, dat, wanneer de natuur, door de materie der ziekte, kragten ontbeerde, om zig door zichtbaare of onzichtbaare *excretiën* te zuiveren, deeze zuivering alsdan op eene andere wyze teeging, en wel zoo, dat alle *vires* te saamen spanden, om de *materies morbi* per METASTASIN uit te werpen, welke gemeenlyk zig vertoonde, wanneer men geen *Crisis* bespeurde, en de Koorts langer, dan den tyd van aflooping, aanhield. Deeze *materia metastasica* wierp zig alsdan gewoonlyk in de *glandule Lymphaticæ*, als onder de Oxelen, en *glandulæ conglobatæ parotidum incidentes*, welke vervolgens, tot ettering (*suppuratië*) gebragt, en in eene ruime en lange *incisïe* geopent zynde, den Patient eene, hoewel langzaame geneezing, beloofden. Doch ongelukkig was het, dat de Lyder nauwlyks van zyne ziekte, door deeze uitwerping, hersteld, en door die wonde verzwakt zynde, eer dezelve nog geheelt was, overvallen wierd door het elendig euvel der Zeevaardenden, den *scorbut*.

§. 37.

Nog heb ik, behalven deeze, ook wel *abcesfus Me-*
D ras

castatic aan den *saccus scroti* bespeurt, van welke de *suppuratie* uitgelaaten zynde, de wond dieper in de *tunica dartos* indrong, doch naar veele herhaalde verbindingen en geapliceerde hulpmiddelen, en na dat de etter genoeg uitgevloeit was, weder geneezen raakte. Deeze foort van uitwerping schieen nogthans onvolkomen te zyn, dewyl de Patienten dezelve krygende, in eene *bactiecke* kwaal vervielen, en één lyder heb ik zien sterfen, eer de wonden daar van geheelt waren.

Ook heb ik waargenoomen, dat de Natuur niet in staat was, de *materies metastatica* op eenige edeler deelen of plaatsen te werpen; en dat, wanneer dezelve al eens op de *substantia Cerebri*, of elders op edele deelen, eene *excretie* of uitwerping maakte, de bezogte Patient alsdan krankzinnig wierd. Eén der zodanigen zelf stierf plotselyk; de overigen liepen zoo lang krankzinnig en maalend rond, tot dat de natuur andere *excretien* verschafte.

Eén myner Patienten zag ik in den hoogsten graad der ziekte, door eene blindheid (*cæcitas*) overvallen; doch die nogthans zyn gezicht volkomen weder kreeg, na dat de ziekte verdweenen was, en zyne kragten zig herstelden.

§. 38.

Deeze *metastasen* waren echter niet altoos, in derzelver aart, als heilzaam aan te merken, dewyl dezelve veelyds van de uitvloeijingen, en na dat zy op edele of onedele deelen vielen (zie §. 37.) zoo wel als van de jeugd der Patienten afhingen. Ik heb in andere gevallen bespeurt, dat de *Materies Metastaticæ* zig in den krop van den hals wierpen, en alsdan eene hevige pyn, zwelling, ontsteeking, sterke kóortsachtige hitte, en ylhoofdigheid verwekkende, zeer gevaarlyk wierden. Zy raakten echter veelyds geneezen, na dat de *abscessus* in de
fau-

fauces doorbrak , en het ligchaam zig door eene uitbarstende , maar gevaarlyke uitvloeijing , van de *materia Morbosa* zuiverde.

§. 39.

Deeze foort van *metastasis* viel zeer ongelukkig uit ; wanneer het gebeurde , dat de *materia Metastatica* zig te gelyker tyd in den krop van den hals en onder de kinnebakken , (*glandule submaxillares*) wierp. De hals en het aangezicht van den Patient zwollen alsdan eenklaps op de montereuste en verschrikkelykste wyze. Dit gezwel breidde zig uit van de linkerzyde des hals naar de rechter borst (*mamma dextra* ,) en dreef dezelve zeer hoog , tot aan den hals toe , op ; de ademhaaling raakte , naar maate der toeneemende zwelling , belemmert , de pols floeg vol , de dorst vergrootte , de mond wierd droog en zwart en de Patient zeer onrustig ; de gezwellen bleeven van eene natuurlyke kleur , doch zeer week op het gevoel , en scheenen als met wind opgeblazen te zyn ; de bennaauwtheid nam toe , het gelaat begon , wanneer de zwelling op het hoogst was , rood te worden , de keel kon naauwlyks vloeiende vogten meer doorlikken , en eene kortduurende , bloedige , als een verrot aas stinkende buikloop (*diarrhoea*) maakte gemeenlyk binnen vier dagen eene einde van het leven.

§. 40.

De tyd van den duur of de aanhoudenheid deezer ziekte was onzeker ; en hing gemeenlyk af zoo wel van de *Vires naturæ & Corporis* , als van tydig te weeg gebragte *evacuatiën* en van het voorzichtig gedrag der Patienten. Ik heb deeze ziekte , met alle derzelve toevallen , door een genoegzaam uddryvend *emeticum* , bin-

nen weinige dagen zien geneezen; wel te verstaan, wanneer de *materies morbi* nog in de eerste wegen, en niet door het bloed verspreid waren. Daar tegen heb ik binnen zeven dagen Patienten zien sterven, by wien, deeze uitleediging verzuimt zynde, de *corruptie* de overhand gekreegen had. De ordinaire tyd deezer ziekte zoude men nogthans best bepalen kunnen tuschen de 12 en 20 dagen, en de tyd der volkomen herstelling op 4 of 5 weken.

§. 41.

Hetiecke Koortsen openbaarden zig ook zeer gemeen, by zodanige lieden, wier sappen al bedorven waren vóór zy nog aan boord kwamen, of die aan deeze koorts reeds in hun Land, ter plaatse van waar zy kwamen, of aan de huizen der Volkhouderen gelaboreert hadden, en dus reeds verzwakt, en nog zieklyk zynde, aan het schip gebragt wordende, door deeze verandering van gesteldheid op nieuw met *recidiven* daarvan overvallen raakten; of ook het ligchaam door geene *evacuatie* volkomen gezuivert zynde, of geene zuivering te weeg gebragt hebbende kunnen worden, maar dat de *materies metastaticæ* op deelen vielen, alwaar zy geene uitvloeijing hebben konden: het onvermydelyk gevolg hiervan was, of dat de kwade stof der ziekte den Lyder zeer ras dooddede, (zie §. 39.) of dat dezelve zig wederom door het bloed verspreidende, de sappen op nieuws aanstak en bedierf, en den Patient na korter of langer tyd, (die nogthans nimmer langer dan 6 weken aanhield) uit het leven rukte.

Doeh zoo gevaarlyk deeze toestand, en zoo doodelyk de *hetiecke* koortsen ook zyn mogen, heeft men egter niet altoos het leven van den Patient op te geeven: dewyl men niet weet, welke nieuwe middelen de natuur, indien derzelve hulp gewerkstelligt kan

wor-

worden, nog zoude kunnen te weeg brengen, om zodanige *materies corrodens* uit het ligchaam te verdryven; voornaamenlyk, wanneer de Patient nog niet geheel uitgeput van krachten, en niet oud is, en wanneer de bewegingen der zwakke *Actiones* of verrigtingen nog bekwaamer en gemakkelijker geschieden kunnen, dan by zodanigen, die reeds geheel uitgeteerd zyn: waarvan ik in de geneeswyze nader spreken zal.

§. 42.

Zoo onvolkomen alle gesteld wordende *Crises*, behalven die *ad urinam & surditatem*, ook zyn mogen, en zoo weinig hoop op herstelling men voeden kan; by de verschyning der overigen, welken steeds nog een ongewis nitslag doen duchten, verkreeg de ziekte eger eene scheiding, raakte gebrooken, en men mogt op goede gronden eene volkomen herstelling te gemoet zien, wanneer de volgende teekens zig openbaarden, en wel

1. Als de *appetyt* van den Patient zig weder opdeed.
2. Als de verzwakte *pols* zig sterker verhefte.
3. Als het raaskallen ophield en de Patient als uit eenen slaap ontwaakte; de oogen vogtiger, verheevener, levendiger en beweegbaarer wierden.
4. Als eene zachte, heitzaame uitwaasfeming over het ligchaam zig verspreidde, en als de *Urine* troebel wierd en men een *sediment* daarin bespeurde.
5. Als de tong, die te vooren met een wit geelachtig, of geheel wit slym bezet was, en zomwylen in een harde zwarte drooge *Eschara* veranderde, wederom vogtig begon te worden.
6. Als de Patient dunnen, doch natuurlyken afgang kreeg, en heete *aphis* alleenlyk aan de *apex & laterales partes Linguae*, met uitslag aan den mond, zig vertoonden.

Wanneer in tegendeel de Patient weinig, of geheel geene hoop tot geneezing meer had, en niets dan de dood te wagten stond: dan waren de voortteekens daar van gemeenlyk de volgende:

1. Als de ziekte tot geene scheiding komen kon; de *symptomata post statum* niet verminderden; de tong gestadig drooger werd, en de hitte der koorts aanhoudend bleef.
2. Gestadig raaskallen; aanhoudende onrustigheid; slaaploosheid; verdraaide opgelopen oogen, gespalkt en betrokken staande; gestadig revelen in zig zelve; een ras, onverstaanbaar en zwak geluid; beeving in de Leeden; onverwagte opvliegende verschrikking; eene plukking van den Patient aan zyne dekens, als of hy met allen spoed de draaden van dezelve moest ontleeden.
3. Aanhoudende mislykheid; spanning op de borst; braaking; sterke drukking op den mond van de maag (*cardia*;) benaauwtheid van hart; hikken (*singultus*;) en bezwymingen. (Wanneer deeze *post statum morbi* verscheenen, waren het onbedrieglyke voortteekens van den dood.)
4. Strakke, verdraaide, half openstaande oogen; de *pupilla* onder de *palpebra superior* getrokken, of eene, uit de groote hoeken der oogen vloeijende, zwaare, geel-groene materie.
5. Eene zwarte tong, byna naar een stuk gerookt vleesch zweemende, gespleeten, gezwollen, styf, hard en droog; de mond tevens half openstaande; de binnen-mond, tanden en lippen in dezelfde gesteldheid, en door styfheid en droogte niet in staat zynde te openen; het hoofd slap en neêrhangende, en volstrekte weigering van allen drank.

6. Eene

6. Eene onaangenaame, zeer stinkende en heete *exhalatie*; slaapzucht; trekking der Leden; opkrimpelingen; ophaaling van de beenen in de hoogte, en zakking naar het voeteinde; pooging van den Patient om zyne borst te ontblooten; ook wanneer hy, zonder zulks te weten, met de *partes genitales* speelde, of dikwils ondernam zig in de hoogte operichten, doch terstond wederom nederzakte.

7. Zwakke pols; koude *extremiteiten*; blaauwe nagels; kromgetrokkene toonen en vingers; stinkende adem; *reciten* in het onderlyf; pynen en ontsteekingen in de keel met *apthæ*, zomwylen verzelt met eetlust; (waarvan WUCHERER, zegt: *in faustum quoque eventum procedunt apthæ, cum faucium inflammatione exquisita ciborum ingens Cupido, pulsus debilis intermittens inæqualis sudor frigidus &c. (*)*) sterke inwendige hitte, dorst, beeving der uitwendige deelen; eindlyk naar een verröt aas stinkende, met bloedige streepen vermengde, zwarte, *sanieuse* afgang; en eene, zonder willen of weten, afloopende Urine.

Wanneer zig deeze kenblyken opdoen, dan strekt het tot een klaar bewys, dat 'er op handen is een *spbacelus*, die den draad des levens van den Patient wel ras afbreekt.

§. 44.

Ik heb ook waargenomen, dat Lyders, reeds in *agone* of zieltoogende liggende, kort voor hunnen dood in eene foort van razerny vielen, en zoo lang met woelen

len

(*) Zie zyne *Semiôtice. specialis*, pag. 79.

ten en woeden aanhielden, tot zy den geeft gaven. Dit zelfde is my ook in Indiën dikwerf voorgekomen in de *febres putrida*, als ook in de *disenteria rubra*. Eer dit ongelukkige *symptoma mortis* zig vertoonde, scheen, kort vooraf, de toestand van den Patient beeter te worden; de tong raakte vogtiger aan derzelve *apex*; de Patient kreeg trek tot eeten, vraagde om het zelve en slipte ook eenig voedzel met graagte door; doch sfraks hierop wederom tot het voorige woelen en raazen vervallende, hield zulks zoo lang aan, tot dat de dood een einde daarvan maakte. Ik moet tevens hier by voegen, dat zodanige lyken, in een gelyken graad van warmte, eerder dan anderen begonden te stinken; het was ook niet raadzaam dezelve lang aan boord te houden, dewyl men eene grooter *infedie* daardoor te vreezen had.

§. 45.

Zy, zoo wel Officiëren, Matroozen als Soldaaten, die deeze koorts doorgestaan hadden, bleeven egter niet vry voor nieuwe aanvallen van dezelve, maar meer dan de helft van hen zagen zig weder door *recidiven* aangedast; en hadden in deeze *recidiven* nog meer gevaar uit te staan, dan te vooren, dewyl de kragten, door den eersten aanval reeds uitgeput zynde, zoo niet wel als voorheen in staat waren de *miasmata venenata* te wederstaan. Ik kan my nogthans lieden herinneren, die, te voren zeer robust en sterk geweest zynde, de *recidiven* tot drie maal toe uitsfonden, eer zy aan de ziekte stierven, of wel volkomen genazen.

§. 46.

Deeze door de ziekte uitgemergelde en verzwakte menschen raakten voor het grootst gedeelte, aangedaan met

met *Oedemata variorum partium praesertim manuum & pedum sub tempore etiam oedematis scroti*. Wanneer men de *pars oedematosa* drukte, dan bleeven een geruimen tyd kuiltjes daarin staan; de *epidermis* schilferde vervolgens af, en viel als schubben weg. De *Oedemata* ontstonden *a relaxatione vasorum* en bederf van het bloed; het *serum* en *Lympha* stremden in, derzelver vaten, en door die stremming scherper wordende, veroorzaakten dezelve niet alleen *Ulcera*, maar ook eenen gevaarlyken en doodelyken brand, waarvan nog in de volgende *paragraphus* nader gehandelt zal worden.

§. 47.

Aan drie perfoonen, door *recidiven* of herhaalingen dezer koortsen uitgeteerd en verzwakt, bemerkte ik, dat de een met een *hydrops scroti*, de ander met een *Oedema pedum*, omtrend vier weken, en de derde met een *Oedema brachii* drie weken lang, behebd was geweest; welke *Oedemateuse* deelen, na verloop van den gemelden tyd derzelver *tonus* geheel verloren hebbende, de *subjeeta*, naar maate der aanhouding, verzwakten: eerst vertoonden zig op de *Oedemata* kleine verheevene blaasjes (*gangraena*,) waarin een brandend vogt beslooten was; vervolgens bruine en zwarte vlakken (*spbacelus*,) welke zig verder uitbreideden, en de deelen deden verfierven, waarop, in het kort een geheel verlies van het Leven volgde. Zomwylen gebeurde het ook, dat de deelen van den rug, op welke de Patient lag, en die de meeste drukking leeden, ook oversloegen tot eene brandende ontfleeking, welke zeer gevaarlyk was. Vertoonde zig alsdan tevens eene soort van witte wormen, gelykende de *ascarides*, dan strekte zulks tot een' onseilbaaren voorbode van eenen naderenden dood.

Uit al het geene dus verre voorgefeld is, zal men ligtelyk kunnen afmeetten, welke giftige *materien* den grondslag en de voortzetting deezer Rotzietkens uitmaakten. Men zal vervolgens, ook (vlei ik my) genoegzaam het besluit kunnen opmaaken, dat eene tot verderf overflaande besloote lucht, en slegte gesteldheid van weêr in staat zyn deeze ziekte, naar derzelver oorsprong, (merk wel!) nog pestilentialer en aansteekender te maaken. Ik zal tragten de gegrontheid van deeze beweerung door myne volgende waarneemingen te bewyzen.

VIERDE WAARNEEMING.

*AANMERKING OVER DE VERANDERLYKE GESTELDHEID
VAN HET WEÊR, EN OVER DE NAARE OMSTAN-
DIGHEDEN VAN DE HEERSCHENDE ROTZIEKTE,
(MORBUS PUTRIS.)*

(a) **T**oen wy in de maand Augustus van den Jaare 1773 op de Reê van Rammekens ten anker lagen (Zie §. 21. (a).) en na dat op den 10den van die maand, de monsting gedaen zynde, het Scheepsvolk aan boord gezonden wierd, bevonden zig daaronder reeds verscheiden perfoonen, die, met deeze ziekte besmet, aan boord kwamen, tevens met die gezond waren. Den 12den Augustus lagen aan deeze besmetting reeds 19 menschen krank, en den 14den dito telde men al 49 zieken, door dezelfde kwaal aangestookten. De wind was van den tyd der monsting af, variabel, Z. O.

(b) Den

(*b*) Den 19den Augustus, (Zie §. 21. (*d*)) de wind gunstiger waaiende, vertrokken wy van Rammekens; doch vonden ons ras door een wederopkomende tegenwind op de Reê van Vlisfingen gedreeven. Aldaar ten anker liggende, kreegen wy beeter weêr; het schip kon openstaan en gelugt worden, en hier door scheen de toeneeming van het getal der zieken op te houden, de ziekte zelve stil te staan, en de Patienten eenige betterfchap te gevoelen.

(*c*) Doch op en na den 27sten Augustus (Zie §. 21. (*e*)) de W. Z. W. vogtige winden wederom sterker toeneemende, en eindelyk tot aanhoudende stormen uitbarskende, was men genoodzaakt de poorten van het schip geslooten te houden, waardoor de dampen, uitwaasfemingen en andere bedervende *effluvia* niet behoorlyk konden uitgedreeven worden, maar binnen's boords beslooten bleeven. Van welke verandering het gevolg toen was, dat de besmetting, welke by het vorig helder weêr tot staan gebragt scheen, nu wederom tot eenen hooger graad rees.

(*d*) Den 3den September, (Zie §. 21. (*b*)) de wind gunstig omloopende, en wy de Reê van Vlisfingen verlaatende, zagen wy ons vervolgens genoodzaakt naar de Engelsche Kust te steevenen, en in de haven van Duins binnen te loopen. Geduurende dat wy ons in die haven bevonden, moesten wy ook weder met veele tegenspoeden en bezwaarnissen worstelen. De aannaderende winter; verdrietige uitzichten; kommer en neêrslagtigheid; de dagen veranderlyk; de nagten van de dagen merkelyk verschillende, ten aanzien van de koude en warmte, en van de droogte en vogtigheid; drukkende dampen en zwaaren nevel: dit alles strekte, om voedzel aan de besmetting te verschaffen, welke met onverminderde kragten bleef voortwoeden, tot dat wy op den 19den October (Zie §. 21. (*s*)) met omtrent vyftig zieken

aan

aan boord, de haven van Duins met een N. W. wind verlieten, en door het Canaal tot op de (zoogenaamde) gronden zeilden. Doch alstoen beliep ons op nieuw naddelig, nat, stormend en onstuimig weër, het welk lang aanhoudende, en de Zee geweldig beroerende, ons arm scheepsvolk in nieuwe zwaarigheden stórtede, en veel ongemak deed uitstaan. Het schip moest op den duur geflooten blyven; hier door bedierf de lucht in het zelve hand over hand, drukte en belemmerde de *respiratie*, en verloor geheellyk deszelfs snelkragt (*elater*.) De Matroozen en Soldaaten raakten gestadig, door de overflaande zeegolven en de aanhoudende stortregens, tot op het hembt nat en verkouden, zonder gelegenheid te hebben, om zig te droogen, of middel, om de natte kleederen tegen drooge te verwiselen. Met die natte en koude kleederen zig tusschen en op de kisten, als ook in de kooijen nederliggende, lieten zy dezelve aan hun ligchaam uitwaasfemen, en verdubbelden daar door niet alleen de benaauwdheid van de beslootene en bedorvene lucht tusschen deks, maar benadeelden ook de uitwaasfemende heilzame *transpiratie*; en de grond, kisten en hangbedden, door de natte voeten en kleederen vogtig wordende, deeden weinig rust genieten aan het volk; dat, bovendien, door de aanhoudende stormen; genoodzaakt zynde, den meesten tyd, op hunne wagten te blyven, geene gezette noch geregelde uren konde waarneemen tot eeten of drinken, rusten of werken; slaapen of waaken, maar daartoe de weinige en onzekere oogenblikken moesten uitkoopen, die het onstuimig weër hen schaarsch toeliet.

(e) In deeze omstandigheden oefende de kwaadaartige ziekte een uitgebreid geweld, en wel van den 19den October tot 2den November, maar voornaamelyk, na dat wy 5 dagen lang (Zie §. 21. (s en t) onder aanhoudenden storm, regen en hagel op de *gronden* moesten zukke-

zikke en; als wanneer wy, binnen een kort bestek van tyd, door de toeneemende aansteeking der ziekte, geen man'chap genoeg overig behielden, om het behoorlyk te kunnen bestieren.

(f) Onze Kapitein, de Heer C. RAEBEL, hoe zeer gaarne hy zyne reis vervordert zou hebben, zag zig genoodzaakt, door gebrek aan volk, welks getal dagelyks door ziekte verminderde, de wyk te neemen in de haven van Falmouth. Ten deezer tyd waren de Rotzicken zoo kwaadaartig geworden, dat veele lyders reeds op den tweeden of derden dag, na den eersten aanval, stierven.

(g) Wy kwamen in de gemelde haven op den 2den November, met omtrent 120 gevaarlyke zieken (Zie §. 21 (f)) die alle in de hangmatten, britsen, op de kisten of op den grond lagen, behalven de zodanigen, die, hoewel met moeite, nog in staat waren, zig op de been te houden.

(h) De maand November begon met koude; het weêr was veranderlyk, en met veel regen en hagel verzeld, het welk aan alles eene barre gedaante deed aanneemen; dagelyks viel, des morgens en des avonds, een zwaare, dikke en ondoorzichtbaare nevel, welke zig in de diepe haven als oopenpakte. De dikte van deezen nevel verhinderde, *eensdeels*, de uitdryving van de kwaade lucht uit het schip, en fremde, *ten andere*, door derzelve eigenschap, de nodige *respiratie*.

(i) Ten tyde, dat wy ons in deeze haven bevonden, continueerde de ziekte in derzelve aanvallen, en het volk wierd daarvan rasser aangegreepen, dan voorheen. (Zie §. 22.) Na dat wy ons eerst kort aldaar opgehouden hadden, bevonden zig van de Officieren slegts twee perfoonen, te wêeten, de Heer RAEBEL, onze Kapitein, en een Stuurman, SAX genaamt, vry gebleeven van deeze woedende ziekte; en van de gemeenen

meenen bleeven ons niet meer dan 26 man meer over, die zig nog even in staat bevonden, hunnen dienst te kunnen waarneemen. Zy, die naauwlyks eerst herfeld waaren, storteden toen weder op nieuw in.

De *épidémie* van den aanvang af tot aan het einde toe beschouwende, zoo bleek het, dat zy, die met de zieken het meest omgingen, ook het eerst daarvan aangetast raakten; en by zodanige lieden was ook de besmetting veel gevaarlyker, dan by anderen, die minder met de zieken te doen hadden. Zedert ons vertrek van Rammekens, tot op den 15den October, telde ik twaalf zieken-bewaarers of oppassers, die, binnen dien korten tyd, van deeze besmettelyke kwaal aangetast wierden, en waarvan de helft stierven; doch vervolgens de ziekte nog kwaadaartiger wordende, bezweeken de oppassers reeds, wanneer zy slegts zig twee of drie dagen by de zieken opgehouden hadden; en eindelyk bleeven ons, door de verschrikkelyke besmetting, geene oppassers meer van ons volk overig.

VYFDE WAARNEEMING.

VAN DE KENBLYKEN, AART EN TOEVALLEN DER
ALSTOEN GEREGERD HEBBENDE ROTZIEKTE,
(MORBUS PUTRIS,) IN DERZELVER VOORT-
GAANDEN HOGEREN GRAAD.

§. 50.

Deze graad der Rotziekte, (die met veel recht in den *tweeden* trap der *épidémie* kan geseeld worden, wanneer men voor den *derden* trap daarvan de eigenlyke *pest* reekent;) met opmerking waargenomen heb-

hebbende, zo wel met opzicht de *Miasmata*, als tot de verandering der *Symptomata*, zoo bleek dezelve onderscheiden te zyn van die, welken ik begonnen heb, in §. 22. te ontvouwen, en veel boosaartiger van gesteldheid. Die geenen van onze manschap, die na den 19den October, by ons vertrek uit Duins, in het Canaal en op de gronden ziek raakten, wierden door de soort, die eerst beschreeven is, aangetast; doch die geenen, die na ons vertrek uit de haven van Falmouth (Zie §. 21. (* *) (†)) krank wierden, vonden zig behebd met eene kwaal, welke veel zwaarer was, en van kwaadaartiger specie. De oude *épidémie* scheen tegen eene ander-soortige afteuwselen, en vertoonde zig in den aanvang als eene merkelyk *remiteerende* Koorts. De zieken wierden door deeze veel rasser dan door de vorige overvallen; voornaamelyk, zy, die nog met genoegzaame kragten voorzien, of, om beeter te zeggen, die nog het sterkst waren.

§. 51.

De eerste aanval van deeze ziekte scheen met die, van welke in §. 23. gesproken is, aanvangkelyk in vele opzigten overeen te komen, uitgezondert, dat verscheiden *Symptomata* heviger, aanhoudender en gevaarlyk waren. Het klagen der Patienten was ondertuschen gemeenlyk over sterke koude en daarop volgende hevige hitte; loomheid en mattigheid in de leeden; drukkende pynen in de maag, met eenen bitteren, kwalyk riekenden, droogen mond, en sterk beflagene tong; over misfelykheid en braaklust, waarop veeltyds eene wezenlyke ten nitersten benaauwde en verstikkende braaking volgde; over sterke, drukkende en spannende hoofdpyn; onlesichelyken dorst; hevige hitte, welke veeltyds met yling, ja groote rasckaling verzelde
was;

was; verlorene eetlust; slaaploosheid; onrust en gestadig schrikken. Waarby kwam een onophoudelyk woe-
len; een aanhoudend krabben aan het ligchaam, inzon-
derheid aan de armen, kniën, kuitën, rug, rugkruis
en schenkelen; pyn in de ondervoeten, zweemende naar
het steeken van spelden of naalden; eene angstige, zwaare
en benaauwde ademhaaling, met eenen pynlyken droogen
hoest verzeld; onmagten (*Lipotbymia*,) en trekkingen.
Deeze allen waren de voornaamste of Hoofd-*Symptomata*,
met welken zig de Patient in den aanvang of by den
voortgang der ziekte aangedaan voelde.

§. 52.

Ik heb aangemerkt, dat de eerste aanval met koude
began. Deeze koude bleef egter den loop der volgende
paroxysmen niet verzellen; (gelyk in de voorig ge-
melde *épidémie*, van welke §. 22. de beschryving be-
gonnen is,) maar de patient bespeurde deeze koude slegts
alleenlyk vóór den aanval van den eersten *paroxysmus*.
De volgende *paroxysmen* verschynende, klaagde de
Lyder veelyds niet meer, als te vooren; over beeving
(*borripilatio*,) of koude (*borror*;) maar de verheffing,
of *paroxismus* begon dan gewoonlyk des avondsten zes
uuren, met hitte. Gedurende de *Paroxysmi* sloeg de
pols vol en ras, en de Patient zweette sterk, zonder dat
egter dit zweeten toereikende of vermogende was, de
ziekte te doen breeken. De *paroxismus* bleef gemeenlyk
den gantschen nacht aanhouden, tot in den volgende
morgenstond, als wanneer de pols, schoon *remittee-
rend*, klein en jaagend blyvende, egter begon te stin-
ken; en de toevallen van hoofdpyn, rusteloosheid,
hitte en dorst verdraaglyker wierden. In deezen toe-
stand bleef de Patient tot aan den avond, alsdan tastte
de *paroxismus* hem wederom aan, de toevallen vermeer-
derden

derden met de sterker beweging van het bloed , en bleeven als vooren den gantschen dag tot den volgenden morgen aanhouden. Hierby valt nog aantemerkten , dat de tweede *paroxismus* , die zonder koude verscheen , veel heviger was , en de toevallen , naar den aart van de *paroxismi* , ook veel sterker , dan by den eersten waaren , en dikwyls met vry hevige *delireeren* verzeld.

§. 53.

Terstond van den eersten aanval af , gevoelden zich de Patienten zeer neêrslagtig en ten uiterste benaauwd ; namen eensklaps af in kragten en lichaamsgesteldheid ; hunne gedaante verviel ; hun vet scheen byna geheel gesmolten ; het vel hing los en rimpelig ; de oogen stonden duister , styf en verstorven ; de huid van het gantsche lichaam werd geel : kortom de Lyders geleeken , na verloop van zeer weinig dagen , volkomen geraamten te zyn ; men bespeurde eene trillende beweging en een zichtbaar opspringen der zenuwen aan hunne handen , die , zoo wel als hun gelaat , byna als besincerd scheenen met eene afzigtige zwarte vuiligheid , van welke zy , zoo lang de ziekte aanhield , met geene mogelykheid te reinigen waren , want , hoe dikwyls men dezelve met warmen azyn en water wel te deeg afwiesch , zag men eger kort daar na , den Patient weder , even sterk als te vooren , daarmee bezet.

§. 54.

Niet zelden bevond ik ook , dat de Patienten , door eene doorbreeking van galachtige , verdorvene , stinkende , scherpe , *oerugineuse* stoffen , het zy dat zulks de Natuur zelve door haare eigen kragten veroorzaakte , of dat het , naar beduidenis der *indices* , door middelen te-

E

weeg-

weegebragt wêrd, en ook door den afgang, op den tweeden of derden dag na den eersten aanval, wormen kwytraakten, die van eene ronde gedaante, ongelyk van lengte, doch de langsten niet boven eene span, en zweemende waren naar die soort, welke de kleine kinderen weleens loozen. Somwylen kroopen deeze wormen van zelve, en zonder teweeggebragte vomitus, den Patient ten monde uit. Dit was zelden een goed teeken, dewyl het niet alleen een groot bederf in de eerste wegen, maar ook eene zwaare *corruptie* in het ligchaam aanduidde. Nogthans waren de lyders, die deeze wormen in den eersten aanvang kwytraakten, niet in zulken gevaarlyken toestand, als zy, die dezelve na verloop van tien, twaalf of veertien dagen, uit eigen aandryving, loosden, zynde dit alsdan gewoonlyk een doodelyk voorteeken, en de Patient overleefde dit naauwelyks vier en twintig uren. De eerstgemelden voelden gemeenlyk te vooren rommeling in den buik, steeking in de zyde, mislykheid, en eene daarop volgende *cholera*, het welk alles ook aanhoudend bleef. De steeking in de zyde kon men egter niet altoos, als een voorteeken van wormen aanmerken, dewyl dezelve zich ook wel voelen deed, by hen, die geene wormen loosden, en alsdan eerder toetelchryven was, aan beslooten winden. In dit geval verschoot zomwylen de steeking uit de zyde, onder de schouderbladen en gewrigten der armen, en was veeltids ook weder uit andere oorsprongen afteleiden, en de oorzaak daarvan te zoeken, in het ontblooten van het ligchaam, veranderlyk weêr, of dergelyk. Doch, hoe hardnekkig deeze steekingen ook zyn mogten, week nogthans de pyn gemeenlyk door het *apliceeren* van een *vesicatorium ad locum affectum*.

§. 55.

Schoon nu deeze laatstgenoemde koorts, een zweem van gelykheid met de te voren gemelde schein te bezitten, en de eerste gronden, uit welke dezelve ontsproot, uit gelyke oorzaken afte leiden waren: zoo leerde nogthans de ondervinding klaarblykelyk, dat de gefeldheid deezer laatste ongelyk kwaadaartiger was. Waarby nog kwam, dat eene besloten lucht, ruuw weêr, en het koud en vogtig winterseizoen, de toereikende oorzaken, naar welken zich de *symptomata* schikten, en de kentekens van het scheiden of breeken der ziekte onvolkomen maakten.

§. 56:

Eene sterke bloeding uit den neus, (gelyk §. 32 aangehaald is,) ontdekte zich ook hier niet minder, doch viel, omtrent den tyd, vroeger voor, hebbende ik dezelve wel bespeurd op den derden dag na den eersten aanval. Dit bloeden uit den neus was niet *critiek*, maar gaf veeleer den slegten toestand van een bedorven en opzwellend bloed te kennen; ook kon het niet voor doodelyk aangemerkt worden, alzoo de meesten, die zich daaraan onderhevig vonden, van hunne ziekte herstelden. Het neusbloeden, daartegen, dat in de *dies critici*, en wel op den zesden of zevenden dag, voorviel, was meer dan het voorige als *critiek* te beschouwen, en alzoo min nadeelig; doch, wanneer men een al te vroegtydig neusbloeden met *convulsiën* gepaard zag, dan prognosticeerde het niet veel goeds. Niettemin had ik ten dien tyd onder handen een Patient, zynde een Kanonier, van omtrent 22 Jaaren oud en mager van gestalte. Deeze had reeds voor de ziekte sterk uit den neus gebloed, en kreeg op den derden nagt, na den eersten

aanval zyner ziekte , op nieuws daarvan een zoo hevigen aanval , dat het bloed uit zynen neus niet vloeide , maar veel eer' als uit eene fontein ontsprong. Dit ontzachlyk bloeden hield wel , na eene merkelyke verzwakking veroorzaakt te hebben , voor eenen korten tyd op , doch ontfond den volgenden dag wederom op nieuw. De Patient verzwakte ongemeen ; hy behield zyne zinnen ; zoolang hy in zyne kooi liggende bleef , doch zoo dra hy zig oprichtede om te zitten , verviel hy terftond in *Convulfien* , wrong de duimen binnewaards in de hand , knelde daar de vingers fterk overheen , en verdraaide de oogen ; zyn geheele ligchaam beefde op eene fchrikke-lyke wyze , het fchuim kwam hem op den mond , terwyl hy een benaauwd en fnorkend geluid door den neus flaakte. Deeze *Convulfien* duurden niet langer dan drie minuten. Opmerkelyk was het , dat , wanneer men den Patient , geduurende die *Convulfien* , by de hand vatte-
de , hy alsdan den arm van zodanig eenen naar zich trok , en denzelfen meester geworden zynde , liet hy dien niet eerder weder los , voor dat de *Convulfien* geheel ophielden. Geduurende deeze *Convulfien* bevond de Patient zich niet ten eenemaal buiten zinnen , maar had befef en behield het geheugen van alles , wat 'er voorviel. Zyn pols was , buiten de toevallen , onregelmatig , klein en jaagende ; de toevallen waren , geduurende den nacht , fterker , en met raaskalling verzeld ; buiten de toevallen bevonden zich zyne uiterlyke deelen of *extremiteiten* koud en droog ; het voorhoofd warm , en de oogen betrokken , terwyl hy gefladig over hevigen dorst klaagde. Het bloed uit zynen neus in een bekken geloosd , was eerst helderrood van kleur , doch werd , na verloop van een uur , draadig en taai , komende allens op het zelve zwarte en loodkleurige vlakken ; het *serum* vloeide over de *placenta* , en had de kleur van water , waarin bloedig vleesch gewafchen was. — Op den vyfden dag klaagde

de de Patient over eene brandende hitte in den pisweg, en volfreakte opstopping van water; doch, na verloop van eenigen tyd, begon hy wederom zyn water te loozen, ja vond zich genoodzaakt byna onophoudelyk te wateren. De *symptomata* hielden op; de Patient beterde; de eeflust kwam weder, het sterk wateren verminderde op den negenden dag; de urine werd helderer en minder onaangenaam van reuk, en alle de verrigtingen van het ligchaam begonden beeter te werken. De Patient behield uit deeze ziekte in het eerst wel eene sterke zwelling van zyne oogen; doch dit ongemak verminderde ook allengs, naar maate hy verder in kragten toenam.

§. 57.

Dikwyls overviel den Patienten ook een buikloop, (zie §. 29-30.) voornaamlyk den zoodanigen, wier ligchaam zwak was; of die den regel omtrent hun *dieet* overtreden hadden; of wien; by den aanvang en voortduuring der ziekte; de eerste wegen niet genoeg gezuiverd waren; of, eindelyk hun, die een beslooten lyf gehouden hebbende, de bedorven stoffen in de *intestina* daardoor opgehoopt raakende, aldaar zoolang bleeven vastzitten, tot dat de verzwakte Natuur, door behulp van de aandryving der scherpe stoffen, haare uitsterfte kragten nog inspande, om van deezen kwellenden vyand ontlast te raaken.

§. 58.

Wanneer het gebeurde, dat de Natuur, reedste voorren niet te veel verzwakt zynde, nog kragten genoeg behield, om tydig deezen vyand, eer hy zich in de legerplaats te veel versterkte, te verdryven: dan was de buikloop niet altyd kwaadaartig, doch veel kwaadaartiger nogthans, dan in de eerst beschrevene soort van Rot-

zichte. Indien men verder den Patient in deeze kwaal met eenige weinige en zagte uitdryvende middelen te hulp kwam, dan waren veelyds de gevolgen van den buikloop, dat de Lyder hoop kon voeden, om te beeteren en van zyne ziekte te herstellen.

§. 59.

Veel gevaarlyker integendeel was die soort van Buikvloed, van welke hier voor §. 28. gewag gemaakt is, en die door onvoorzigtige en kwaade handelwyze der zieken veroorzaakt werd; als, by voorbeeld, door zich te veel te ontblooten, wanneer de Patient gestadig de uiterste pooging tewerkfelde, om zyn verhit en zweetend ligchaam te verkoelen, en, door plotzelyke ontdekking, eene schynbaare verkwikking te zoeken; of, dat nog veel erger was, wanneer hy uit zyn Kooi sprong, en zyn brandend ligchaam aan de open lucht blootfelde: hierdoor kon het niet misfen, of de *transpiratie* werd te rug gedreeven; de pols kromp op; de benaauwdheden (*anxietates precordiorum*) namen toe; klagten over de mislykheid, en snydende pynen in de *intestina* en in de maag, waren de gewisfe gevolgen, en wel haast openbaarde zich een kwaadaartige buikloop, die, met *deliria* verzeld, niet ophield, als tevens met het leven.

§. 60.

De *Urine* was kleiner dan in de eerstgenoemde ziekte, (§. 27.) en vuurig rood, zonder *sediment*; ook bespeurde men geene *sedimentum Urinae* eerder, dan wanneer het ligchaam genoegzaam door *evacuatie* gezuiverd was. Ik heb de *Urine* bruin en ook zwart gezien; het eerste was geen goed teeken: doch het laatste was een bewys van eene grootte *Corruptie* en een voorbode van den dood.

§. 61.

De aanhoudendheid, of de tyd van de duuring deezer ziekte, was (gelyk §. 40 aangemerkt is) ongelyk. Ik heb op de *symptomata* van zweet en afgang, welke zich ten regten tyd tuschen den vyfden en zevenden dag vertoonden, den Patient wel verligting zien verkrygen; schoon de Natuur door de *parotides*, *bubones*, en *abscessus* ook nog het ligchaam van voorige gebreken poogde te zuiveren; doch zelizaam was in deeze soort van ziekte eene volkomen *Crisis* waar te neemen, ten zy uit de *Urine* en uit de *doofheid*. (Zie §. 33.)

Ik weet niet, of ik de *doofheid* eene *Crisis* of wel een *signum post crisin* noemen moet, dewyl de doofheid geene *evacuatie* doet bespeuren, noch zich ooit vinden laar, ten zy de Natuur te vooren door andere wegen uitwerpingen te weeg gebragt heeft? Ik beschouw dezelve gevolgelyk als een teeken van eene reeds gebeurde volkomene uitlediging. Genoeg is het, dat, wanneer by de ziekte doofheid komt, ik alsdan aan den Patient beterfchap belooven durf, in de vooronderstelling echter, dat zich geene omstandigheden of toevallen opdoen, welken dit heilzaam teeken eener aannaaderende herstelling, in derzelve werking, flooren of kragteloos maaken kunnen. De meeste zieken kreegen voor en in den hoogsten graad der ziekte (zie §. 35.) een *petechialen* uitflag, die voorgegaan werd door zwaare beweegingen, dorst en benaauwdheid, terwyl het uitbreken van dezelve verzeld ging met sterk zweeten. Dees *petechiale* uitflag was in de laatste soort van kwaal veel algemeener, dan in de vorige, en de Patient voelde veeltyds daardoor verligting. Ik heb ook in 't geheel geene kwaade gevolgen daarvan gezien, uitgezonderd in twee gevallen, als wanneer zy zwart uitfloegen, ten zy eene onvoorzigtige handelwys der Patienten deezen uitflag

van aart en gesteldheid deed veranderen, of dat dezelve door te sterke ontblooting, naar binnen gejaagd wierd, waarvan in de verhandeling over de geneeswyze een voorbeeld zal worden aangehaald.

§. 62.

Men had ook slegte gevolgen te gemoet te zien, wanneer de Patient door uitgestaane *recidiven* reeds te veel zyne kragten verlooren had; wanneer de gal en bedorvene stoffen zich te sterk door het bloed verspreid hebbende, het zelve reeds *corrumpeerden*; wanneer de Lyder in het begin zyner ziekte niet wel behandeld, en een beslooten lyf of verstopping hebbende, zulks niet terstond behoorlyk geremedieerd, maar de *evacuatie* eerst bevorderd wierd in den verderen loop der ziekte, als de galachtige en bedorvene stoffen reeds de overhand gekreegen hadden; wanneer de plaats, alwaar de Patient zyn leger hield, te togtig of vogtig was, en hy hangbed, bultzak, dekeis noch geneezaam kleederen had; of eindelyk, wanneer hy liggen moest, daar eene kwaade ongezonde lucht heerschte, gelyk zulks dikwils by stormweër aan boord plaats kan vinden, door het dicht beslooten houden der scheepen. In zoodanige gevallen nu stond veel gevaar te vreezen, en weinig hoop tot geneezing te voeden. De *Corruptie* was somwylen zoo groot, dat, alwaar de *vesicatorien* of *Blaardragten* lagen, de plaats, zonder getrokken te hebben, zwart wierd, en een *sphacelus* ontstond. Ook zag ik by zoodanige Patienten een *sphacelus* ontstaan op die deelen des ligchaams, welke eenige drukking leeden. (zie §. 47.) De *petechiæ* werden loodkleurig, blaauw en zwart, of braken zwart met *striae gangraenose* uit; of verheften zich witte, ongelyke, pynlyke blaëren, die een helder en bytend vogt in zich beslooten, op de borst, rug, hals,

hals, fchouderen en armen , met fterke *inflammatie* vergezeld. En alle zodanigen toevallen braken eindelyk den draad des levens van den Lyder af.

§. 63.

By eenen jongen matroos zag ik, op den zevenden dag van zyne ziekte, aan het bovenfte gedeelte van zynen linken arm breede blaëren, (*carbunculi*,) byna door het giftig vogt als verbrand; opkomen. By het uitbreeken van dezelve was de Patient nog by zyne kennis; hy toonde my zynen arm, die 'er (gelyk hy zich uitdrukte,) als verbrand uitzag. Na verloop van vier en twintig uren was de arm, van den hals af tot op de toppen der vingeren, reeds geheel dood; en verfcheide zwarte ftriemen en plekken vertoonden zich over het gantsche lyf, na zyn overlyden, want alle middelen tot redding waren vruchteloos, en de Patient gaf den geest. Ik geloof niet, dat het zoo verre met hem gekomen zoude zyn, by aldien hem geene genoegzaame uitloozingen ontbrooken hadden, welke toen niet tydigge-
noeg konden verwekt worden.

§. 64.

De hoop tot herftel fcheen dus wel zeer gering te zyn, wanneer de natuurlyke kragten door de herhaalde *recidiven* te veel verzwakt waren, en de kwaal bovendien (gelyk reeds aangemerkt is) van eene kwaadaartiger gefteeldheid geworden zynde, deeze kragten der natuur nog onvermogender maakte, om den vyand uit het ligchaam te verdryven: egter zag men fomwylen, fchoon alle hoop reeds opgegeeven was, dat de zwakke Natuur, als de beste helpfier, nog alle haare kragten infpande, om buiten de *dies critici*, de *materia morbi*, welke

reeds *betiecke* koortzen had doen ontstaan , weder uit te dryven. Ik heb Patienten gezien, die, drie maanden na hunne ziekte, *bubones inquinales*, even als *venerieke*, kregen, schoon dezelve door geen *veneriek* vergif veroorzaakt wierden, en welke eindelyk, na eene genoegzaame uitettering, weder geneezen zyn.

§. 6g.

Verscheiden Patienten vonden zich, kort na hunne uitgestaane ziekte, overvallen door een zeer ongemaklyk schurft (*scabies*,) dewelke over het gantsche ligchaam als gezaaid scheen, en van soort klein, puntig, ruuw en droog was. Eenigen van de menschen, met deeze kwaal behebd, scheenen van het hoofd tot de voeten zoo ruuw als de schors van een' boom te zyn; onder dezelve verheften zig zeer pynlyke *furunculi*, voornaamelyk aan de agterdeelen op de *musculi clutei*, welke aan de Lyders eene onophoudelyke jeukte veroorzaakten, die by dag nog verdraaglyker was, dan des nagts, als wanneer zy in hunne kooijen warmwordende, onmooglyk nalaaten konden, zich te wryven en te krabben; doch hoe meer zy zulks deden, hoe meer de jeukte toenam; eer deeze jeukte ophield, was 'er eene ontfleeking op handen, en als dan vloeide, uit de doorgebrooken wonden, het bloed langs de beenen af.

De deelen, welke te gelyk met de *scabies* en de *furunculi* zich bezet vonden, waren reeds door den toevloed en de aandoening van de *Corrodeerende*, *saneuse*, scherpe stoffen *geïnflameerd*, en konden dus minder wryven en krabben verdragen, of 'er volgde rasch een *Ulcereuse* saamenvloeiing op.

§. 66.

Hoe lastig deeze plaag ook zyn mogt, scheen het egter, dat de natuur dezelve tot een' weg gebruikte, om de naarbinnen geslagene stoffen der ziekte weder volkomen uit te dryven; want zodanige Patienten zagen zig door geen *recidiven* meer aangevallen. Doch, schoon zy nu van deeze *recidiven* of nieuwe instortingen bevryd bleeven, vonden zy zich echter niet beveiligd tegen den aanval des zoo zeer geduchten als beklaglyken euvels der Zeevaarenden, den *scorbut*, maar waren in tegendeel; de eersten, die het geweld daarvan beproeven moesten, zoodraa hunne kragten tot eenen zeekeren graad slegts hersteld waren.

§. 67.

Het uitvallen van het hair was in de maanden January en February zeer gemeen, blyvende zelfs die geenen, die de Rotziekte, reeds één, twee of drie maanden geleden, uitgestaan hadden, van dit ongemak niet verschoond, en geen plaats van het gantsche ligchaam bleef bevryd van deeze *depilatie*. — Na het doorstaan der ziekte behielden de Patienten nog langen tyd een zwak gezicht; het welk nog meer plaats had in de laatst-, dan in de eerstgenoemde soort van *épidémie*. De menschen konden niets hoe genaamd op eenen afstand zien, en verbeeldden zig, wanneer zy in de open lucht keeken, dat hun niet als ronde, groenachtige kringen voor de oogen zweefden. Dit ongemak verminderde egter vervolgens allengs, en het gezicht werd scherper, naar maate de dierlyke geesten weder hersteld raakten. Zoo zwak hun gezicht in 't begin was, zoo zwak bevond zich ook hun geheugen; dat nogthans, tevens met hunne oogen, by vervolg van tyd in sterkte wederom toenam.

§. 68.

Verfcheide Patienten, van hunne ziekte hersteld zyn-
de, klaagden, dat zy hun water niet houden konden,
voornaamlyk zoodanigen, die door de Koorts het meest
verzwakt waren. Veelen voelden zich gedrongen, zeer
dikwyls hun water te loozen, en wel zoo dikwyls, als
de *Urine*, naar maaten van derzelve *pondus*, de sterk-
te der nog zwak zynde musculen van de blaas-spier
(*sphincter Vesicae*) in zwaarte overtrof; waardoor zy, op
de minste verzaameling van *Urine* in de blaas, genood-
zaakt waren, hun water te loozen, het welk hun an-
ders van zelfs affiep; doch dit ongemak verdween al
meede, naar maate de kragten van het ligchaam zich we-
derom herstelden, als wanneer de *sphincter* vervolgens
ook het noodig vermogen verkreeg tot verrigting zyner
verrichtingen.

Zoodanige Patienten, die by het toeneemen hunner
vernieuwde kragten, na eene uitgestaane ziekte, veel
beweeging deden en zich zelve opbeurden, waren vei-
liger voor weder-instorting of *recidiven*, dan zy, die
met eenen neêrslagtigen geest, traagen aart, of kwellend
geweeten uit hunne krankheden verreezen, welke veel-
tyds aan wederinstorting in dezelve blootstonden; en
bleeven zy al een tyd lang daar van vry, dan was zulks
gemeenlyk een voorteeken van eenen hevigen aanval van
scorbut. Bevaarene, minvervulde, lughartige en in
allen opzigten onbezorgde matroozen hadden ook veel
minder weet van de *recidiven*, dan matroozen, die de
de Zee nog ongewoon en zwaarmoedig van geest wa-
ren. Soldaaten en jonge matroozen, die gemeenlyk uit
een ruuw rommelzoodje van allerhande volk bestaan, von-
den zich wel het sterkst onderhevig aan deeze kwaal,
waar

waar by dan hun knynzende aart en kwellende neerflagtigheid zich voegende, zy welrasch hier door het spoor zich gebaand zagen, om van alle plagen verlost te zyn.

§. 70.

Het zelfde dat omtrent den aanval der *recidiven* plaats vond, bespeurde men ook omtrent de eerste *infectie* of besmetting. Personen, die sterk waren; gestadig in beweging en *transpiratie* bleeven; nog gezonde sappen voedden; uit Landfreetken kwamen, alwaar geen gebrek aan levensmiddelen bespeurd was; geene bekommeringen in het gemoed leeden; meermaalen gevaaren hebbende, aan de Zee en het ruuwe weer gewoon waren; geeststerkende dranken maatic gebruikten; en zich van goede dikke kleederen, hangbed, bultzak, en behoorlyke dekking voorzien zagen: deze raakten in den beginne niet zoo ligt aangestooken, en waren het zekerlyk ook niet, die de besmettende kwaal op het schip overbragten. Nog minder waren, in den aanvang, aan deeze *infectie* blootgesteld, en bleeven langen daarvan vry de Onder- of Dekofficieren, die nog vry beeter van noodig deksel en kleeding aan boord voorzien waren, ook niet zoo naby de zieken lagen, en met veel minder ongemakken te sryden hadden dan de gemeene matroozen.

Het langst nogthans bleeven vry de Opperofficieren, als die geheel en al van de Onderofficieren, Matroozen en Soldaaten zig afgezonderd vonden, het best van alle noodige provisien, zoo wel als bedden, dekens, warme kleeding en bekwaame verblyfplaatzen voorzien waren; daarby voedzaame, goede spyzen genooten, en den last eener tirenge *subordinatie* niet te torfchen hadden. De jongens, die deezen Officieren dienden, en gemeenlyk even zoo weinig als hunne Heeren goed voedzel,

zel, bekwaame kleding en warme dekking ontbeerden; daar en boven niet vergeetende den wyn en andere verkwikkende dranken van hunne meesters by geval hartig te proeven; hunne legplaatzen afgezonderd van het gemeene volk en van de zieken hebbende, en by dag hunnen tyd by hunne meesters op het open dek in eene frische lucht doorbrennende, bleeven ook langer, dan de matroozoen en gemeene Dekofficiers van de aansteeking der kwaal bevryd; en trof hen dezelve eindelijk eens, dan stonden zy de ziekte beeter en met minder kwaaden uitflag uit, dan het ander gemeene volk, ja zelfs beter, dan de Officiers zelve, schoon die aan niets mangel leeden. Dit moet ongetwyfeld toegeschreeven worden, aan te vooren gehad hebbende gezonder sappen en meerdere *vires corporis*. Doch wanneer de ligchaamlyke kragten al te sterk en de *symptomata* te *vehement* waren, dan seheen de ziekte ook by zoodanige Patienten niet zonder gevaar te zyn. Gemeenlyk hadden de meeste hoop tot geneezing die geenen, die, ter uitdrijving van de materie der ziekte geene overtollige, maar naar evenredigheid geschikte genoegzaame kragten bezaten, en by wien de *symptomata* zagt en gemakkelyk waren. (*)

§. 71.

Zwakke, zickelyke, naakte en beroaide menschen; menschen, die honger, dorst en de uiterste armoede op hunne togten te land geleeden hadden; als, by voorbeeld, uit vreemde landen geweekene arbeidslieden, knechts, gedeferteerde soldaaten, vlugtelingen en bedelaars, die reeds eene massa *sanguinis corrupti* of bedorven bloed

(*) WUCHERER in *semiotica special: de febre Hungarica*, pag. 75.

bloed medevoerende, uit andere Landstreeken, alwaar honger en gebrek heerschten, de wyk namen naar de Nederlanden; aldaar deels door de ronfelaars opgevangen en tot de zeevaart gedwongen wierden, deels vrywillig om aan brood te komen, dienst namen by de E. Oostindische Compagnie: deeze waren het, die de besmetting in ons Land en op de Scheepen overbragten, en de bedroefte omstandigheden van ons lyden veroorzaakten. (Zie §. 9--20.) Deeze soort van menschen, schoon zy al niet werkelyk ziek nog scheenen, voerden nochtans reeds in hun bloed de tontel, die het vuur der aansteeking, eerder dan by anderen geschiedde, aan zich trok, en de besmetting verder voortzette.

Ten tweeden, vond deeze ziekte ook inzonderheid ingang by verdrietige, kleinmoedige en bange menschen, die door bankerotten of tegenspoeden genoodzaakt waren dezen togt te onderneemen, of door losbandigheden en ligtmisyery zich daartoe gebragt zagen, en die te voeren een gemaklyk en vrolyk leven gewoon zynde, nu in tegendeel, als gevangenen, van hunne vrienden en bekenden veelligt voor altoos gescheiden, in kommer en ellenden leeven, en hunnen tyd verslyten moesten in kwelling des gemoeds en in een te laat berouw over hunne dwaasheid of ongebondenheid; gedwongen zynde zich te onderwerpen aan eene strenge en ongewoone tucht, en als jong matroos, of zelfs veelyds slegts als soldaat (welk charaeter op zee een der slegstten en ellendigsten is, en waaraan zelfs de ellendigste matroos zich schynt te footen,) zich onophoudelyk blootgesteld te zien aan den smaad en beschimping van het ruuw en baldaadig bootsvolk en deszelfs lompe beledingen op te neemen voor vriendlyke complimenten.

Ten derden, tastte deeze ziekte ook voornaamelyk aan, menschen, die traag en lui waren, hunne maag onmatig met spys en drank opproeten, en aan den scheeps-
kost

kost ongewoon waren; want de ondervinding heeft geleerd, dat veelyds menſchen, die te vooren armoede geleeden hadden, aan boord komende, zich met voedsel overlaaden, en veelen daardoor ſterven, zonder dat men de oorzaak van hunnen dood ontdekt.

Ik moet by deeze gelegenheid gewag maaken van een groot misbruik, het welk op de ſcheepen in het kookten van de gort plaats vindt. De gort, naamlyk, word veelyds in den ketel ſlegts half geweekt of murw gekookt en geheel en al droog uitgewaasfemd zynde, aan het volk te eeten gegeven. Dit gebeurt gemeenlyk op ſcheepen, alwaar de kok niet nagegaan word: of de Kapitein, om het water te ſpaaren, niet genoeg van het zelve tot het kooken van de gort aan den kok toeftaan wil.

Het ſcheepsvolk eet dus halfgekookte drooge gort; naauwlyks is dezelve in de maag, of de menſchen worden dorstig; zy drinken terftond greetig; dit doet de gort in hunne maag zwellen, die hierdoor vervolgens uitgezet wordt; de *Organen*, tot de verduuwing geſchikt, ontſfeld, en eene nadeelige *Chilifadie* veroorzaakt. — Indien zulks nu dagelyks voorvalt, hoe moet het dan eindelyk geſfeld raaken met de maag der ſcheepsgaſten? — Heeft men niet voorbeelden, dat menſchen zoodanige halfgaare, drooge gort gegeten, en ſtraks daarop gedronken hebbende, hun maag en lyf opzwoel, en zy, op het onverwagtſt, dood nedervielen? — Ik ſtel derhalven, tot nut der Edele Maatſchappy, vrymoedig voor, en durf trouwhartig den raad geeven, dat aan de gezagvoerende Officieren, de ſcherpſte laſt gegeven mooge worden, om hier omtrent, als een Hoofdartikel, tot gezondheid van het ſcheepsvolk ſtrekkende, naauwkeurig agt te geeven, dat de gort vooral volkomen gaar en dus genoeg gekookt moet zyn.

Dat nog verder gaat: niet zelden vindt het aſſchuwe-
lyk

lyk misbruik plaats, dat men, om het zoete water te bespaaren, de gort kookt in half regenwater en lali brak zeewater; zich dwaaslyk verbeeldende, dat zulks tot voordeel strekt: Doch dit gewaand voordeel barst wel rasch in verderf uit: de *scorbut* verspreidt zich onder den gantschen hoop, en de menschen sterven weg, zonder dat men de oorzaak daarvan weet te ontdekken, alzoo zomwylen geene andere ziekten voorafgegaan zyn. Men ziet alsdan den opper Chirurgyn veelytids donker aan, wanneer hy zegt, dat 'er zoo veele zieken aan boord zyn, dat de *scorbut* zoo hevig woed, en dat het volk niet meer in staat is het werk te verrichten. De arme zieke Lyders worden uitgescholden, en hunne kwaal aan traagheid toegeschreeven, alzoo het onder de Zeevaardenden een algemeen vooroordeel is, dat alle, die de *scorbut* krygen, luijaarts zyn: zy begrypen niet, dat deeze ongefeldheid kan veroorzaakt worden door het brak loogachtig water.

Het is ongelukkig genoeg, wanneer men op lange en aan allerlei tegenspoeden blootstaende zcetogtèn, door nood gedwongen word, tot dit middel toevlucht te nemen: doch ongeoorlofd is het, om zulks bloot uit eene dwaaze en ongegronde voorzorg te doen, en het scheepsvolk daar door te bederven, op reizen, alwaar men geen gebrek van versch water heeft.

Eindelyk, ten vierden, had de ziekte ook den meesten vat op oude, zwakke en afgeleefde menschen, die het land- met het zee-leeven verwisfeld hadden. Zoodanige menschen bevonden zich wel in het meeste gevaar, dewyl by dezelve de *Vires Corporis* niet toereikende genoeg waren, om der kwaal te wederstaan. De uitgang van de ziekte beffond gemeenlyk in eene eindiging van alle hunne pynlyke kwellingen met hun leven.

ZESDE WAARNEEMING.

*VOORTGAAND VERSLAG VAN DE OMSTANDIGHEDEN EN
TOEVALLEN, WELKE ONS ONTMOET ZYN, ZOO WEL
IN DE HAVEN VAN FALMOUTH, ALS BY ONS
VERTREK VAN DAAR; VERDERS BY HET
PASSEEREN DER LANIE, EN TOT AAN
DE KAAP DE GOEDE HOOP.*

§. 72.

(a) **D**e gunstige N. N. O. wind, die den 20sten November 1773. des avonds begon te waaijen, zoo het scheen aanhoudend blyvende, verlieten, wy, op den volgenden, den 21sten November, de Engelsche haven van Falmouth, alwaar wy, ten opzichte der besmettende ziekten, zoo ellendig gefukkeld hadden, en vervolgden, onder inwagting van des Hoogsten bystand, onze reis, niettegenstaande onze manschap byna te zwak was, om het noodige werk te verrigten, en het schip behoorlyk te bestieren; aangemerkt wy van de 286 zielen, waar mede wy uit Zeeland gezeild waren, reeds 45 dooden, en omtrent nog 100 zieken hadden, die in de kooijen en hangmatten plat lagen, en van het nog overig getal ook weinige volkomen in staat waren, ter verrigting hunner diensten, bevindende zich toen van alle de Officiëren, gelyk reeds gezegd is, slegts twee meer gezond.

Doch na dat wy tusfchen hoop en vrees de voornoemde haven uitgezeild waren, en in den ruimen Oceaan ons begeeven hadden, bleef de wind nog al aanhoudend noordoostelyk, en dus voor ons voordeelig, waaijen;
het

het weër werd frisch en helder, en met eene opgeklaarde lucht, naderende wy allengs de *Linie*; het werd van dag tot dag warmer; wy zagen ons door geene dampen, koude noch onstuimige buien gekweld, en de wind ons gestadig naar wensch dienende, hadden wy het genoe-gen, den 5den December

op 358. 28 *min. Longitud.*

23. 42 — *Latitud.*

te naderen, en dien zelven avond met helder ondergaan der zonne, de twee Eilanden *Porto Santo* en *Madera* te pasfeeren, om welke duidelyk te beschorwen ons egter de invallende duisternis verhinderde.

Tot dien tyd toe bespeurden wy eene groote verligting in onze omstandigheden, dewyl wy kort na het verlaten van de haven van Falmouth, alwaar wy zoo veel onstuimig weër en harde winden geleeden hadden, in een warmer klimaat gekomen zynde, en better weër getroffen hebbende, ondervonden, dat de zon meerder kracht had; het schip kon ook bestendig opgehouden en gelucht, en daardoor de vogtige boorden en verdekken volkomen gezuiverd en droog gehouden worden. Deze oorzaken te vooren niet weinig toegebragt hebbende, om de ziekte te voeden, zag men nu ook in tegendeel, door het ophouden derzelve, de kwaal afneemen, en wel zoo merkelyk dat, daar wy met omtrent 100 zieken uit de haven van Falmouth vertrokken waren, na verloop van 10 dagen, dat getal tot op 32 verminderde, en de besmetting der ziekte haare aansteekende kracht verloor. De een en de ander vond zich noch wel eens met *miasmata* aangedaan, doch de *symptomata Generalia* waren op verre zoo gewigtig niet, als te vooren; eenige toevallen bleeven ook geheel agter, of vertoonden zich veel minder en niet zoo sterk, als by voorbeeld, het trekken der Leeden, zwaare benaauwdheid, enz. Doch de hitte van de koorts en de hoof-

pyn, daartegen, namen toe, de *Paroxismi* werden sterker en de koorts bleef meer en bestendiger aanhoudende. De tyd van de *Crisis* vertoonde zich toen korter, de ziekte was niet zoo *épidémieck*, als te vooren, en liep geheel af tusschen de 8 en 10 dagen. De wind al eenigzins gunstig blyvende, naderden wy langs het meer de *Linie*, en kwamen den 2den January 1774,

op 360 Gr. 23 min. *Longitud.*

en 3 — 40 — *Latitud.*

De *épidémie* had toen geheel en al opgehouden, en de Patienten, die nog ziek lagen, herstelden spoedig.

(b) Doch schoon nu deeze bittere ellenden geweeken waren, zoo stonden andere kwellingen gereed, om de plaats weder in te neemen. De geduchte *scorbut* deed reeds door voorboden haare aannaadering weeten aan het zwakke en uitgeputte scheepsvolk; en wel voornamelyk, toen wy in de zoogenaamde *malle pasfaat* raakende, het weêr kouder en onbestendiger werd, en, na eenen heeten zonneshyn dikwyls eensklaps koele rukwinden, met sterken regen opstaken, die veeltyds, inzonderheid des nachts, met zwaar onweêr verzeid waren. De stertvlaagen stroomden over het schip als eene rivier, en de *atmosphêre* raakte vogtig, en met veele zoutachtige deelen bezet. Het laatste bleek klaarelyk aan het bederf der metaalen, waaraan men de volgende verschillende uitwerkingen bespeurde: het yzer roestte niet alleen, maar ook het fynst gepolyfte staal, zelfs op plaatzen, alwaar men dacht, dat geene zoutachtige lucht doordringen kon; het zilver besloeg; het goud verloor zyne kleur; het koper en metaal sloegen groen uit: het Tin werd zwart, ruw en raakte vervolgens even eens uitgebeeten, als door wezenlyk zout. Behalven deeze uitwerkingen op de metaalen, sloeg ook het *porreus* en ligt Houtwerk salpeterig uit, en van tyd tot tyd hegteden zich puntige Christallisatiën aan het zelve.

Ver-

Verscheidde *poröse Radices* of Medicinale wortelen en droogeryen, die te vooren droog waren, raakten nu door de lucht zoo vogtig, dat men 'ergemakkelyk dropfels uitdrukken kon. De droogste sponzen, die in de lucht zich bevonden, trokken naar evenredigheid, niet minder vogt aan. De kleederen, schoenen en bedden beschimmelden, en bedorven in een zeer korten tyd, indien men 'er geene byzondere zorg voor droeg. Al het geen, intégendeel, wat minder, of geheel niet aan de Openlucht blootgesteld was, vond zich ook minder aan bederf onderworpen. Uit dit alles kon men stellig besluiten, dat de lucht vochtig, en genoegzaam met salpeeter- of zoutachtige deelen bezet was, om het bederf te bevorderen.

§. 73.

Gelyk nu deeze met zoutachtige deelen bezwangerde vogtige lucht de onbezielde of leevenlooze ligchaamen, door uitflag en roest, uitwendig beschadigt: zoo heb ik telkens, wanneer ik deeze pasfaat doorzeilde, ondervonden, dat dezelve even als de metaalen met roest en uitflag, ook de leevendige ligchaamen aandeed met allerlei uitwendige kwaalen, (*morbi cutis,*) als schurft, *macula scorbuticæ*, *phlegmones*, *Erysipelas*, zweeren, gezwellen, *inflammationen* enz. En dus (indien ik my op deeze wyze uitdrukken mag) begonnen de menschen, door de uitwerking deezer aandoening, even als de metaalen, te roesten.

§. 74.

Men denke niet, daar ik hier deeze uitwerking op de leevendige en leevenlooze ligchaamen aanhaale, dat ik daarmee te kennen wil geeven, als of de menschen, alleenlyk (om zoo te spreken) roesteden, door de by-

tende zoutachtige deelen, waarmede de lucht bezet is; Neen: deeze omftandigheid is niet de eenigfte oorzaak hiervan, maar meer andere oorzaaken komen 'er by, die van de veranderlyke gefteeldheid van weêr, en de uitwerkingen daarvan af te leiden zyn, zie §. 72, (b). Het bygebragte op die aangehaalde plaats met opmerking inziende, zal men ligtelyk ontdekken kunnen, waaruit het voorkomt, dat in deeze paffaat zoodaanige ziekten ontftaan, en men zal 'er zich alsdan niet over verwonderen. De ondervinding leert desgelyks, dat zomwylen ook gevaarlyke inwendige ziekten onder het fcheepsvolk plaats vinden, wanneer het gebeurt, dat het fchip eenen langen tyd in het onftuimig en veranderlyk weêr in dien *paffaat* door tegenwinden opgehouden wordt. Doch fchoon dit mede nu en dan gebeurt, fchynt egter de eigenfchap van deeze klimaat meer tot uitwendige dan tot de inwendige kwaalen te neigen, en doorgaands meest eene aanhoudende verkoudheid en vogtigheid, en daaruit ontftaande verflopte *transpiratie*; als mede in de *porien* zich vasthegkende fyne, fcherpe, bytende zoutdeelen, en daar door fchurft, zweeren, gezwellen, ontsteekingen enz. te veroorzaaken.

§. 75:

Het onftuimig weêr, de traavaatwinden, zwaare donder, ftortregens en ftormwinden zyn, als gezegd is aan dit klimaat eigen; want van 2 tot 7 graaden Noorderbreedte ontmoet men hier byna jaar in, jaar uit, zoodanig veranderlyk en onftuimig weêr, en veeltys woeden de elementen zoo geweldig tegen elkander, als of al het gefchaapene vergaat. De rollende donder doet zich van alle kanten als verzaamelende hooren, en barst eindelijk los in zulke kraakende, verdubbelende, treffende

de flagen, dat de zee fchynt te trillen en te beeven; terwyl het firmament onophoudelyk als in vlammen staat! De aakeligheid van dit tooneel vermeerdert nog merkelyk, en vertoonnd zich het allerschrikkelyst in den nacht, wanneer de lucht door dikke en zwarte wolken overtogen, eene byna tastbaare duisternis in 't rond verspreidt, die nier anders verlicht word, als door de vliegende blixemschigten, die op de bonzende donderslagen volgen, en door de *electricke* aantrekkragt, de zee in eenen kookenden gloed veranderen, welker baaren, door de onstulmige travaatwinden hevig opgeruid, zoo verschrikkelyst, als onbedwingbaare woeden! Welk eene omstandigheid voor menschen, die zich in dien toestand bevonden; voor reedelyke weezens, die in staat zyn te bezeffen alle de yslykheid, welke alsdan hen omringt!

§. 76.

Men verbeelde zich egter niet, dat dit onstuimig en akelig weêr altoos en onophoudelyk even fel woedt; alsdan zoude gewislyk geen schip in staat zyn die pasfaat door te komen. Het oeffent zyn geweld wel eens in eenen minderen graad; doch zelden heeft men twee dagen aaneenvolgende goed helder weêr, met zonneschyn verzeld. Nogthans leert de ondervinding, dat 'er veeltyds schepen pasfeeren, die zeer weinig van de hier heerschende stormen lyden. Dit hangt veel af van het jaargetyde en van den Zonneftand, (*Solstitium*,) alsmede of zy eenen gunstigen wind treffen, om deeze pasfaat door te zeilen. Hiervan maakt ook PRINGLE gewag in zyne waarneemingen, 4de afdeeling, bladz. 231.

Schoon wy nu in zulk een veranderlyk en onftuimig weêr omtrent 20 dagen lang doorbragten , befpeurde men egter niet , dat de vorige *épidémie* wederom toenam , maar , integendeel , dat dezelve dagelyks meer en meer in kragten verzwakte. Het fcheen , of dit weêr op de *infectie* met het minst werkte , en geene eigenschappen bezat , om deeze ziekte te voeden , want ons bleef fiegts één *recidiveerend* Patient aan die kwaal meer over , toen wy deeze *pasfaat* doorgezeild zynde , op den 9 January 1774 , de *Linia æquinoctial.* op

Latitud. Pol. antarctici — 7 min.

Longitud. — — — — 357 : 58 — — — —

in de evening doorfneeden vonden.

Doch de *scorbut* , die in de *malle pasfaat* reeds merkelyk aangevangen had , nam nu daartegen dagelyks fterk toe , inzonderheid , na dat wy in de koude zuidelyke climaat kwamen. Eene lange reis en veele uitgefuaane ellenden , (die alle te verhaalen myn hart op nieuws zouden doen krimpen ,) maakten deeze verfhrikkelyke kwaal niet alleen pynlyk , maar dezelve dreigde veelyds den armen patienten met eenen martelenden en fmartelyken dood.

Doch de ontfermende en hulpryke God , die ons in alle de kwellingen en ellenden , waaraan wy langer dan 7 maanden ten doel ftonden , nog kragten verleent , en het gemoed . dat dikwerf nedergeslagen raakte , opgebeurd had , fchonk ons eindelyk gunstig het middel ter verzoeting van onze geleedene rampen , en deed ons op den 15den Maart 1774. aan de zoolang gehoopte *Kaap de Goede Hoop* aanlanden.

Aldaar kwamen wy aan met zwak uitgemergeld volk en veele aan de *scorbut* fterk laboreerende menfchen.

Van

Van ons manschap, dat by de monstering op den roden Augustus 1773 in 286 perfoonen bestaan had, waren 68 aan hunne ziekte gestorven, 3 verongelukt, en 4 ontweeken. Het getal der dooden was, als volgt.

1773. in de maand	Augustus	5.	de <i>épidémie</i> begon.
	September	8.	dezelve nam toe.
	October	13.	steeg merkelyk.
	November	26.	bereikte toen den hoogsten graad.
	December	8.	nam af, na ons vertrek uit Falmouth.
1774.	January	3.	verzwakte blykbaar.
	February	2.	hield geheel op.
	Maart	3.	

Dus te samen 68. dooden.

Onder dit getal waren

Soldaaten	33.
Matroozen	24.
Kanoniërs	3.
Corporaals	2.
Provoost	1.
Boostman	1.
Kwartiermeester	1.
Kok	1.
Ambagtslieden	2.

68 Man.

Van dezelve zyn gestorven
aan de *febris putrida* 59.
scorbut 6.
disfenteria chron: 2.
apoplexia pit: 1.

68 Man.

Hierby gerekend

Verongelukt	3
Ontweeken	4

7

Beloopt het geheel verlies 75 Man.

Op den 16den Maart, den dag na onze aankomst aan de Kaap, werden onze zieken naar het Hospitaal aldaar afgezonden. Het getal derzelven beliep 45, allen door de *scorbut* aangegrepen, en zoo erbarmelyk gesteld, dat het hardste hart aandoening moest gevoelen op het beschouwen van den ellendigen toestand deezer ongelukkigen. Hun ligchaam was geheel ontfeld, en zoodanig mismaaft, dat het naauwelyks eene menschelyke gedaante vertoonde; hun gemoed was ternedergeslagen door de geleedene kwellingen, en uit hunne oogen was de ellende, als spreekende, te leezen. Elk betreurde hunnen beklaglyken toestand, en men ontroerde zich op de vertooning der rampen, aan welke de sloopvaardenden zich blootgesteld zien. God behoede den zeeman voortaan voordergelyke bezoeken!

ZEVENDE WAARNEEMING.

VAN DE GENEESWYZE DEEZER ROTZIEKTE,
(MORBUS PUTRIS.)

INDIC. I.

§. 78.

Welke Geneeswys de voorbeschreevene soorten van ziekten vereischt hebben, zal men ligtelyk zich kunnen voorstellen, wanneer men opmerking verleent aan den oorsprong van dezelve, zoo als die §. 22. tot 72. onderzocht is. Men zal my alsdan toestemmen, dat die geneeswys noodwendig bestaan moest

1. Om het ligchaam te *evacueren*.
2. Om der *corruptie* te wederstaan.

3. Om

3. Om de kwaade *symptomata* te voorkomen.
3. Om de ligchaamen te versterken , ten einde dezelve voor *recidiven* en *bedici* te hoeden.
4. Om de lucht, in het verblyf der zieken , te zuiveren , eene bestendige *circulatie* daarin te bevorderen , en te zorgen , dat de zieken niet te benaauwd, maar luchtig lagen , doch voor togten bevryd bleeven.
6. Om aan de zieken bekwaame en zuivere legplaatzen te beschikken. Dit laatste vervalt wel eens op de schepen , alwaar veelyds de omstandigheden en de gesteldheid van het schip de volkomene in acht neeming deezer voorzorg onmogelyk maaken.

Zie daar , naar myne gedagten , de fondamenten of grondslagen , waarop men ter verdere geneezing voortwerken moest. Niemand , denk ik , zal ook loochenen willen , dat niet de stoffen deezer ziekte , in hunne beginfelen , op de eerste wegen , als maag en gedarmte , werken ; (waarover een BARTHOLINUS (*), RULANDUS (†) , HUXHAM (‡) , en anderen nader kunnen geraadpleegd worden ,) en daardoor de bedorvene stoffen , die zich in deeze *viscera* ophouden , verder door de ontfelde werktuigen der Natuur nog ~~meer~~ *gecorrumpceerd* raaken , en dus genoegzaam in staat zyn , in het ligchaam , dat reeds in zyne *actiones geturbeerd* en ziek is , een sterker bederf te ontsteeken ? En dat men niet wel zoude doen , wanneer men de middelen te werk steld , die de goede Natuur zelve ons aanwyst , te weeten , om door eene uitdryving van de *materies peccans* , de ziekte te voorkomen , of ten minsten dezelve verderen voortgang te wederstaan , en , ware het mogelyk , te stuiten.

§. 79.

(*) BARTHOLINUS , Cent. III. Hif. 68.

(†) RULANDUS *Traité de la fièvre Hungroise*. Chap VIII.

(‡) HUXHAM , Cap. VIII. pag. 131.

In dit myn gevoelen word ik bevestigd door HIPPOCRATES, zelf, die in *apborim. XXIX.* zegt: *quum morbi inchoant, si quid videtur movendum, move; quum vero consistunt, & vigent, melius est quiescere.* En *apborism. XXI:* *quæ educere oportet quo maxime vergunt ducenda per loca convenientia.* Verders vind ik ook door den Heer FAUKEN (die ik §. 16. reeds aangehaald heb,) het zelfde aangemerkt, op bladz. 47 van zyn werk: „Ik heb reeds in den beginne gewag gemaakt, (zegt hy,) dat de ziekte haaren oorsprong in de eerste wegen, naamlyk in de maag en in het gedarmte zich bevindende onreinigheden schynt te hebben. Hier van, (gelyk my voorkomt,) overtuigen ons de eenpaarige toevallen deezer Rotziekte, als, eene ongelyke, gedrukte pols; de drukking in de maag, de bezaaarlyke ademhaling; mattigheid; beeving der leden; de witbeslaagene tong; de walging van spys, het braaken; doorloop, enz. Indien nu in zoodanige omstandigheeden een braak- of laxeer middel ingegeven wordt, dan bevordert men den weg, dien de Natuur aanwyst, om zich van die kwaal te bevryden. En byaldien de ziekte al niet volkomen hierdoer overwonnen word, zoo zyn egter de daarin voorkomende toevallen niet altyd zoo hevig, hardnekkig en langduurend, als wanneer men deeze voorzorg by den aanvang der krankheid verzuimt; of wanneer de onzuiverheid door eene ontydige aderlaating in het bloed gedreeven word”. — Men zie verder ook Cap. III. bladz. 21-24. in het meermaalen aangehaalde werk van den Heer F. J. ATRANS, die meede dit gevoelen bevestigd.

Daar ons de ondervinding, het onderzoek, en de Natuur van den Patient genoegzaam aanweezen, welk middel het noodwendigst was, om tegen de ziekte te doen werken, zoo hebben myn *Collega* GEORGE GASSER en ik, (aan wier toezicht en bezorging de zieken op het O. I. C. schip, 't *Huis om*, in den jaare 1773, en gedurende de verdere reize, opgedraagen en toebetrouwd waren, nimmer in gebreeke gebleeven, ten zy byzondere redenen en omstandigheden het afkeurden, om, wanneer de natuur van den Lyder een *indicatum ad vomitus* scheen noodig te hebben; den Patient zyn mond bitter en sterk beslaagen, zyn adem stinkend was, en hy eene walging betoonde tegen vleesch en andere spyzen, enz. Het welk alles bewys eener bederving in de eerste wegen aantoonde, alsdan toevlugt tot een *emeticum* of braakmiddel te neemen. Wy droegen naauwkeurig zorg, dit hulpmiddel by de eerste *indicatie* aantewenden; waartoe het *O Medicis Ipecacuana* van 3 ℥ ad ʒ i is wel als de beste en zeekerste methode voorkwam. Wy hebben ook wel eens de *Ipecacuana* met den *Tartarus Emeticus* vermengd, en wel op de volgende wyze

‡

R. Radic. Oerisatæ Ipecacuanae ʒ i
Tartari Emetici gr. i ℥

M.

Dit middel werd altoorens in warm water een weinig *geinsuundeerd*, op dat de *Tartar. Emetic*, eer die in de maag kwam, volkomen ontbonden raakte, en vervolgens den Patient ingegeven. Wanneer hy walging en mislykheid bespeurde, moest hy veel laauw water drinken, om daardoor het braaken te bevorderen en te verligten;

en

en met drinken van laauw water werd zoo lang aangehouden, tot de Maag genoegzaam van deszelfs bedorvene stoffen geledigd was. Om de *vomitus* of braaking te verwekken, verkoozen wy nooit een byzonderen tyd van den dag, maar namen altoos slegts de gelegenheid waar, welke het gevoegelykst daar toe schein, zonder zulks ooit, ten zy om dringende redenen te verschuiven, en daardoor aan de bedorvene stoffen, die in de eerste wegen zich ophielden, tyd te verleenen, om uit die eerste wegen in het reeds aangestookten bloed over te gaan, en de omstandigheden der ziekte dus erger te maaken. Zelfs ontzagen wy ons niet, om dit middel te herhaalen, wanneer het gebeurde, dat het eerste *Emeticum* niet genoeg werkte, of dat de Patient op nieuws met zoodanige *saburra* behebd raakte.

§. 81.

Was dit middel ter regter tyd ingegeven, en had het zelve wel gewerkt, dan waren de gevolgen doorgaands heilzaam. De Patient gevoelde zich lugtiger, vrolyker, zyn tong werd zuiverer, en hy bespeurde geen aandrang tot overgeeven meer; ja, wy hebben in meer dan één geval gezien, dat, na eene tydige en genoegzaame uitloozing, de ziekte, schoon alle voorloopende *symptomata* zich vertoond hadden, in weinige dagen, zonder gebruik van eenige andere medicamenten, genas. Doch schoon deeze heilzame uitwerking niet altoos volgde, en het al eens gebeurde, dat de stoffen der ziekte te diep ingeworteld waren, zoo bevond men egter alsdan de *symptomata* in derzelver voortgang minder geweldig te zyn. Zoodanige Patienten, die in den aanvang der ziekte, behoorlyk en door *evacuatie* gezuiverd waren, steegen nimmer tot de *gradus periculi*, noch leeden op verre na in den voortgang zulke zwaare *symptomata*,

ta, als zy, die, in tegendeel, geheel niet of niet genoeg waren gezuiverd geworden, of by wien het braakmiddel niet genoeg gewerkt had, uit de eene of andere oorzaak verzuimd was, of om redenen en omstandigheden niet ingegeven had kunnen worden. Wy namen daarby zorgvuldig in acht de *emetica* naar de gefeldheid en krachten van het voorwerp te fchikken. De *Tartar. Emetic.* op zich zelven ⁺alleen, was wat te fterk, en veiliger, om die met de *O. Ipecacualane* te vermengen, doch het zeekerst was de *Ipecanuana* alléén; inzonderheid is de laatstgenoemde uitdryvend genoeg, zoo rasch men in warmer climaat komt, by voorbeeld, tusfchen de *Tropici* of zonnekeerkringen, alwaar de *Tartar. Emetic.* op zich zelven niet alleenlyk nagelaaten kan worden, maar ook ten hoogfte gevaarlyk is.

§. 82.

De ondervinding heeft ons klaarblykelyk geleerd, en ik durf fteellig beweezen, dat eene genoegzaame zuiverende uitdryving in den beginne volftrekt noodig is. Ook ziet men veelyds, wanneer het ligchaam van den Lyder niet behoorlyk gezuiverd is, (alzo men veele kortzichtigte zoo wel zee- als land-*Prædici* vind, die de zuiverende uitlediging afkeuren,) hoe alsdan de Natuur zelve noch poogingen aanwend, om de kwaade *materies* door beiderleie wegen uittewerpen, wanneer veelyds de Patient van zelve tot eene braaking raakt en zich tot fikkens toe pynlyk afmartelen moet, of als de *caustieke* stof uit de maag dieper in de ingewanden zakt, en door derzelver bytende eigenschap de *intestina* ontfteekt, hy alsdan eene *diarrhæa* of buikloop krygt, welke egter zelden in deeze foort van ziekte eene volkome zuivering te weeg brengt, maar meestentyds van dien aart blykt te zyn, als §. 29 en 30. befchreeven is.

§. 83.

Mogelyk is de waare oorzaak hiervan, dat de *vires vite* te onvermoogend zyn op dat tydstip, als de Natuur het *Indicatum* verschaft, of zich zelve door eigen aandryving moeite geeft, om de aan de maag en *intestina* knagende *materies* uit te werpen; en dus van die *causie*ke stof alsdan, eensdeels, een gedeelte in het bloed overgaat, en het zelve *corrumpeert*, en, ten anderen, het overig gedeelte, toeneemende en sterker wordende, als een *venenum*, de *intestina* aansteekt, vervolgens *inflammatie*, *gangræna* en *sphacelus* te weeg brengt, waarop dan wel haast een *Diarrhæa Colliquativa* volgt.

§. 84.

Omtrent de *febres putridæ* in Indiën, en wel die op *BATAVIA* grasfeeren, heb ik opgemerkt, dat deeze verschrikkelyke kwaal niet anders week, als op eene volkomene zuiverende uitloozing. Wanneer men dezelve spaarzaam in het werk stelde of wel geheel verzuimde, en de Patient niet door aandryvende werking uit zich zelve tot uitloozing geraaken kon; dan bespeurde men, dat zoodanig een Patient in korten tyd geel wierd; de *symptomata*, en voornaamelyk de *anxietates præcordiorum* namen toe; het ligchaam zwol op met hevige pynen; de *gangræna* en *sphacelus* deden de *intestina* aan; en in deeze omstandigheden heb ik de Patienten, na verloop van 24 uren, ook wel op den tweeden of derden dag, na den eersten aanval, ellendig den geest zien geeven, terwyl hun ligchaam, reeds eer zy dood waren, eenen bedorvenen reuk van zich gaf.

De oorzaak hiervan is veelligt, dat de hangende stof in de *intestina*, in die hete luchtsreek, door die zwacke warmte eerder tot eene *fermentatio putrida* overgaat.

gaat, gevolgelyk rascher eene *totale* bederving van het bloed ontstaan doet, en de *effluvia*, die hier teweeg gebragt worden, ook veel giftiger zyn, en door de eigenschap van de heete lucht noch verergerd worden. Derhalven worden te *Batavia*, in de aldaar *grasfeerende* ziekten, nog vroeger en spoediger, dan elders, zuiverende uitloozingen, door *Vomitoria*, zoo wel als door *Lenia Laxantia*, noodig vereischt, indien de Lyder behouden zal worden. De *febris putrida*, die in onze Landstreekken van Europa, welke onder een gemaatigder luchtstreek liggen, heerscht, heeft mogelyk, in tegendeel, door de koeler lucht, langer en meer werk, eer dezelve eene *fermentatio putrida* ontstaan doet, en het ligchaam geheel en al daar door aansteeken; wel te verstaan, als de sappen niet reeds te vooren te veel aangestookken zyn, en de lucht niet te sterk besmet en te zwoel is. Ik heb hier vooren §. 21. letters *s* en *t*, en §. 49. letters *d* en *e*, aangetoond, hoedanig deeze ziekte in ons schip de overhand nam, na dat de zieken, door het al te lang aanhoudend slegt weêr, opgeslooten moesten liggen, en de lucht door den gestremden doortogt zwoel en benaauwd, en door de menigvuldige *exhalatien*, *expiratien*, enz. aangestookken en besmet raakte; Het welk ten gevolge had, dat de Patienten, onder het uitstaan van zwaare benaauwdheden; pynen, opzwellung van ligchaam, en andere nog sterker *symptomata*, reeds op den tweeden of derden dag, na den aanval storven.

§. 85:

Is het dus van veelen niet eene verwaande verbeelding, om wyzer dan de Natuur en de ondervinding te willen zyn; dat zy het getuigenis van oude en nieuwe leeraars verwerpen; en hunne eigen begrippen slegts vestigen op oude aanklevende vooroordeelen of schoolsche

grillen? veelen vind men nog, die denken, dat zy hunne aanvangkelyke geneeswys niet moeten inrichten naar het *Indicatum Naturæ*, sed *Indicatum Patientis*, en hunne bygebragte reden hier voor is, om dat de Patienten nooit voor braakmiddelen zyn. Hierom schynt het, dat zy van hun kant ook een afkeer hebben zoo wel van braak- als purgeermiddelen; en zelfs de *evacuatie*, die de Natuur in het werk stellen wil, trachten te verhinderen. Doch zodanig een der Natuur wederstreevend e *Practicus* richt wezenlyk, door zyne verkeerde wysheid, onder het menschlyk geslacht grooter verwoesting aan, dan het zwaard — Is het mogelyk dat deeze styfhoofden, die dikwerf een zweem van gewetelyke vroomheid aan hunne verwaande begrippen zoeken te geeven, niet overtuigd kunnen worden door de ontdekking, dat eene *evacuatie*, ten regten tyd en behoorlyk in het werk gesteld, ongelyk meer dienst doen en heeter gevolgen hebben kan, dan de *absorbeerende*, stoppende en slaapverwekkende dingen, die veelyds in staat zyn den Patient in den eeuwigen slaap te wiegen. Dikwyls heb ik opgemerkt, dat zy, die de *evacuatie* schuurwen, veel meer dooden onder hunne Patienten tellen, dan zy, die de *evacuatie* bekwaam weeten aantewenden.

Ik herinner my by deeze geleegenheid, hoe zeer eens een zeker *Practicus* verschrikte, en my met bystere oogen aanzag, toen ik hem verhaalde, dat ik de *Cremor Tartari* in de *febris putrida* gebruikte; ja my byna voor zinneloos verklaarde, op myne vrymoedige ontdekking, dat *Emetica Laxantia & Evacuantia* myne hoofdgronden waren. Hy beweerde in tegendeel styf en sterk, dat het in alle hoeken en winkelen te vinden zynde *Op^t temperans* veel veiliger was, en dat het zelve evenwel nog met voorzichtigheid moest gebruikt worden, in aanmerking der veele *sales medici*, welken zomwylen daaronder gemengd worden, om dus geen ge-

vaar

vaar te loopen van eene *diarrrhaa Colliquativa* daar door te doen ontstaan.

Een ander wederom wist eens te vertellen, dat *The-riaca* en poeder van kreeftsoogen beeter waren; dit gevoelen ontmoette goedkeuring; en de Persoon, die het voortbragt, werd als een ervaren en kundig man in de Praetyk beschouwd.

Ik heb in Indiën, voornaamelyk op Batavia, dikwyls opgemerkt, dat alwaar de jonge en veelyds noch weinig weetende *Practici*, (waaronder zich mogelyk bevinden, die niets anders als eene Barbierswinkel gezien en veelligt ook dezelve nog te vroeg verlaaten hebben,) de *evacuatie* niet behoorlyk weeten te gebruiken, de Patienten voor het grootste gedeelte sterven, indien de Natuur, wyzer dan de Geneesheer, niet vermoogend genoeg blyft, om de overhand te behouden. Waartegen veel minder sterfgevallen voorkoomen, in gevallen, alwaar de *evacuatie* in behoorlyke maate en ten regten tyd word aangewend. — *Evacuatiën* van eenen scherpen en rytenden aart zyn zeekerlyk nimmer aan het oogmerk beantwoordende, en schynen in warme landen nog nadeeliger te zyn, dan in kouder klimaat. Doch van gemakkelyk uitdryvende *evacuatiën* kan men zich met zeer veel gronds het grootste nut belooven.

§. 86.

Wanneer wy dus eerst door *evacuatie* het ligchaam van den Patient gezuiverd hadden, volgden wy verder den raad van de Heeren PRINGLE en HUXHAM, te weeten, om de *pori cutanei*, op eenen daartoe geschikt en dienstigen tyd, vooral met voorzichtigheid, en na dat het *vomitorium* reeds eenigen tyd wel genoegzaam uitgewerkt had, te openen, door een half quint *Theiac* en 10 gryn *Hertshoornzent*, met water, of

door een drank of *Decoctum Avena, Herba trifolii fibrini, scordii, florum Chamomilla, sambuci pro potu ordinario* gekookt. Doch by vervolg was dit opgegeevene *Decoc-
zum* alleen volstaande genoeg om dit oogmerk te berei-
ken, en scheen zeekere te zyn.

§. 87.

Niet zelden bevonden wy ook, dat de zieken, voor-
naamelyk de *Plethorici*, by den aanvang der ziekte ver-
stopt raakten. Alsdan klaagden de Patient over drukking
en pynlyke verheffing in de maag; niet minder bespeur-
de men aan denzelven een harden *vomitus*, of ten min-
sten *conatus vomendi*, of zwaare aanhoudende *singultus*.
In dit geval moest men geene moeite spaaren, om by
tyds aan den Lyder eene opening van de eerste wegen
te verschaffen; want de verstopping niet rasch uit den
weg geruimd wordende, nam dezelve, met de sterke toe-
neemende bewegingen der koorts, eene hardnekkige ge-
feldheid aan; de *symptomata* namen schielyk toe, en de
Patient verviel in *deliria*. Dit hield als dan niet eerder
op, en de ziekte kon ook niet eerder tot eene scheiding
gebracht worden, dan wanneer de verstopping overwon-
nen raakte; en wanneer dit niet teweeg gebracht kon
worden, was het einde een benaauwde dood.

WUCHERER zegt in zyne *SEMIOTICA SPECIALIA*, pag.
75. *Plethorici præ aliis graviter ac periculose decum-
bunt, & qui alvum pertinaciter habent obstructum, symp-
tomata experiuntur admodum vehementia, qui floccos le-
gunt, festucas carpunt, & plicas supra lectum explicant,
in periculoso versantur statu; Notatur inde delirium in-
ternum & membranorum cerebri inflammatio, spirituum-
que insignis perturbatio: quare oculis varia subjiciuntur
falsis, quæ removere tentant.*

§. 88.

Zonder van alle de *evacueerende* middelen, die voor handen, en waarvan de meesten in veele gevallen onnoodig zyn, gewag te maaken; zal ik ilegts eenige aanhaalen:

(a) de *Rhabarbara* met *Cremor Tartari*, *sal. polycbrestii* of *sal. mirabile Glauberi* in verscheidene *Dosis usque ad effectum* ingegeven, dienden ons naar genoegen. Anders namen wy ook

(b) in stukken gesneeden Rhabarberwortel, zoo veel als genoeg was, trokken dezelve in eene bekwaame hoeveelheid water af, voegden by dit aftrekfel van Rhabarber (*Anima Rhei*) vervolgens middenzout, salpeter, *cremor tartari* en suiker, en gaven daarvan den Patient eene *dosis* in, geschikt naar zyne omstandigheden, en naar de sterkte van de verstopping. Of wy namen ook wel

(c) in stukken gesneedene Rhabarber, deden daarby *folia sennæ bene suis stipitibus expurgata* en *Tamarinde*, lieten dit te saamen koken of *filtreren*; voegden zomwylen in plaats van de *Tamarinde* ook wel het zout van wyfsteen (*Cremor Tartari*) daarby, en deden den Patient eenige reizen een *dosis usque ad effectum* daarvan gebruiken.

Ook werd gedurende dit gebruik niet verzuimd het ligchaam van den Patient te openen door klysteeren, (die meede reeds te vooren geapliceerd zyn moesten,) ten einde aan de *Laxeerende* middelen beeter uitwerking te verschaffen. De klysteeren bestonden

(d) uit *Albæa*, *flores sambuci* niet 3 is *Nitrum*.

Ik heb voorbeelden gezien van eene zoodanige sterke verstopping, dat de *foeces* in de *intestina* byna als *geinfarcieerd* scheenen en zwart verchroefd waren; zoo dat wy niet in staat waren, door de hier boven gemelde middelen de verstopping los te krygen, en ook de *Laxeeren-*

de middelen niet eerder durfden aanwenden, voor dat het ligchaam van onder door herhaalde *Clysteeren* geopend was; het welk ons dus noodzaakte, het *decoctum* te versterken met de *berba Nicosiana*, zonder welke de verstopping volstrekt niet te overwinnen was. Deeze zwaare verstoppingen waren veeltyds toe te schryven aan het harde en onverduuwde voedsel, dat voor de ziekte te onmaatig gegeten was. Het verwonderde my derhalven niet, dat, wanneer de verstopping eindelyk losbrak, men harde, zwart geschroide, en tot een klomp gepakte gort, (den ordinaren scheepskost,) met de klysteer zag uitvloeijen, waarvan de korrels noch zoo onverteerd bleeken te zyn, als zy ingeslikt waren.

Zoorasch was niet de verstopping overwonnen, of de *symptomata*, die zich te vooren met dezelve vermeerderd hadden, namen desgelyks af.

Het ligchaam raakte desgelyks *geconstipeerd* of verstopt, wanneer de ziekte zomwylen tot geene scheidung (*Crisis*) konen kon, en de *Vires Naturæ* op de *Metastasen* werkten; ontspruitende deeze *Constipatie* of verstopping alsdan, door de hevige hitte van de koorts, welke uit den sterken omloop van het bloed voortkwam. Deeze *Constipatie* moest meede noodwendig uit den weg geruimd worden, eer men eene heilzaame *metastasis* te gemoet kon zien.

§. 89.

Doch men moest voorzichtig zyn, om voor al geene *irastica ad Cessationem constipationis* te beezigen, dewyl dezelve niet alleen in staat waren, den Patient in het uiterst gevaar en hevige pynen te storten, maar zelfs hem het leven te beneemen. Ik zal hiervan een voorbeeld bybrengen, het welk, buiten verwagting nog gelukkig uitviel.

Onze scheepsoppertimmerman, genaamd *N. Ramon* van
Brug.

Brugge, oud omtrend 40 jaaren, van eene sterke ge-
 fieldheid en bloedryke *Complexie*, verviel ook in deeze
 ziekte, met zodanig eene hardnekkige verstopping, als
 gemeld is. Men wendde terstond alle poogingen aan, om
 het ligchaam te openen, doch het zelve was zoo onge-
 meen sterk *geconstipeerd*, dat in het begin alle moeite te
 vergeefsch was, om eene ontlasting te weeg te brengen.
 De aanhoudende verstopping veroorzaakte aan den Pa-
 tient heviger benaauwdheden, en de hitte van de koorts,
 zoo wel als andere *symptomata* namen toe. In deeze
 omstandigheden klaagde de Lyder aan eenen zoo ge-
 naamden Bootschieter, die hem kwam bezoeken, zynen
 nood, dat de Chirurgyns geenen kans zagen, hem open
 lyf te bezorgen; welk onvermogen door den bezoeker
 veelligt aan onkunde toegeschreeven wordende, be-
 loofde hy den Patient wel rasch open lyf te verschaffen,
 door een middel uit zyn Fleschekelder, waarin hy Collo-
 quint appelen op jenever of Brandewyn gedistilleerd, had,
 en waarvan hy hem vervolgens, naar zyn begrip van
 de sterkte der verstopping, eene ongewoone en onmaa-
 maatige *dosis* gaf. Naauwelyks had de zieke dit hevig
 Paardenmiddel in het ligchaam, ofscheen dol te worden
 van de snydenste pyn in zyn lyf. Men kwam my waar-
 schuwen, dat de oppertimmerman zich zeer erg bevond,
 en ik daarop terstond my by hem vervoegende, vond ik
 dien ellendigen Lyder door de allerhevigste pynen aan
 zyne Ingewanden aangetast; hy gloeide als vuur; de
 koorts was op haar sterkst, en de dorst onleschbaar. Op
 myne vraag, of hy iets gedaan, of genuttigd had, ant-
 woordde hy, (om zynen *Colloquint*-Doktor niet te ver-
 raaden,) niets genuttigd of gebruikt te hebben. Doch,
 dewyl ik nog kort te vooren by hem geweest, en niets
 bespeurd had, het geen my zodanige omstandigheden
 kon doen verwagten, zoo kwam my deeze spoedige ver-
 andering vreemd en verdagt voor; en ik gaf hem te

verftaan, dat zyn leven niet te redden was, indien hy niet tot eene getrouwe bekentenis kwam. Deeze bedreiging hem, zoo het fcheen, verschrikkende, openbaarde hy my eindelyk zyn bedryf. Ik deed hem terftond rykelyk Clysteeren, die fterker waren dan gewoonlyk, zetten, tot dat 'er afgang volgde, en inwendig gaf ik hem in eene *olutio Gummi Arabici*, waarvan de *Compositie* in de volgende §. 90. (d) kan worden naargezien. Hierop *cesfeerden* de *vehemente symptomata* allengs, en de Patient genas eindelyk van zyne ziekte.

INDIC. II.

§. 90.

By toeneeming van de ziekte (*Incrementum morbi*) [zie §. 24 en 25.] poogden wy ook aan den *ardor febrilis*, en de toeneemende rotting en aanfteeking te wederftaan, en eene *Crisis* te bevorderen door *antiseptica*, *acida Camphorata*, *Nitrata Lenia Evacuantia*, & *Lavamenta*, ingeval de laafte noodig waren, en (a) een *Mixtio* van *Decoctum avenae*, seu *hordei*, *Nitri depurati*, *Tartari Vitriolati*, *Spiritus Nitri dulcis*, *Camphori rafin.* *Gummi arabici bene subacti*, *Oxymel squillitici*; Hiervan deed ik de gewoone *dosis* alle twee uren gebruiken. Zomwylen *adbibeerden* wy ook in plaatze van het gemelde, (b) eene *Emulffio Camphorata*; of, in zoo verre het de omftandigheden van den zieken vereifchten, (c) eene menging van *decoctum Cortic. Peruviani*, *Camphor nitr. spirit. Nitri dulcis*, & *ol. deft. menth. facchar. trite*, waarvan wy veeltyds een gewenschten uitflag zagen.

Na eene zwaare verftopping, die wel behoorlyk ge-
re

remedieerd was, doch waar door de *intestina* (*d*) hevig waren aangedaan geraakt, gebruikten wy de volgende *solutie* van *decoctum Hordei seu avenae*; *Gumm. arabic. in decocto solutum*; *Campbor: rafin in aceto vini solutum*; *Nitrum, spirit. nitri* & *syrop. Limonum*. De *dosis* werd geschikt, om alle twee uren te gebruiken.

§. 91.

Den Campher beschouwden wy in deeze Rotziekten als een onontbeerlyk middel, na dat wy de goede uitwerkingen van den *antiseptischen* aart en eigenschap van denzelven waargenoomen hadden: Dat de *Campher* in *febres putridae* een sterk *antiseptiesch* middel is, getuigd C. H. SCABELTS, in zyne verhandeling over den *Campher* §. 72. bladz. 88. en HUXHAM (Cap. VIII. pag. 144) Eer wy deeze nuttige uitwerking van den *Campher* kenden, waren wy niet ongeneegen ons te verbeeld, dat het een heet en onzeeker middel was, weshalven wy ook in den beginne ons spaarzaam daarvan bedienden; doch toen ons de ondervinding overtuigend leerde, dat men het niet een heet, maar veel eer een *antiseptiesch* en verkoelend middel noemen kon, vermeerderden wy in de *dosis* de quantiteit daar van.

Dat de *Campher* eene zoodanige *antiseptische* eigenschap bezit, weet men ook in het Oosten, alwaar men denzelven onder de *evacuantia* en andere *ingredienten*, als een zeer zeker middel toedient, het welk de ervaarenis leert, dat onontbeerlyk is.

Dit middel dus, dat men doorgaands heet noemt, bezit wezenlyk eene *antiseptische* kragt; en, daar de alwyze Schepper het doet vallen in landstreekken, alwaar de inwooners zeer onderhevig zyn aan ontfteekende Rotziekten, gelyk in Indiën, onder de verzenge luchtstreek (*zona torrida*), zoo moet men denken, dat zyne voorzienigheid zulks met een goed en wys oogmerk beflieet,

en dit voortbrengzel niet te vergeefs, maar tot een nuttig uitwerkzel geschikt heeft.

Men ziet, dat de Indiaanen, die alles, wat heet genaamd word, dagelyks in hunne gewoone spyzen eeten, veel gezonder zyn en blyven, dan die geenen, die de zoogenaamde heete kusten ontzien te gebruiken. De Indiaanen weeten wel duidelyk te explicieren, dat deeze dingen het bederf in de Maag, de darmen en het bloed wederstaan, en zy dezelve dus met goed overleg nuttigen.

De Europeanen, in Indiën aankomende, voeren daartegen gestadig het woord *beet* in den mond, en durven de Indiaanen niet naervolgen in het gebruik van derzelver scherpe kusten, tot dat de natuurlyke ondervinding hen eindelyk leert, dat de Voorzienigheid deeze producten in dit land voortbrengt ter onderhouding van de menschelyke gezondheid.

De Heer FAUKEN, die in de jaaren 1771 en 1772. deeze ziekte te *Weenen* behandelde, als ook de Heer STORK, raaden meede den Campher zeer sterk aan. De eerstgenoemde geeft op bladz. 31 van zyn meermaalen aangehaald werk het volgend voorschrift:

℞. V₊ tot Citri $\overline{\text{ʒ}}$ vj
 Oris Corticis peruv. $\overline{\text{ʒ}}$ i
 Camphor. g. Arabic.
 bene subacti gr: X
 sirup. totata citri $\overline{\text{ʒ}}$ i
 M: d: ad XX sign. ut sumat
 singulis duabus horis tria cochlearia.

De sales zyn ook wel *antiseptici*, doch ik kan niet begrypen noch gelooven, dat dezelve in eene kleine *dosis* eene *antiseptische* kragt uitwerken kunnen; want een of twee *drachmaas* in eene *dosis* voor twee dagen gegeven, schynt weinig *antiseptische* kragt te zullen doen op

een

een volwasfen ligchaam; doch veelen zyn nog in de verbeelding, dat deeze *dosis* in *mixturen*, waarvan men den zieken voor anderhalven tot twee dagen geeft, eenig nadeel zoude kunnen doen; indien dit nu waar is, (kunnende ik egter niet gelooven, dat de *sales medii* in ruimer *dosis* nadeelig zyn kunnen,) zoo fchynt het veiliger te weezen, de *sales* met den *Campher* te vereenigen; want aldan kan het gebrek van het zout door den bygevoegden *Campher* vergoed worden en in kleiner *dosis* een *antiseptifche* eigenschap verkrygen.

§. 92.

Wanneer de Patient in een *delirium* verviel, dan verzuimden wy niet hem twee *vesicatoria ad ambas suras palmae magnitudinis*, welken wy te vooren met azyn wryven lieten, te zetten. Dezelfen waren altoos van goede uitwerking, wanneer wy die *apliceerden* ter tyd en gelegenheid, als het *delirium* zich *formeerde*. Het zelve verminderde zomwylen reeds, eer de *vesicatoriën* begonnen te trekken; doch daartegen wanneer dezelfen te vroeg gezet waren, om een *delirium* te voorkomen, en de *refluxus sanguinis inflammati* van het *Cerebrum* & de *meninges Cerebri* af te houden, dan deden zy niet den verwagten, maar veeltys den *contrariën*, dienst.

§. 93.

Hoe sterk de koorts ook zyn mogt, en hoe hevig de *symptomata* immer waren, kwam het nooit in ons op, toevlugt te neemen tot aderlaating, om daardoor te poogen de ziekte te breeken. Deeze hachlyke onderneeming zal gewislyk ook niemand wagen, die regt beschouwt, wat eene koortsachtige beweging is, en hoe dezelve ontstaat.

Naar

Naar SYDENHAMS beschryving is de kóorts eene onderneeming van de Natuur, waardoor dezelve, tot heil van den Patient, de *materien*, welke de ziekte veroorzaaken, met alle kragt poogt uit te dryven; en naar het gevoelen van BOERHAVE is de kóorts eene in het ligchaam door zyne eigen kragten ontstaane beweging, waarvan het gevolg is, dat de ziekte verdreeven raakt.

§. 94.

Indien men nu hier omtrent met deeze kundige en geleerde mannen overëensstemt, dan zal men ligtelyk kunnen afmeetten, dat het in geenen deelen nuttig of goed zyn kan, de Natuur, terwyl dezelve de vyanden, die in haare woning ingedrongen zyn, dapperlyk bestryd, in haare volste beweging te stóoren; en haar te beneemen de kragten, waarmede zy haaren vyand overwinnen moet. — Dit zoude even zoo zyn, als dat, wanneer twee kampvegters, streeden, een derde in het heevigst van het gevegt toefchoot, en aan hem, die de overwinning moest behaalen, de armen vasthield, en hem daardoor noodzaakte de wapens te doen vallen. De waare kragten dus benoomen zynde, zou het aan de party niet zwaar vallen een volkomen triomf te behaalen.

Een zeeker opmerkend Chirurgyn, die deeze ziekte in die jaaren onder de Recruten in Holland bygewoond heeft, verzeekerde my, dat, alwaar hun Chirurgyn Major den zieken eene ader openen deed, het gevolg daarvan was, dat dezelve storven. Ook had hy opgemerkt, dat, hoe fierk en hevig de beweging van het bloed, voor de aderlaating, ook zyn mogt, de pols egter eensklaps zonk en, naauwlyks meer te voelen was, zoo rasch de ader zich geopend vond, en het bloed begon te loopen; dit bespeurde men terstond, wanneer men onder het

adere

aderlaaten, aan de andere hand van den Patient den pols voelde. Wanneer de Chirurgyn Major alsdan de ader terflood floot, zonder veel bloeds afgetapt te hebben, gebeurde het nog wel eens, dat de zieke het (hoewel zeer bezwaarlyk) doorfleekte, doch sterker aderlaatingen hadden ontwyfelbaar slegte gevolgen.

§. 95.

De *Materies peccantes* fryden tegen de Natuur. Wanneer nu de *Vires Corporis* kragten aanwenden; om de overtollige stoffen of *Materies peccantes*, door eene sterker beweging van het bloed uit te dryven, zalmen ligtelyk begrypen kunnen, dat de Natuur in haare werking niet geffoord moet worden, en het aderlaaten dus agter weeg moet blyven, als firekkende om aan de Natuur haare wapens te ontrukken, en daardoor aan de *Materies peccantes* gelegenheid te verschaffen, om de *Vires Naturæ* te overweldigen en den dood in te voeren.

Het aderlaaten is zoo min goed in het begin, als in het midden, of in het einde van de ziekte. Gebeurt het al eens, dat een Patient, die adergelaaten is, het leven nog doorfleept, dan moet zulks ontegenzeggelyk slegts daaraan toegeschreeven worden, dat die overgebleevene kragten nog vermogend genoeg waren, om de *materies peccantes* op te wegen; en dat de aderlaating vroegtydig geschied is, eer de ziekte nog ingedrongen was. Van de gegrondheid deezer bewering heeft ons de ondervinding, zoo wel ter zee als te land, overtuigd. De berigten bevestigen algemeen, dat van de Lyders, aan deeze ziekte laboreerende, de meesten van die men ader liet; gestorven zyn; en dat in tegendeel de meesten van hun, die geen adergelaaten waren, het leven behouden hebben. Hoe schadelyk en nadeelig het aderlaaten in deeze ziekten is, leeren ons ook HUXHAM,

. PRIN.

PRINGLE, FAUCKEN, ARANDS, SCOBBLTS, en andere kundige Geneesheeren.

§. 96.

In Zwitserland, alwaar deeze Rotziekte, na den schaarschen of duuren tyd, in het jaar 1773 ook gewoed heeft, (zie §. 10.) ondervond men al meede, dat van de Lyders, die op de Dorpen door de Chirurgyns *exulcerati* adergelaaten wierden, de meesten naar de eeuwigheid vertrokken. Toen men eindelyk het Lancet wat meer spaarde, zag men ook op verre na zoo veel menschen niet in gevaar komen, die men anders op deeze wyze spoedig en rasch voortschikte.

Zeer ongelukkig is het, wanneer een Arts ontbooden wordende by eenen zieken, die toevlugt tot zyne hulp neemt en zyn lyf en leeven in zyne handen waagt, dezelve, zonder eens de ziekte te kennen, terstond op de been is met aderlaaten, het welk gemeenlyk het eerste is, waarin hunne wetenschap bestaat. Nog ongelukkiger is, wanneer zoodanig een Geneesheer dit gevaarlyk middel meermaalen herhaalt, zich verbeeldende daardoor de koorts te zullen vermeesteren, en de ziekte tot eene *Crisis* te brengen. Doch dit is waarlyk even zoo voorzichtig en dienstig, als een vol kruidmagazyn met vuur te naderen, en met veel recht kan men zeggen, dat in zoodanige gevallen het Lancet een dolk is, waarmede men ongemerkt den Lyder vermoort. Ik vind dit bevestigd door den Heer ARANDS in zyne *Verhandeling van drie Ziekten onder het volk*, IIIde Hoofdst. bladz. 13. En door verscheiden Zeeofficieren heb ik hooren zeggen, dat zy op hun schip ongetwyfeld dooden te gemoet zagen, zoo rasch de Chirurgyns aan het aderlaaten gingen.

§. 97.

Zoo veel ons nu de ondervinding leert , is het aderlaaten in zodanige Rotziekten niet nuttig noch dienstig, in welk gedeelte der waereld zulks zyn mag ; en in heete landstreeken , gelyk in de Indiën , als ook op de zee , onder den zonnekeerkring , is hetzelfde ten hoogsten nadeelig , en verzwakt de reeds verflapte vaten nog meer. De krachten van de menschen , die zoodanige landstreeken bewoonen , of van eenen ter zee vaarenden verzooopen matroos , en van eenen door een zielverkooper uitgerusten soldaat , vereischten bovendien het hulpmiddel van aderlaaten zeer zelden , dewyl deeze lieden weinig in het geval zyn , om zich over overtoligheid van bloed te beklagen.

§. 98.

In de Rotziekte te Batavia is het aderlaaten niet minder nadeelig. Zelden ziet men van zyne ziekte opkomen een Patient , aan wien te vooren veel bloeds afgetapt is. Het is aldaar niet noodig de krachten van de Natuur te verzwakken , die in tegendeel dikw erf veel eerder bystand vorderen , om de reeds teveel verflapte vaten te versterken. Dit kan gevoegelykst geschieden door eent *Decoct. Cortic. Peruvian. Camphor. & Nitr.* na dat men acht gegeven hebbe , voor het gebruik daarvan het ligchaam eerst te zuiveren en te openen. Is het nu , dat 'er nog eene afdryving , gedurende dit gebruik , vereischt word , dan dient daarby gevoegd een vloeijend aftrekzel van Rhabarber (*Anima Rhei aquosa*) en *Oxymel squilliticum*. Van deeze handelwyze heb ik altyd goede gevolgen gezien , zoo wel in Indiën aan land , als op myne togten ter zee , en op het Hospitaalschip , dat op de reë van Batavia geankerd ligt , en waarop de zeevaarende menschen , die op de reë ziekraken , overgebragt

bragt worden, en over welk de *Practikaale* bezorging en toezicht aan my vertrouwd was. Het aansteekend bederf wiërd door deeze behandeling wederstaan, het ligchaam raakte gezuiverd, de vaten gesterkt, en aan de al te heevige beweging der koorts met veel vrucht paalen gesteld.

§. 99.

Men verbeelde zich niet, dat het *Decoctum Corticis Peruviani* de ligchaamen altoos verflopt. Dit is zoo niet: in tegendeel heb ik dikwyls gezien, dat Patienten, wier ligchaamen nog niet genoeg van de onzuivere stoffen ontlast waren, alléén door het gebruik van dit *Decoct. Cortic. Peruv.* hiertoe geraakten. Doch, wanneer men zich van het *Decoct. Cortic. Peruv.* eene heilzaame uitwerking belooven wil, moet men denzelven in sterke doses doen gebruiken, en wel zoo, dat op eene bottelje *fluidum* ζ iij a iv *Cortex Peruviani grosso modo: pulveri satius* getrokken worden, en die quantiteit ten langsten in anderhalven dag opgebruikt raake. Ik ben verzeekerd, dat, indien de *Cortex Peruvian.* goed is, men zich nimmer over dit gebruik beklagen zal.

Men ontmoet wel eens klagten over het gebruik van den *Cortex Peruv.* Maar de vraag is, of zoodanig iemand den *Cortex Vere Peruvian.* te regt kend? of het niet een andere *Cortex*, zeer veel verschillende van de natuur en eigenschap des waaren *Cortex* geweest zy? Of dezelve niet veelligt door haatzuchtige verkoopers vervalscht was, zynde de vervalschte gemakkelyk voor egten in de hand te stoppen, aan iemand, die geen zeer nauwkeurige kenner is? en eindelyk, of niet de *Practicus* moogelyk, om wat gelds te bespaaren, in plaatze van egt goed, zyn voorraad opdoet van zoodanige soort, die tegenstrydige uitwerking heeft, als de waare en egte *Cortex Peruv*? In durf gerust verzeekeren, wanneer men ech-

ten, goeden *Cortex* heeft, dat men denzelven alsdan in *forma decocti* in alle *gradus morbi putridi*, met een bekwaam middenzout, of ook zonder dat, vermengd, in alle deelen van de waereld, volkomen veilig en zonder eenig gevaar kan doen gebruiken. Doch men moet zeekerlyk bedagt zyn, het gebruik en de sterkte naar maate van de verflapping der vaten (*relaxatio vasorum*) interichten; zoodanig, dat men voor hun, wier vaten zeer verzwakt zyn, sterker *dosis*; en daartegen, voor hun, wier vaten sterker zyn, zwakker quantiteit schikken moet. Ook dient men acht te geeven op de tyd van het jaar, of het winter of zomer is, als ook op het klimaat, en den *gradus caloris*. De ondervinding leert, dat in heete klimaaten, als by voorbeeld, onder de Linie, en tusschen den zonnekeerkring in de *zona torrida* of verzengde luchtstreek, eene geringe hoeveelheid weinig baat doet. Te Batavia, in de aldaar grassceerende Rotkoortzen zal de *Cortex Peruvian. in decoct.* aan de ligchaamen, die reeds door het heete klimaat, en door de woede der kwaal dubbel verzwakt zyn, niet veel nut toebrengen, wanneer men slegts een *drachma* of drie op eenen gantschen dag doet gebruiken; dit zoude zeekerlyk vruchteloos zyn, maar in tegendeel zoude het eene heilzaame uitwerking te weeg brengen, wanneer men ten minsten \mathfrak{z} III a. \mathfrak{z} IV op eene bottelje vogt getrokken, deeze quantiteit den Patient op éenen dag deed opgebruiken; het welk, dagelyks herhaald, niet nalaaten zoude het ligchaam gezond te maaken.)

Het kan wel zyn, dat, met opzicht tot de verflapping of sterkte der vaten, gelyk ik te vooren aangemerkt heb, hier in onze landstreeken, die onder de *zona temperata* en *frigida* liggen, zoo veel quantiteit in zoodanige hoeveelheid vogt niet noodig is. Het is zeker, dat de echte *Cortex Peruv.* als een *antiseptisch* hulpmiddel betragt, naar deszelfs eigenschap, en naar den

graad des bederfs in het ligchaam, ook sterker of zwaker kan worden toebereid.

§. 100.

Daar wy met zoo veel nut den *Cortex Peruvian.* (dien wy waarlyk mogen aanmerken als een geschenk van de Voorzienigheid; voor het welk de menschen niet genoeg dankbaar zyn kunnen,) in de vereischte *gradus* te werk stelden, zoo namen wy tot het gebruik daarvan ook onze toevlugt, wanneer de Patient, door onvoorzichtige handelwyzen (zie §. 28. 57. 59.) of door niet genoeg uitgeleedigde *intestina* (zie §. 29. 58.) enen buikloop kreeg, van die gesteldheid, als wy beschreeven hebben. Eer wy tot het gebruik daarvan overgingen, zuiverden wy het ligchaam te vooren door *evacuantia*, als *Rhabarbarina Eca.* en *Clysteren*, zoo veel als mogelyk was. De Patient dus van de bedorvene stoffen eenigzins ontlast zynde, vermengden wy dit *Decoctum Corticis* in den beginne met *anima Rbeis* en wanneer de snydende pynen in het lyf ophielden, dan was het *Decoctum Corticis* alleen, met een *Decoct. pro potu ordinario* in §. 86. aangewezen, in staat, om den zieken te geneezen van eene kwaadaartige *Diarrhaea*, als waar van ik §. 29. 58. gewag gemaakt heb. Dit middel zelfs is ons van eenigen dienst geweest, in eene *Diarrhaea Colliquativa*, als §. 28. beschreeven is. Het *Decoctum Corticis* is in dit geval ook zeer nuttig in *Clysteren*.

Gebeurde het ook eens, dat de Patient niet herstelde, en de *Diarrhaea* te sterk de overhand nam, of te boosaartig was, zoo vonden wy voor het minst nog gelegenheid, om naar onzen christelyken pligt, het leven van den met den dood snydenden Lyder, zoo lang te rekken, als mooglyk was, en de hem folterende kwalen eenigzins te verzagten.

§. 101.

In den beginne gebruikten wy het *Decoctum Corticis* naar het voorschrift van den geleerden PRINGLE, en zulks nog wel, na dat de koorts wat gemaatigd was, uit vrees dat het anders de ligchaamen in hunne behoorlyke *evacuatiën* nadeelig zyn, of zwaare *symptomata* te weeg brengen, en dus slegte gevolgen veroorzaaken mogt. Doch toen ons de ondervinding zien deed, welk een onschuldig en veilig hulpmiddel dit was, gebruikten wy het onbeschroomder, en vermeerderden de *dosis*.

§. 102.

Was de ziekte met eene merkelyke Long- en Zydeontsteeking (*Peripneumonia*) [zie §. 31.] gepaard; de afgang gemeenlyk traag; de hitte van de koorts ongelijk aanhoudende; de *respiratie* zwaar en met steekende pyn verzeld; het hoesten moeilyk; de *Expiratie* gering, enz. alsdan namen wy onze toevlugt tot de *Clysmata Emollientia*, (zie §. 88. (d).) tot de *Mixtur.* (§. 90. a.) tot een drank van kruiden, (§. 86.) of tot een drank van water en *Syrup. Rhibesiorum*, of water met *succus Limonum & saccharum*. Wy appliceerden *ad Locum dolentem* een *vesicatorium palmae magnitudinis*; en als een *delirium* op handen was, *vesicatoria ad ambasuras*; dezelve verminderende, was het noodig het ligchaam door geringe *aperientia* open te houden, ten einde men de *anima Rhei* met *Cremor Tartari* en *Oxymell squilliticum* zeer dienstig vond, en als *Roborantia*, was het *Decoctum Corticis Peruviani*, het zy met *spirit. Nitri* verzet, of zonder dien *spiritus*, van goede uitwerking.

INDIC. III.

§. 103.

Wanneer de ziekte tot eene volkomene scheiding geraakte, en wel *ad Urinam* en doofheid der ooren (*aurium surditas*;) als dan volgden wy den raad van HIPPOCRATES, die zegt: „*quæ judicantur ex judicata sunt perfecto neque moveto, neque innovato sive purgationibus, sive aliis irritamentis sed finito*”. Lieten aan de Natuur haaren loop, en gaven den Patient, uitgenomen zyn gewoonen drank, geene medicamenten; ten zy het ware, dat de pynlyke hitte in de pischagt (*uretra*) en de saamentrekking van den *sphincter vesicæ* door de scherpte van de Urine en het zout, den Patient in eene aanhoudende pynlyke *dysuria* of wel in eene *Ischuria* dedden vervallen: alsdan *adbibeerden* wy een *Emema ex herbis emollientibus*, & *Oleo Olivarum*, & *Cataplasma peritoneum*, & *O ex sale Prunell. interne*; waardoor de pynen verzagt raakten, en eene vrye en gemakkelijke loozing van de Urine allengs volgde.

§. 104.

Alle andere Medicamenten, als de genoemde, scheenen in dit stadium nutteloos te zyn, en het best, wat men den Patient tot zyn onderhoud geeven kon, was genoeg drinken. Doch alle dranken, welken men aan de zieken toereikte, smaakten hun onaangenaam en bitter; niets dronken zy liever, dan koud water, het welk hun ook het verkwikkendst scheen te smaakten; en ik ben niet ongeneegen te denken, dat zuiver koud water in deeze ziekte beeter is, dan door kunst toe bereide dranken.

ken, alzoo ik sedert zes jaaren van myne herhaalde tochten ter zee naar de Indiën, nimmer, in welk klimaat het ook ware, ondervonden heb, dat dees drank aan de zieken, wanneer zy denzelven vorderden, nadeelig geweest is. Ik kan my ook niet verbeelden, dat het zuiver water nadeelig kan zyn, dewyl men, in de eerste plaats, aan de vraagende Natuur geeft dat geen, wat zy begeert; en het water, ten anderen, het kostelyk element is, dat de Schepper zelf aan den mensch tot zyn onderhoud geschonken heeft. Het is derhalven niet te denken, dat het zelve, zuiver zynde, door menschelyke hulp of kunst verbeterd kan worden, of dat onze zinnen scherp genoeg zouden zyn, om in de alwyze Schepping gebreken te kunnen aanwyzyn, en te verhelpen. Laat ons veeleerder besluiten, dat alles volmaakt geschapen zynde, ook dit deel van de Schepping volmaakt voortgebragt zal zyn, en gevolgelyk nooit tot een nadeelig voedzel voor het menschelyk ligchaam kan verftrekken.

Wy lieten wel niet na, de Patienten, wanneer zy zulks verlangden, een drank uit water, wat-Limoensap en suiker saamgesteld; of in plaats van het Limoensap, *Tamarinde*; of ook wel water met azyn zuurachtig gemaakt, te geeven; doch alle deeze dranken scheenen op den duur den zieken niet te smaaken, die eindelyk liever dorst wikten lyden, dan meer daarvan te drinken; klagende dat alle door kunst toebereide dranken hun niet alleen bitter en walgelyk smaakten, maar hun ook (hoe zwak van *vegetabel* zuur de drank ook zyn mogt,) pyn in het onderlyf veroorzaakten.

In de haven van Falmouth ten anker komende, verzogten wy onzen Kapitein, den Heer RAEBEL, om in Engeland op te doen 500 Citroenen, havermeel of haverwort en andere *ingredienten* tot drank voor de arme zieken; aan welke begeerte wy terstond voldaan zagen

door dien braaven man, die men met recht zeggen kon, dat met het geneegendst hart, als vader, voor de beklagenswaardige zieken bezorgd was. Uit deeze *ingrediënten* vervaardigden wy toen een drank, op de navolgende wyze: wy namen eene genoegzaame quantiteit gekookt water, roerden daarin zoo veel havermeel als noodig was, zoo dat het water door het meel eenigzins *amucilagineus* wierd, lieten het kookende eenige reizen opwellen, en alsdan in een pot, of anderzins, overgiëttende, wierpen daarin eene behoorlyke hoeveelheid Citroenen, in schyven gefneeden, waardoor de drank eene aangenaame zuurachtigheid of rinfigheid verkreeg, wordende vervolgens wat spaansche wyn daarby gevoegd. Dees drank smaakte in den beginne vry wel, waarom wy ook, de voorraad oprakende, wederom nieuwe maakten; doch hoe goed dees drank ook toebereid was, verlangden de meeste Patienten welrasch weder naar koud water.

§. 105.

Eene *Crisis ad sudorem* alleen zich opdoende; was gemeenlyk *imperfect* en ten uiterste nadeelig, voornamelyk als het zweet lang aanhoudende byna *Colliquatiek* werd (zie §. 34.) en de Patient in eenen stinkend, dik, kleverig en het hemb geelverwend zweet als wegvloide, daardoor oogschynelyk in kragten verviel, en daarby de vuiligheid op zyn aangezicht en overige deelen van het ligchaam zich zoodanig vastzette, dat de oppasfer van de zieken niet in staat was, denzelfen te reinigen. In zoodanigen gevaarlyken toestand, als wanneer niet veel middels tot hulp overbleven, bemerkten wy toch dat het *Decoctum Corticis Peruvian.* en genoegzaam drinken nog de beste uitwerking scheenen te verrichten. Doch in dien toestand verlangden de Patienten gemeenlyk geen anderen drank,

als

als koud water, dat zy ook op hunne begeerte kreegen, en het welk hen meer ſcheen te verkwikken, dan alle door kunst toebereide dranken, welke hun zeer tegenſtonden, ja, hun trek naaar koud water was zoo ſterk, dat zy liever den ſmagtendſten dorſt geleeden zouden hebben, dan eenigen anderen drank te proeven; en wanneer de ziekte den kwaadſten keër nam (zie §. 43. 62.) zoo dat de tong in den mond verſtyfd ſtond, eene inwendige hitte zich vertoonde, en de Patient, in eên *Delirium* zynde, het drinken weigerde, dronk hy eger, zoo raſch men hem koud water aanbod; met koud water, eindelyk, was men in ſtaat hem medicamenten te doen inneemen, die hy anders volſtrekt weigerde.

§. 106.

Voor en by het uitbreeken van *Petechialen* uitſlag, (zie §. 35. 61.) *prædeceſſeerden* gemeenlyk ſterkere bewegingen van de koorts, meer benaauwdheid, dorſt, en zweet, en deeze *ſymptomata* bleeven aanhouden tot na de uitbreeking. De *Eruptie* was, als gezegd is, wel niet volkomen *Crietiek*, ook had men geene kwaade gevolgen daarvan te wagten, en men zag de ziekte, na de uitbreeking, zich maatigen; doch hoe meer en ſterker dezelve uitbraken, hoe zwaarer ook de toevallen, en hoe gevaarlyker de gevolgen waren.

§. 107.

Gedurende den tyd van de *eruptie* was het zeer heilzaam den Patient zonder medicamenten te laaten, en alleenlyk een waakend oog op hem te doen houden; ten einde hy zich niet door het afwerpen van zyn dek te veel aan de lucht. exponeeren mogt. Voor het overige ſcheen niets meer noodig te zyn, dan hem gedurende

dien tyd flegts genoegzaam met zodanig drinken te voorzien als hy verlangten mogt. Doch, wanneer de hitte der koorts-toenam en zich eenigzins met *deliria* paarde, dan was zuurdeeg, of doeken in azyn natgemaakt *ad plantas pedis* zeer dienftig.

§. 108.

Gebeurde het, dat de Patient zich al te veel ontblootete, dan fcheen de *eruptie* niet zonder gevaar te zyn; de *petechia* verbleekten, en de Natuur raakte in haare *acties* gestoord. Hiervan zal ik een voorbeeld bybrengen.

Een jong Matroos van omtrend 25 jaaren, sterk en bloedryk van *Complexie*, die ook aan deeze Rotkoorts met gemelde *symptomata* laboreerde, kreeg op den zesden dag van zyne ziekte een *Petechiaalen* uitflag op zyne borst, fchouders en armen. Den volgenden nacht, toen de *Petechia* uitgebrooken waren, de hitte der koorts hevig en de benaauwdheid zeer groot zynde, kroop hy uit zyn hangbed, en zette zich om verkwikking te krygen, met zyn heet en bezweet ligchaam in de tocht voor een open venfter in de voorkajuit; alwaar hy, naar alle gedachten, wel ruim twee uren lang gezeeten zal hebben, eer hy wederom in zyne kooi fteeg. Den volgende morgen werd my zulks berigt; ik vond den Patient ten uiterfte benaauwd, koud, zyn pols gezonken, en met *deliria* en trekking der leden (*subfultus tendinum*) aangedaan, en de vlakken (*petechia*) waren byna geheel verbleekt. Om den Lyder niet hulpeloos te laten, befloot ik te onderneemen, of het niet mogelyk zyn kon, den pols te verheffen, en de vlakken wederom door dien weg uit te dryven; ten dien einde praepareerde ik hem het volgende hulpmiddel

Rx. Salis Cornu Cerui

gr. X.

Electuarii Diascordii

3 ℥.

Hiervan maakte ik een *Bolus*, en gaf denzelven den Patient in, met den drank van Kruiden, die §. 86. beschreeven is; den Lyder tevens *ad ambas suras* twee sterke *Vesicatoria* zettende, liet ik hem in zyn hangbed bewaaken, ten einde hy zich niet wederom te onvoorzichtig ontblooten mogt. De uitslag hiervan was, dat de Pols zich weder verhefte en eene *transpiratio* volgde, weshalven ik des avonds de bovengenoeme *dosis* nog eens *repeteerde*.

Gedurende den gantschen nacht zweette de Patient merkelyk, en den volgenden morgen vroeg, vond ik de vlakken op de meergemelde plaatzen wederom uitgeslagen, waarop hy vervolgens niet alleen verligting gevoelde, maar zelfs eenige dagen laater het bed verliet.

Dit geval gaf my aanleiding te denken, of de *petechiale* uitslag niet wel eene *excretio Materiae morbificæ* zyn mogt, om dat de Patient, na dat de *Petechiæ* ingeslagen waren, door zulke zwaare *symptomata* zich o-
vervallen vond; dan of deeze *symptomata* alleenlyk door een teruggedreeven zweet veroorzaakt waren?

§. 109.

Gebeurde het dat de Vlakken (Zie §. 61. 62.) bruiner uitbraaken, of dat een spekkige uitslag, en op de Borst, Hals, Schouders en Rug zich blaasjes vertoonden, die een helder, scherp en bytend Vogt beslooten, en de tusfchenruimte van de Huid geïnflammeerd en met Eterbuilen bezet was: als dan was het gevaar grooter, en

de verstopping van de vaste en vloeibare deelen zwaa-
 rer; doch wanneer dezelve reeds by den aanvang der
 Ziekte donker zwart uitfloegen, (gelyk ik by de twee
 Patienten zag,) dan was het gevaar wel allergrootst,
 en de dood vertoefde niet lang.

In deeze ellendige omstandigheden bevonden wy van
 zeer veel dienst, een sterke *Decoctum Corticis Peruvia-
 ni, Radic. serpentariae Virginicae, & Camphor.* met wat
ole. destill. Mentb. Sacchar. Tritæ & sp. nitri dul. ver-
 mengd, en daarby gevoegd het gebruik van zuurachtige
 dranken, indien de Patienten zulks begeerden. Door
 deeze Geneesmiddelen heb ik een der Lyders zien red-
 den; doch wanneer zich de gevolgen vertoonden, die
 §. 47. beschreeven zyn; wanneer het Ligchaam al te veel
 zynen *tonus* verloor; de deelen met water opgezet raak-
 ten; of *Oedemateus* opzwellen; en tot bederf of rotting
 neigden: als dan waren alle *Antiseptische* en *Tonische*
 hulpmiddelen vruchteloos; indien dezelve al eenig nut
 nog scheenen uit te werken, dan was het dat zy het
 toeneemend ontsteekend bederf in het Ligchaam weder-
 stonden, en het Leven dus nog eenen korten tyd schee-
 nen te rekken; doch het hoopeloze uitzicht op den naa-
 derenden dood strekte tot verergering der Kwaalen.

§. 110.

Wanneer de Ziekte door heilzaame *Critieke* uitkom-
 sten scheidde, of, geheel zonder dezelve, ongemerkt ver-
 dween, dan waren gemeenlyk in het eerste geval de
 Kenteekens, zoo als §. 42. is aangemerkt, en in dien
 toestand was het noodig de *Fibra relaxata* te versterken,
 het welk gevoegelykst geschieden kon door het enkel
 gebruik van een sterk *Decoctum Cortic. Peruvian.
 & Radic. serpentariae Virginicae,* met wat *Zout van
 Wynsteen* naar den aart en de gesteldheid der Omstandig-
 he-

heden van den Patient; of anders door een *Decoctum* van *Herba scordii*, *Rutha*, *Cardui Benedicti*, *Trifolii febr. summitatibus absynth. flor. sambuci*, *Chamonilla*, met rooden Wyn aangezèt. Wanneer wy den *Cortex Peruvian.* in *substantie* gebruikén wilden, om de *Intestina* meer te *roboreeren* of versterken, dan diende ons hier toe de *Alcohol Corticis Peruvian. Radic. Gentian. Tartar. Vitriolat.* met *Rob. sambuc. & Mel.* tot een *Electuarium* gemaakt; de *dosis* hiervan was 3 of 4 maalen op een dag de grootte van een Castanje in Water of in Wyn ontbonden.

§. 111.

Met toeneemende Gezondheid gevoelden de Patientten eenen onmaatigen appetijt tot eeten; en den honger veeltyds geen maat noch regel kennende, gebeurde het gevolgelyk zeer dikwyls, dat zy hunne maag overlaadden. De eerste wegen, door het verzwakt gestel der Vaten, nog niet behoorlyk geschikt zynde tot de wezenlyke verduwing, was het gevolg hiervan veelmaalen, dat zich eene *Saburra* in de eerste wegen verzamelde; het welk de Patient wel rasch deed bespeuren door te klagen over bitterheid in den mond, hittigheid en drukking in de Maag, door duizelingen en door hikken. In zodanig geval was het noodig, eer de scherpte geheelyk doordròng en in de *Intestina* daalde, en dus op nieuws *Residiven* veroorzaaken kon, een *Vomitorium ex Ipecacuanana*; als §. 80. vermeld is, in te geeven, naar maate de kragten van den Patient zulks toelieten; zomwylen was men in staat den Lyder, door rykelyk laauw water te doen gebruiken, tot *Vomeeren* te brengen. Was de *saburra* reeds in de *intestina* doorgedrongen, en klaagde de Patient over snydende pynen in het Lyf, en rommelingen in den Buik, dan vereischte deeze *indicatie* eene uitdryving door de *Evacuántia* §. 83. a. b. c. be-

beschreeven en door Clysteeren; deeze waren vermo-
gend genoeg; om de scherpe stoffen uit te dryven. Dee-
ze uitdryving kon ook teweeggebragt worden door
de *Ipecacuana* ʒ *ss* ad ʒ ii. *Rbeo Subtilissime pulveri-
sato* ʒ i in drie gelyke deelen verdeeld, en alle uren
zaneenvolgende telkens één deel *pro dosi* met koud wa-
ter daarvan ingegeven, tot zoo lang; dat de werking
volgde. Zoo rasch wy bespeurden, dat de *Intestina* geëx-
purgeerd waren, (het welk gemakkelyk te ontdekken
was, door eene minder beslagene tong, het verdwynen
van de pyn in het Lyf, het minder drukken op de *Ossa
Frontis*, een natuurlyken Pols, vernieuwden eetlust, enz.)
dan oordeelden wy dienstig, het gebruik van het *Decoc-
zum CORTICIS Gradatim in Augmentatione dosium* we-
derom aan te wenden, en zoo lang daarmede aan te
houden, tot dat de zwakke Patient volkomen kragten
genoeg verkreeg, om aan de *Recidiven* te kunnen we-
derstaan.

§. 112.

In den ophoudenden *status morbi* kreegen de Patienten
zomwylen trek tot *spiritueuse* dranken, als wyn, brand-
dewyn of Genever; voornaamelyk was deeze begeerte
het sterkst by zoodanige menschen onder matroozen, solda-
daaten enz. die in hunne gezonde dagen daaraan gewoon
waren geweest. Wy beslooten, na een ryp overleg,
het begeerde niet te weigeren, maar gaven in den be-
ginne 2 of 3 maalen een portie van wyn, het *zy purum*,
of met water gemengd, zoo als de Patienten het verlang-
den. Fransche witte of roode wyn, spaansche wyn of
Vin tint bekwam hun zeer wel, en schein tot verster-
king te dienen; doch de roode wyn schein boven ande-
re soorten den voorrang te hebben in *dosi augmenta-
tionis quotidiana*.

Verlangden zy brandewyn of genever, die hun den
mees-

meesten tyd van hun leven tot nectar verstrekt had, zulks werd' hun ook niet geweigerd, en het scheen waarlyk, als of dit vogt hun een nieuw leven verwekte. Nooit heb ik gezien, dat dees drank in het afneemen der ziekte, maatic gebruikt, aan de matroozen nadeelig geweest is, en kan ook niet denken, dat dezelve op zodanige wyze nadeelig zyn kan, dewyl men der vraagende en daaraan gewoone natuur dat geen geeft, wat zy begeert.

Ik herinner my door mynen gewezenen Leeraar, den Heer Profesfor PFEFFINGER te Straatsburg, te hebben hooren verhalen, dat hy eens gepractiseerd had over eenen ouden Daglooner, die aan eene heete koorts ziek lag, en die in zyne gezonde dagen altoos geweest was een ongemeen liefhebber van sterken drank. Deze geliefde verkwikking verlangde de zieke terstond, na dat de ziekte gebroken was; doch de Geneesheer hem zulks weigerende, begon de Patient in zyn bed zoo onstuimig te raazen en aan te gaan, dat de Profesfor zich zoo rasch mogelyk wegmaakte. Des Patients vrouw vervolgens, uit vrees voor kwaade gevolgen, ook weigerende zyner begeerte te voldoen, wierp hy haar, woedende van kwaadheid, glaazen, nachtpot, en alles, wat hy grypen kon, naar het hoofd. Deze raazende behandeling van den zieken de vrouw recht boos maakende, haalde zy hem terstond eene goede daglooners portie in eene Fleisch, welke hy niet zoo rasch meester werd, of zoop alles wat 'er in was in ééns uit.

De Heer Pfeffinger den volgenden dag den Patient weder bezoekende, vond hem opzittenden voor zyn bed, en naar alle omstandigheden veel gebeeterd; hy betoonde hierover zyne verwondering, en gaf den zieken goede hoop tot herstelling, die met veel attentie naar zynen Geneesheer luisterende, ten antwoord gaf „ja freilich, Herr! ich glaub auch wohl.“ Hy verhaalde toen verder

zyn bedryf, en hoe zyn klodder-medicyn, uit zyne gewoone lyf-apotheek hem zoo verre opgebeurd had, dat hy nu reeds in staat was, het bed te verlaaten, waarom hy ook vast besloot, zich verder by dat heerlyk geneesmiddel te houden, en dagelyks eene goede *dosis* daarvan te gebruiken, ter volkomen wederverkryging van zyne gezondheid.

De Heer *Pfeffinger* verzeekerde my, dat hem dit tot eene waarschuwing verstrekt had, om voortaan acht te geeven, op de blykbaare verlangens der Natuur.

§. 113.

Het *dieet*. — Wat betreft de levenswys der herstellende Zieken, lieten wy, zoo lang wy ons op de reë van Duins en in de haven van Falmouth bevonden, ligte, verteerbaare spyzen bereiden, als, magere soepen; Garste- of haverpap met suiker en citroensap; soepen van wyn, water en biscuit, of varsch brood en suiker gekookt, bier en brood; en dergelyken; tot een nagerecht op de soep, een stukje mager en week vleesch met een sneedje brood, of een boterham, naar dat zy het begeerden; en dagelyks tot verkwikking wat wyns; tevens naauwkeuring zorg doende dragen, dat zy niet op ééns te veel; maar liever by herhaaling en in verscheidene reizen hunne portien nuttigden. Doch hoe vlytig men ook mogt oppassen, was men egter veeltids niet in staat, den geneezenden van overtreading hierin te wederhouden; en wanneer men hen op de sterkste wyze tot een naauwgezet *dieet* vermaande, betoonde zy zich zeer verdrietig, dewyl het hun toescheen, dat om hunne krachten weder te verkrygen, zy noodwendig veel eten moesten. Dit gevoelen vind ook plaats by den gemeenen Landman, in alle zoo wel beginnende als afloopende ziekten; want men beschouwt met verdriet, dat, hoe-
wel

wel de Patient een afkeer van spyzen heeft, en eene *anorexia* zich vertoond, de welmeenende Vrienden en Oppassers nogthans den Zieken het eten in het Ligechaam byna dwingen, uit vrees, dat hy anders van honger sterven zoude. Nog veel buitenspooriger is het deeze dwaaze vooroordeelen somwylen door zoogenaamde wyze Artzen te hooren bevestigen, die, wanneer men hun voorsteld het nadeel, om den Zieken voedsel in het Ligechaam te dwingen, gemeenlyk antwoorden: "wel hy heeft in 6, 7, 9, dagen, (of zoo lang het zyn mag) geen kruimel over de lippen gehad, en zoude hy dan moeten doodhongereren?" Doch zy vergeeten dus, zoo het schynt, de woorden van HIPPOCRATES, die in zyn eerste Boek *Aphor. VIII.* zegt: *Cum morbi vis est maxima tunc tenuissimo victu utendum* en verders, *Aphor. XIX. Quibus per Circuitus accessiones contingunt, nihil dato neque cogito; sed de Cibis ante indicationem detrahito.* Welk een onbezonnen begrip is het niet, aan de Natuur tegenstrydige wetten te willen voorschryven, waarvan veelyds de Welvaart en het Leven van den Patient afhangen! Zoo lang als de Natuur geene spys vordert, moet men dezelve ook niets daarvan aanbieden, dewyl alsdan de *Organa Digestionis* geturbeerd zyn, en geene behoorlyke *Concoctie*, of kooking in de Maag geschieden kan; ja, dat alles, wat de Patient in zodanig *stadium Anorexiae* nuttigd, in eene scherpe verderfelyke *saburra* veranderd, waar door niet alleen misfelykheid, benaauwente *Vomitus*, pynen in het onderlyf, en veelyds kwaadaartige *Diarrhaeas* veroorzaakt worden, maar de scherpe en bytende *saburra* verspreid zich ook door het Bloed, ontfleekt en bederft het zelve, en maakt de Ziekte doodelyk. Deeze vooroordeelen verslinden meer menschen, dan de onstuimige Oceaan.

Eindigde de Ziekte niet door eene onmerkelyke scheiding (*Lyfis*,) noch door eene merkelyke (*crisis*) *ad Urinam* of anderzins, dan zocht de Natuur andere wezen, om de stoffen der ziekte uit te dryven, liet zy op edele (zie §. 37,) of op onedele plaatzen (*metastasis*) als, by voorbeeld, *ad glandulas Conglobatas parotidum incidentis, subaxillares &c.* (Zie §. 36.) of ook wel *inguinales* (Zie §. 64.) Wanneer dit plaats had, dan was wel het eerste hulpmiddel, om by tyds door *Cataplasmata emollientia* uit de H. *a Dialib flor. Sambuc. Chamom melliloti farina foeni græci*, met brood en saffraan gemengd, en dikwyls warm opgelegd, de *Maturatie* te bevorderen. Wanneer integendeel de *Parotides*, *Bubones*, of *Abcesus* niet rasch genoeg wilden opkomen, dan poogden wy in de beslootene *materie* eene *effervescentie* te verwekken, en zulks wel door het opleggen van Zuurdeeg, of door bymenging van het zelve in de *Cataplasmata*, of wel door wat Azyn by de *Cataplasmata* te gieten; was dezelve ryp, dan openden wy die, door het maaken van eene lange *incise* met een bekwaame en goede *Bistourie*, en in diervoegen, dat de etter gestadig en onverhinderd uitvloeijen kon.

Nog is op te merken, dat, wanneer de *parotides* zich aan beide zyden van het Hoofd verhieven, als dan wel acht gegeven moest worden, om dezelve, zoo spoedig als mogelyk was, tot *suppuratie* of ettering te brengen, en vervolgens by tyds de *parotides* te openen, anders liep de Patient gevaar, door het gezwel te stikken, of de *parotides* braken in den mond door, en eene uitvloeijende *materie* verstikte den Lyder.

De eigen ondervinding heeft my dit geleerd in een geval, waarin ik telang gewagt had, om de *incise* te doen, dewyl ik oordeelde, dat het gezwel nog niet ryp-
genoege

genoeg was, en ik aan het zelve tyd wilde verleenen om genoegzaam ryp te worden; doch in den nacht te vooren, toen ik voorneemens was op den volgende dag de *Parotides* te openen, sikte de Patient door de materie, die in zyn mond uitgebrooken was. Het schynt ten andere oök gantsch niet raadzaam te zyn, zulke *metastatische* Builen of Gezwellen lang geslooten te laaten, dewyl de *Materies metastasica* gelegenheid vindende, om wederom op nieuws door het Bloed zich te verspreiden, eene *hecticé* en andere dergelyke doodelyke gevolgen veroorzaaken zouden kunnen.

De *abscesus metastasicus* dus geopend, en de eerste stoffen zuiver uitgelaaten zynde, verbonden wy de wonde in den beginne met ongeordende *Carpie*, bestreeken dezelve met *Digestiva animata*; *Fomentationes*, en dergelyke noodige dingen, *usque ad Consolidationem*; inwendig deed men den Patient, nevens voedzamen kost, een sterk *decoctum* van *Cortex. Peruvian.* gebruiken.

§. 115.

Wanneer de Rötziekte in eene *hecticé* eindigde, (zie §. 41.) dan was zulks aan boord gemeenlyk doodelyk; en de Patient bleef zelden zes weeken leeven. Deze *hecticé* ontflond doorgaans, wanneer de Natuur geeue volkomene uitloozing gedaan had, en verder by vervolg onvermogend was, om de *materies peccans per metastases*, door gebrek aan vereischte kragten, uit te drijven; of, wanneer eene zoodanige uitbreeking al eens gevolgd zynde, een deel der *materies metastasica*, de natuurlyke kragten teboven streevende, zich wederom op eene andere wyze door het bloed verspreidde. Doch indien de Patienten nog jong waren; en de kragten der Natuur nog eenigzins in evenwigt zich bevonden met de kragten van de *materies hectica*, en de eersten in staat

Eindigde de Ziekte niet door eene onmerkelyke scheiding (*Lyfis*,) noch door eene merkelyke (*crisis*) *ad Urinam* of anderzins, dan zocht de Natuur andere wegen, om de stoffen der ziekte uit te dryven, het zy op edele (zie §. 37,) of op onedele plaatzen (*metastasis*) als, by voorbeeld, *ad glandulas Conglobatas parotidum incidentis, subaxillares &c.* (Zie §. 36.) of ook wel *inquinales* (Zie §. 64.) Wanneer dit plaats had, dan was wel het eerste hulpmiddel, om by tyds door *Cataplasmata emollientia* uit de H. *a Dialib flor. Sambuc. Chamom melliloti farina foeni græci*, met brood en saffraan gemengd, en dikwyls warm opgelegd, de *Maturatie* te bevorderen. Wanneer integendeel de *Parotides, Bubones*, of *Abcesus* niet rasch genoeg wilden opkomen, dan poogden wy in de beslootene *materie* eene *effervescentie* te verwekken, en zulks wel door het opleggen van Zuurdeeg, of door bymenging van het zelve in de *Cataplasmata*, of wel door wat Azyn by de *Cataplasmata* te gieten; was dezelve ryp, dan openden wy die, door het maaken van eene lange *incise* met een bekwaame en goede *Bistourie*, en in diervoegen, dat de etter gestadig en onverhinderd uitvloeijen kon.

Nog is op te merken, dat, wanneer de *parotides* zich aan beide zyden van het Hoofd verhieven, als dan wel acht gegeven moest worden, om dezelve, zoo spoedig als mogelyk was, tot *suppuratie* of ettering te brengen, en vervolgens by tyds de *parotides* te openen, anders liep de Patient gevaar, door het gezwel te stikken, of de *parotides* braken in den mond door, en eene uitvloeiende materie verstikte den Lyder.

De eigen ondervinding heeft my dit geleerd in een geval, waarin ik telang gewagt had, om de *incise* te doen, dewyl ik oordeelde, dat het gezwel nog niet ryp-
genoe

genoeg was, en ik aan het zelve tyd wilde verleenen om genoegzaam ryp te worden; doch in den nacht te vooren, toen ik voorneemens was op den volgende dag de *Parotides* te openen, stikte de Patient door de materie, die in zyn mond uitgebrooken was. Het schynt ten andere oök gantsch niet raadzaam te zyn, zulke *metastatische* Builen of Gezwellen lang geslooten te laten, dewyl de *Materies metastasica* gelegenheid vindende, om wederom op nieuws door het Bloed zich te verspreiden, eene *hecticé* en andere dergelyke doodelyke gevolgen veroorzaaken zouden kunnen.

De *abscesjus metastasicus* dus geopend, en de eerste stoffen zuiver uitgelaaten zynde, verbonden wy de wonde in den beginne met ongeordende *Carpie*, bestreeken dezelve met *Digestiva animata*; *Fomentationes*, en dergelyke noodige dingen, *usque ad Consolidationem*; inwendig deed men den Patient, nevens voedzamen kost, een sterk *decoctum* van *Cortex Peruvian* gebruiken.

§. 115.

Wanneer de Rötziekte in eene *hecticé* eindigde, (zie §. 41.) dan was zulks aan boord gemeenlyk doodelyk; en de Patient bleef zelden zes weeken leeven. Deeze *hecticé* ontstond doorgaans, wanneer de Natuur geeue volkomené uitloozing gedaan had, en verder by vervolg onvermogend was, om de *materies peccans per metastases*, door gebrek aan vereischte kragten, uit te dryven; of, wanneer eene zoodanige uitbreeking al eens gevolgd zynde, een deel der *materies metastasica*, de natuurlyke kragten téboven streevende, zich wederóm op eene andere wyze door het bloed verspreidde. Doch indien de Patienten nog jong waren, en de kragten der Natuur nog eenigzins in evenwigt zich bevonden met de kragten van de *materies hectica*, en de eersten in staat

waren , met byftand van buiten , der laaftten te wederftaan ; dan vonden wy een *Decoctum Corticis Peruviani* , of *Cortex pulverilatus in electuario* van de beste baat ; en ik heb waargenomen , dat Patienten , na 2 of 3 maanden fukkelens , (in welken tyd zy zich zelden zonder eene matte beweging van Koorts bevonden ,) eindelyk nog *metastases* kreegen.

§. 116:

Schoon alle de aangehaalde *metastases* als wezenlyke en heilzame uitdryvingen , door de Natuur veroorzaakt , aan te merken waren , en de Patienten daardoor hoop tot geneezing bekwamen , was het zeer ongelukkig , dat wanneer de Lyders , na zoodanige uitdryvingen , naauwlyks zich herfteld , of ten minfte , aan het beteren bevonden , zy byna even rasch , in den zoogenaamden *matzen pasfaat* en in het Zuidelyk Waereldeel , op de hevigfte wyze aangevallen wierden door den *Zee-scorbut* , die de naauwlyks aangegroeide levenskrachten der Lyderen fchielyk overmeesterde , en hen , die zich reeds vleidden het gevaar des doods ontkomen te zyn , op nieuws met een verfhrikkelyk fterflot bedreigde . — Ik zal hiervan twee voorbeelden aanhaalen . — *Franciscus Ufo* van *Willebel* , een Soldaat , oud 23 jaaren , werd door een Volkhouder uit Middelburg met eene *Febris hectica* , die het gevolg van eene Rotziekte was , op het Schip 't *Huis-Om* getransporteerd . Deeze matte Koorts , die in den beginne den Patient nog dagelyks aanviel , verminderde en verzwakte , door de oogfchynelyk afnemende krachten van het Ligchaam ; de pols werd zwakker en klein , en naauwlyks was by nacht eenige verheffing meer te befpeuren ; kortom , de Patient teerde uit als eene fchim . Wy fchreven den Lyder wel voor eene voedende Levenswys , zoo veel als de fcheepsvoorraad het immers toeliet ; doch hy befpeurde daar
doer

door geen het minste goede *effect* tot betering. Wy gaven hem daarop een sterk *Electuarium* van *Alcohol Corticis Peruviani*, *Salibus medicis et electuario diascordio* met *Sirup. Communis ad Electuarii formam* toebereid; met het gebruik hiervan eenigen tyd blyvende aanhouden, scheen de pols zich eindelyk te verheffen, en de Patient begon over hevige *fixe* pyn in den Rug te klagen; aan de pynelyke plaats was in de eerste dagen geene verandering te zien, doch dezelve verhefte zich vervolgens in een Hard Gezwel, vier vingeren breed onder de *Scapula*; deeze plaats, die te vooren met een *Emplastrum Diacbilum C g* bedekt was, lieten wy vervolgens gestadig met warme *Cataplasmata* beleggen, waarop de *Abscessus* zodanig begon uit te zetten, dat dezelve de lengte van een voet, de breedte van een hand en de hoogte van derdehalven vinger kreeg, zonder eene daarby komende merkelyke ontsteking; vervolgens rypzynde, en de *Materies* verzaameld, openden wy denzelven in de lengte van boven tot onder met een *Bistourie*, als wanneer 'er terstond wel een halve kan vol dikken, bleekgeelen, met lange taaie draaden bezetten etter op eens uitvloeide; wy behandelden voorts de Wonde, zoo als op het einde van §. 114. gemeld is. De Patient, die te vooren een geraamte geleck, verkreeg toen van dag tot dag meerdere kragten, verliet wel rasch het gezelschap der zieken, en werd binnen een maand zoo lyvig en welgedaan, dat, indien ik hem niet dagelyks gezien had, ik hem zekerlyk niet zoude gekend hebben. Doch naauwlyks had dit opnieuw levendig gemaakt Ligchaam een korten tyd eene vermeende volkomene Gezondheid genooten, of de *Scorbut* overviel het zelve. De Patient kreeg de horribelste *Ulcera* in den Mond, zyn Tandvleesch zwol niet alleen, maar groeide hem ten Monde uit, en hy geraakte, kortom, in den ellendigsten toestand, dien men zich verbeelden kan; in denzelven

bleef hy tot op den 16den Maart 1774, als wanneer hy overgebracht wierd in het Hospitaal aan de Kaap de Gode Hoop; doch of hy aldaar geneezen is geraakt, twyfel ik zeer.

Een ander Persoon, met name *Joseph Frerau* van *Mastricht*, oud 26 jaaren en klein van postuur, meede als Soldaat dienende, was, even als de te voren genoemde, in gelyke omstandigheden aan boord gezonden. By zyne komst op het schip verviel hy in eene *Recidive*, en veertien dagen daaraan laboreerende, beving hem eene *hecticé*, waarop vervolgens, na verloop van eenigen tyd, de Patient behebd raakte met een *scabies sicca*, die, zonder de ziekte te verminderen, zich over het gantsche Ligchaam verspreidde, en den Patient eindelyk deed uitteeren, als een geraamte.

Alles dus hulpeloos hier aanziende, begonnen wy dezen Lyder, gelyk den eerstgenoemden, het voorbeschrevene *Electuarium* te doen gebruiken. Eene korte wyl na dit gebruik, klaagde de Patient over pyn aan zyn Agterste, en na gedaan onderzoek vond ik aldaar een gezwel, wel een kinderhand hoogverheven, en nog eenigzins hard. De *Abcesus* door *Cataplasmata* weekgemaakt, en vervolgens ter bekwaamer tyd geopend zynde, vloeide 'er eene zeer slymige, stinkende, witsachtige, *Corrosive* Materie uit; wy handelden op gelyke wyze als in de voorige gevallen omtrent de *Consolidatie*, die, na verloop van drie weken, volkomen volgde. De Patient werd gezonder, doch nam niet zoo rasch in krachten toe, als de te voren genoemde; en hy bleef met de drooge schurft behebd, tot dat hy byna zyne volkomen gezondheid wederkreeg. In het genot van dat dierbaar geschenk mogt dees verrezen mensch zich naauwlyks zes weken lang verheugen, of hy werd op de geweldigste wyze door den *Scorbut* aangestast,
die

die hem, na verloop van eenige weken, wegrukte.

§. 117.

De uitdryving of Uitvloeiing van de *materies metastasica* hing veel af van de natuurlyke krachten des Ligchaams. De ondervinding heeft my meer dan eens geleerd, dat, alwaar de krachten zich te zwak bevonden, de uitwerfels of uitvloeiingen, indien die al volgden, wel heilzaam, doch onvolkomen waren, dewyl het Ligchaam zich niet genoegzaam in staat bevond, om zich van deeze materie der ziekte te ontlasten, gelyk men zulks ligtelyk uit de gevolgen afneemen kon.

§. 118.

Zoo nuttig als het gebruik van de *China Rindr*: ook zyn mogt, was derzelver werking egter niet volkomen, wanneer niet behoorlyk acht gegeven wierd op een goed *dieet* van den Patient, om denzelven alle harde en onverduwbaare spyzen te onthouden, en in de plaats daarvan, als gezegd is, toereikende, voedzaame, versterkende en ligverteerbare kosten en dranken te doen gebruiken. Het is eene volstrekte onmogelykheid, om de Zieken op zee zoodanig als aan land te kunnen behandelen; aangezien een toereikende voorraad van het noodige voor dezelve, zoo wel door de langduerenheid van een togt opraakt, als door de Kajuitofficieren merkelyk opgekort word, en ook aan bederf onderhevig is.

§. 119.

De Patienten scheenen niet allen in eenen egaalen graad door eene *hecticé* aangetast te worden; zy, die het meest daaraan scheenen bloot te staan, waren zoodanige

Lieden, die door de Volkhouders aan boord bezorgd waren, (Zie §. 14.) en deelen meest uit Menschen, die (gelyk §. 12. en 13. aangetoond is,) door veele uitgestaane ellenden, gebrek en honger, reeds voor dat zy zelfs in de handen der Volkhouderen vielen; met scherpe sappen beheb, en te zwak van krachten waren, om door de beweging der Koorts de *ma-
teries morbifica* te evacueeren. Zoodanige scheepsgasten, integendeel, die uit Landen kwamen, alwaar weinig of geen gebrek aan Levensmiddelen heerschte, welker Ligchaam dus nog sterk was, en die zich alleenlyk door de eerstgenoemden met deeze ziekte *geïnfecteerd* vonden, vervielen zelden in eene *hecticè*; ten zy al te meenigvuldigé *Recidiven* den weg daar toe baanden.

AGTSTE WAARNEEMING.

VAN DE EEHOEDMIDDELEN, OM DEN GEWELDIGEN
VOORTGANG VAN DEZE EPIDEMIECKE ZIEKTE
(ZOO VEEL DE MENSCHELYKE HULP VERMAG,)
TE STUITEN, OF TE VOORKOMEN; EN VAN
DE MIDDELEN, OM DE INGEVOERDE
BEDORVEN LUCHT IN DE SCHE-
PEN TE ZUIVEREN.

§. 120.

Schoon ik heb tragten aan te toonen, waardoor eigenlyk de zwaare aanstekende Ziekten in die vorige jaaren ontstonden; en dat de oorsprong van de ziekte niet voortkwam uit de huizen der Volkhouderen, noch het eerst veroorzaakt wierd door eene verdorvene Lucht, waarin de geworvene Manschap zich op-

geslooten vond: zoo wil ik egter zeer gaarne bekennen, dat door deeze Ziekte, na dat dezelve in de huizen der Volkhouderen en binnen de schepen ingevoerd was, de Lucht, in de tweede plaats, *geïnfedeerd* raakte, [Zie nader § 1.] en de Ziekte zelve daardoor eene nog kwaadaartiger gesteldheid bekwam.

Daar nu deeze Ziekte ten aanzien van derzelve oorsprong en gesteldheid te gewigtig, en ons menschelyk vermogen te zwak en gering was, om het geweld daar van te fluiten, (welk middel alleen in de Almagtige Hand van den Schepper stond, door een rykelyken en gezegenden Oogst te doen volgen, op den uitterenden en vernielenden Hongersnood) zoo was het eenigste, dat voor onze pooging nog overbleef, daarin bestaande, om de sterker indringing van de Ziekte, die van een verdorven Lucht dependeerde, zoo veel mogelyk, te voorkomen, en ten dien einde de Lucht best doenlyk te zuiveren; hier toe nu waren gevoegelykst de volgende Middels:

1. De damp van Azyn met Kamfer.
2. Het spreijen van kouden Azyn door het gantsche Schip; en vervolgens de Hangbedden, en Kooijen, en de vuile Kisten eerst wel gezuiverd zynde, zoo wel van binnen als buiten daarmede te besprengen.
3. Het luchten en schoonmaaken van de Bedden, Dekens en Kisten in de open lucht op het verdek, en vervolgens het bedampen van dezelve, met den rook van Buskruid, Kamfer en Azyn.
4. Het branden van harstachtige Speciën.
5. Het uitdooven van gloeiende Kogels in Azyn.
6. Het branden van Hair, Vederen, Leder, Wol enz. en de daarvan opstygende *Empyreumatische* rook of damp.

en 7. Het inbrengen van frische Lucht, door middel van het koelzeil en van luchtpompen.

§. 121.

Wanneer de Lucht op deeze wyze wel gezuiverd was, werden de Zicken op hunne plaatzen, die zy zoo lang verlaaten hadden, wederom teruggebragt, en men stak als dan in ieder hangbed of kooi een struikje frische *Rutha recens*, waarvan men tevens den Patient, indien hy den reuk verdragen kon, een struikje in de hand gaf, om 'er van tyd tot tyd aan te rieken. Deeze *volatile* reuk of geur trok dus door het gantsche schip, en wy onderhielden dit gebruik, zoo lang wy in *Falmouth* lagen, en de *Rutha recens* te bekomen was.

§. 122.

Zoo heilzaam, als deeze wys is, om de lucht te zuiveren, zoo nadeelig integendeel is het, wanneer men (gelyk egter wel geschied) het schip met Zout- of Zee-water reinigt, en om het te deeg zuiver te maaken en te houden, het zelve daarmee door middel van de Brandspuit besproeid en uitspoeld. Dit nat veroorzaakt in den beginne niet alleen eene koude, vogtige lucht, die door de warme uitwaasfemingen der Zicken, wanneer dezelve weder in hunne ligplaatzen gebragt zyn, nog meerder uitdyd, maar de benaauwdheid van deeze uitwaasfeming neemt ook merkelyk toe, als de natte grond, de kanten en de onderlagen van het tweede verdek beginnen te droogen. Ten andere kan dit brak water, dat tot zuivering van het schip gebeezygd word, en den bodem daarvan natmaakt, niet zoo schielyk, door de aanhangende zoutdeelen, opdroogen, als wanneer dit schoonmaken met regen of rivierwater

geschied; gevolgelyk blyft de uitwaasfeming, die door vogtigheid van de *Laag* ontstaat, zoo veel te langer in het fchip, en met de *exhalatien* en *expiratien* der Zieken zoo wel als Gezonden zich verbindende, word dezelve zwoel en bedorven; en hoe nadeelig zulks is, leerd de dagelyksche ondervinding. Ik heb op andere reizen befpeurd, dat het beeter was, in de zoogenaamde *Laag*, alwaar de Zieken en Gezonden hunne ligplaatzen hebben, den drek en vuiligheid, die zich op den grond vastzet, met krabbers en bezems droog weg te ruimen, dan zulks met nat te doen, waardoor eene bedorven uitwaasfeming teweeggebragt kan worden, zynde voor het overige de opgegeevene Middels §. 120. genoegzaam in staat, om de bedorvene dampen uit te dryven. Dat het Zoute Water in de fchepen nadeelig is, blykt volkomen aan Scheepen, die veel lekkagien op zee hebben, en welker Verdekken door het indringende water gefladig nat zyn; dat in dit geval zoodanige Schepen veel ongezonder zyn dan die droog blyven, is iets, dat aan elken Zeeman door de ondervinding bekend is.

§. 123.

Het fchynd daarenboven zeer onnoodig te zyn, de Schepen moedwillig (om zoo te fpreken) nat te maaken, dewyl het buiten dien onmogelyk is dezelve altoos droog te houden, daar veelyds onftuimige baaren en felle regenvlaagen meer dan te veel waters doen infroomen, hoe digt het Schip ook gedekt moge zyn; en voornaamelyk eër men de luiken met *Presenningen* gefloten heeft, wanneer het water zomtyds onverwagt door luiken en poorten met golven inflaat. En fchoon dit al eens geen plaats vond, zoo leerd nogthans de ondervinding, dat een fchip dikwyls lek word; dat het

dek weleens door onderdom of lang aanhoudende hitte der zonne scheurd; of dat de planken of deelen, waar van het dek gemaakt is, niet droog genoeg geweest zynde, nu uit de voegen wyken, gelyk op nieuwgebouwde schepen niet zonder voorbeelden is; en waar door dus veroorzaakt word, dat zee- en regenwater sterk indringen. Dit ongemak is meer aan de *tweedeks* of zoogenaamde *Kuilscheepen*, dan aan de *Driedekkers* eigen, om reden, dat de laatste niet zoo veel open slaan voor weêr en wind als de eersten; zynde die plaats, welke men op de *Tweedekkers* den *Kuil* noemt, op de *Driedekkers* nog met een derden Dek overtrokken, en gevolgelyk voor het instorten van de zee-golven bevryd, dewyl dezelve, eêr zy die hoogte van het schip bereiken, tegen de uitgebogene kanten van het boord, naar onder en ter zyden wegslaan. En schoon de baaren over het schip heenspoelen, heeft het instortend zeewater egter geen vermogen genoeg, als het schip wel gefloten is, door het bovenste rond dat het derde Dek formeerd en door de geringe *resistenzie* van de beide kanten, daarop stand te houden, maar word door de slingerende beweeging van het schip op het zelfde oogenblik weder afgeworpen; en indien het al gebeurd, dat het water door het bovenste verdek in den zoogenaamden *Kuil* of tweede Dek indringt, dan blyft nogthans de ruimte tuschen het eerste en tweede Verdek, die men de *Laag* noemt, droog. — Daartegen is het aan alle zeevaardenden genoeg bekend, dat by zwaar en onstuimig weêr de golven in den zoogenaamden *Kuil* der *Tweedekkers* zonder verandering storten kunnen, en dezelve zomwylen wel half onder water zetten. De gepekte zeildoeken of *Profenningen*, die over de luiken gedekt zyn, kunnen niet zoo dicht met latten en spykers aan het verdek gehegt worden, dat niet een gedeelte van het in den *Kuil* stortend water, (het welk
niet

niet zoo schielyk weder door de spuigaten en geschutpoorten uitdringen kan,) door zyn *pondus molario depressorium* verder in de *Laag* dringe. De *Presenningen* op zich zelven zyn ook nooit zoo dicht, dat er geen water door heen zypelt, voornaamelyk als het by aanhoudenheid onstuimig weêr blyft. Inzonderheid nogthans, wanneer het verdek lek is, dringt het water niet alleen onophoudelyk door die lekkagien, en maakt de *Laag* nat, maar blyft ook veeltids in dezelve aan de zypoorten, als een poel staan. De kleêren en het beddegoed van het volk word daardoor zoo nat, alsof het door water getrokken was.

Het volk, dat op zyne wachten natgeworden, vervolgens afgelost word, vind dus ook vogtige bedden, op welken zy zich nogthans nederleggen, om den tyd van hunne vrywacht, die vier uren duurd, uit te rusten. Deze Menschen nu worden in hunne natte kleederen en vogtige hangmatten warm; zy beginnen alsdan uit te waasfemen, en deze uitwaasfemingen bederven eensdeels den *Atmospheer* en verspreiden zich anderdeels door het bloed. De natuurlyke en bekwame uitwaasfeming van het Ligchaam word daardoor *gesupprimeerd*, en aan het zelve dus merkelyk nadeel toegebracht.

§. 124.

Gebeurd het al, dat de hangbedden door geene scheepslekkagien natworden, en dat het verdek dicht genoeg is, om den doortogt van het water te wederhouden: zoo is het zelve (gelyk reeds gezegd is) toch nimmer zoo dicht of vastgeslooten, dat 'er niet eenig zeewater doordringen kan; het zelve maakt dus zekerlyk den grond van de *Laag* nat, en het volk, dat nog drooge voeten had, krygt natte voeten, zoo rasch het er in treed. Dit nu is nog wel het minst van belang:

naar

maar hoe moet het 'er uitzien in de *Laag*, als deeze natte grond en poelen van water beginnen uit te waasfemen (Zie §. 122) en de vogtige Lucht omhoog slaande, de gantsche verblyfplaats met de grootste benaauwdheid vervuld? Men weet ook door ondervinding, hoe bezwaarlyk het zeewater opdroogd, inzonderheid wannêr 'er geene zon bykomen kan.

§. 125.

Zoo onaangenaam de *Tweedekkers* in koud weêr, stormen en aanhoudende regenvlagen zyn, zoo aangenaam en nuttig integendeel in zoodanige omstandigheden de *Driedekkers*; dewyl dit derde en bovenste dek niet alleen den regen, en het over- en inforten van het zeewater afkeerd; maar ook de menschen, die de vrywacht hebben, by onstuimig weêr, minder aan ruuwe koude en andere ongemakken *exponeert*. Men zal my (gelyk ik niet twyffel) ook toestaan, dat op de *Driedekkers* de plaats, tuschen het tweede en eerste verdek, die men in de *Tweedekkers* den *Kuil* noemd en die open staat, veel drooger zyn moet, dan de plaats op de *Tweedekkers*, tuschen het eerste en tweede verdek, de *Laag* genaamd wordende, en alwaar het volk logeert. De *Laag* is zeekerlyk in de *Tweedekkers* nog de bekwaamste plaats, waar het volk logeeren kan; want die noch hangbedden noch kooijen hebben, kunnen alsdan, (wannêr het verdek dicht is,) droog liggen: maar hoe moet het geschaapen staan met hun, die geene hangbedden of kooijen bezitten; het welk veeityds plaats vind zoowel op uitgaande, als in Indiën zeilende, doch wel meest op de terugkoomende Oostindische schepen? Waar is dan de rustplaats van zulke menschen? mogelyk op eene natte kist, zoo hun die nog overgebleeven is; anders op eene vogtige kist van hunne kameraaden,

indien het hun vergund word , hunne matte Leden daar op te mogen uitstrekken ; of by gebrêke van dien , op den natten grond ! Ik denk dat deeze vraag van zelve het antwoord oplost.

§. 126.

De soldaaten en jonge matroozen , die nooit meer gevaren hebben , zyn gemeenlyk de eersten , wien deze ramp overkomt , dewyl de oude bevaarene matroozen voor het grootste gedeelte (zoo ik al niet zegge *allen*) niet alleen ruuwe gasten maar roofzieke knaapen zyn , die het arme jonge Volk het weinigje goedje , dat zy nog bezitten , ontfelen. Hier toe bedienen zy zich voornamelyk van den tyd , dat het schip schoongemaakt word , als wanneer de kooijen afgenomen , en de kisten op het bovenste verdek door malkanderen op hoopen of verstrooid gezet worden ; want het schip schoongemaakt zynde , en ieder zyne kooi weder kun- nende opzoeken en ophangen , en zyne kist naar omlaag slepen , staan de oude bevaarene matroozen hunne dief- achtige klaauwen aan zoodanige kooijen of hangbedden , welke zy zien dat aan een' soldaat of jong matroos be- hooren , en verbergen dezelve dan knaphandig in hunne eigene hangmat of kist. Niet minder dieveryën vallen 'er voor , wanneer de jonge manschap zich op het ver- dek op hunne post of wagt bevinden : op zoodanige ty- den ontzien zich die oude gasten niet , om niet alleen de inhouden uit de hangbedden te ligten , maar , als de gelegenheid dienstig is , ook de hangbedden zelve meê te pakken ; de kisten open te breeken , en de gantsche armhartige zielverkoopers- of volkhoudersuitrusting daar uit te haalen ; ja veelyds laten zy de kist niet eens staan , maar neemen die ook mede , en stooken , in stuk- ken gehakt zynde , vuur daarvan onder hunne koffy- ketels. Raakt vervolgens zoo een arme hals van sol-
daat

daat of jong matroos, nat en koud van zyn post afgedost, dan vind hy veelyds zoo min kooi als kist, en alles is gevlogen.

Men zal my veelligt tegenwerpen, hoe het mogelyk is, dat zulke openbaare dieveryen plaats kunnen hebben in het eng begrip van een schip, alwaar zoo veel menschen zich bevinden, zonder dat de daader ontdekt of overraaden worde? Dit is nothans zoo, en zelden komen zoodanige bedryven aan het licht. Men moet zich voorstellen, dat 8 of 10 Persoonen te saamen in een hoop by elkander logeeren en eeten, die *bakgasten* genaamd worden; de verblyfplaatzen van die knaapen zyn meest allen roofnesten, en als de een of ander dezer gasten eenen kameraad in dat handwerk betrapt, dan heet het: *balf part*, *Maat!* of zy stelen in Compagnie.

§. 127.

Gebeurt het al, dat elk zyn goed voor de roofgierige klauwen weet te beveiligen, inzonderheid de hangbedden: zoo zyn dezelve egter meestyds zoo byzonder slegt, dat zy reeds binnen den tyd van twee of drie maanden in lappen en flenters uit een vallen, en de bezitters dus evenwel hunne kooijen kwytraaken, die zy veelyds ook zelf door eigen luiheid en slordigheid verwaarloozen en onbruikbaar maaken, het welk voornamelyk geschied door hen, die 'er ongedierte in laten nestelen. Niet zelden gebeurt het, dat zelfs de kleedren van zulke liederlyke gasten zoo vol daarmede bezet zyn, dat dezelve door dat levendig gekrioel byna als schynen te beweegen, en dat zy dus, om die sterke bezetting, die door geen doodslaan noch verdelgen uit te roeijen is, te verdryven, dikwyls genoodzaakt zyn, den gantschen boedel over boord in zee te werpen; na welke verflooring die havelooze schepsels noch kleed-

ren

ren noch Hangbedden behouden : waar zullen zy zich nu nederliggen? Het slot van §. 125. beantwoord deezee Vraag.

Zoodanig een dan geen eigen kist, veel minder eene kooi hebbende, en niemand zyner kameraaden zyn kist hem tot eene ligplaats verleenende, (gelyk doorgaans het geval is,) moet zyne rustplaats neemen tusfchen de vogtige kisten op den morsigen en natten grond; daar ligt hy dan te waasfemen en te rillen van koude, tot dat hy weder op zyn wachtpost geroepen word. Deeze tegen de natuur ftrydende afwifeling, duurt juist niet zeer lang, of dat mensch word ziek: en wat dan gedaan? Waar is zyn ziekbed? — op dezelfde plaats, dat is op den natten grond! — Wat baaten hem in dien toestand de Medicamenten? — Niets. — Wat is de onmiddelyke oorzaak van zyne Ziekte, en daaropvolgenden dood? — Immers de berooving van zyne goederen en de ongefchikte ligplaats voor zyn ziek ligchaam. En word den Zieken al eens eene betere ligplaats aangewezen, by voorbeeld, op eene Brits of op eene kist: wat heeft hy dan, om onder zyn ligchaam te fpreiden, en wat, om zich meede te dekken? Wie zal hem die noodige behoefte byzetten? — Veelligt zyne kameraads? maar die hebben zelve niets te misfen! — De Officiers? Deezen hebben ook het hunne noodig; en bezitten zy fomwylen al iets meer, dan is evenwel by veelen het medelyden niet groot genoeg, om dat overschot aan eenen Zieken te geeven; integendeel heb ik met eigen oogen gezien, dat aan het volk de dekens ontnoomen wierden, om met dezelve het ankertouw te bewinden; en gaan de Officiers met zoodanige voorbeelden voor, wat heeft men dan niet van den gemeenen te wachten?

De ongemakken, welke tot dus verre aangehaald zyn; loopt men minder gevaar te ontmoeten op de *Driedekkers* in tyden van onstuiumig weêr en lang aanhoudende regens; by voorbeeld in den *mallen Pasfaat*, en gedurende den regentyd in Indiën, wanneer zomwylen 5 a 6 maanden aan een volgende, zonder veel tusfschenpoozing van droogte, bestendig nat valt. In dit geval gebeurt het, dat op de *Tweedekkers* de kisten tusfschen Deks, als dryven in het instortend water, en al hêt goed, wat 'er nog in mogt zyn, benevens de Kleêren van het volk geheel en al bederven. Dit [zeg ik] staat minder te vreezen op de *Driedekkers*; dewyl daar, voor het minst, de *Laag*, of de plaats tusfschen het eerste en tweede verdek, alwaar het gemeene volk op eene uitreise logeerd, droog blyft, wanneer by ontslaande stormen en regenvlaagen behoorlyk voor het fluiten en digtmaaken gezorgd word. Het is dus meer dan waarfchynelyk, dat de droogste fcheepen voor hêt fcheepsvolk het gezondst zyn; en dat binnen dezelve niet zoo ligt ziekten ontspruiten kunnen, dan in fcheepen, die aar alle weêr en wind open en blootstaan; ten ware die ziekten tewegegebragt wierden door byzondere oorzaaken, gelyk toen in de jaaren 1770 tot 1774 het droevig geval was, en van het vaste Land eene *épédémique* befmetting overgebragt wierd, die op meest alle de Oost-Indifche fcheepen zoo hevig gewoed heeft.

Wanneer het op drooge en overdekte fcheepen al eens gebeurt, dat iemand van het volk, dat noch klederen noch hangbed meer heeft, ziek raakt, dan is men egter aldaar noch in staat, aan zoodanigen Patient eene drooge plaats tot zyne ligging te kunnen bezorgen, alwaar hy ten minste meer hoop tot geneezing kan heb-

hebben, dan op eene vogtige kist of natten grond. Kan men zoodanigen Patient verder nog iet byzetten, dan strekt het hem wezenlyk tot nut, dewyl dan alles op en onder zyn ligchaam droog kan blyven. Het is evenwel nog smartelyk genoeg, den ellendigen zieken in zulk eenen jammerlyken toestand te zien liggen.

§. 129.

Men zoude kunnen tegenwerpen, dat de *Tweedeks-* of zoogenaamde *Kuilscheepen* veel gemakkeliker en gezonder voor het volk waren; dewyl het zelve daarop meer gelegenheid kan hebben, om in tyden van stortregens, onder het halfverdek te schuilen; doch dit kan wel het denkbeeld zyn van eenen Landman; maar een Zeeman moet die zaak geheel anders beschouwen. Gedurende regenvlaagen en onstuimige stormwinden, ziet het volk zich zeer zelden eenigen tyd vergund, om onder dat verdek toevlugt te neemen, midden uit hunne drukke bezigheden, die voornaamelyk van het weêr en den wind afhangen. En byaldien dit al eens plaats kon hebben, zoo willen de Officiers gemeenlyk niet dulden, dat het volk pooge voor regen en wind te schuilen; hebbende ik dikwyls gezien, dat de Officiers het volk, zonder eenige noodzaakelykheid, van onder het Dek wegjaagden, en in den felsten regen in den *Kuil* plaatsten, om dus hunne manschap onder het oog te houden. Ik geloof ook, dat deeze wys van schuiling voor regen en wind, aan het volk meer tot nadeel dan tot voordeel van hunne gezondheid verstreken zoude; want zoo rasch deeze menschen onder het halfdek gekroopen zyn, blyven zy in hunne natte en druijpende kleêren stil staan, of gaan op eene vogtige kist nederzitten, krimpen door de weinige beweging huiverende in een, en rillen van natte koude; de *transpiratie* word

dus teruggedreeven; de *venae resorbentes* zuigen de kwaade, giftige, dampende uitwaasfemingen der kleederen in het bloed; en die kleederen naauwlyks op hun ligchaam beginnende te droogen, moeten zy zich weder eensklaps aan den regen blootstellen, en deeze afwisfelingen volgen elkanderen onophoudelyk op. Ik vraag dus, wat nut kan deeze verandering teweegbrengen? en, als ik my zelven daarop antwoorden mag, komt het my voor, dat zulks niet anders als nadeelig zyn kan voor de gezondheid van de fcheepslieden.

§. 130.

Een regen, die niet langer dan anderhalven dag aanhoud, heb ik zelden nadeelig gevonden; doch wanneer het regenen langer duurde, en het volk daarby weinig in beweging was, heb ik dikwyls befpeurd, dat ziekten daaruit ontftonden. Dit nu zoo zynde, (waaraan ik geene reden heb te te twyffelen,) zoo komt my voor, dat het zekerlyk veel beter is, het volk, op hunne wachten aan den regen blootftaande, in eene geftidige beweging te houden. Ter bevordering van deeze beweging fchynt een *Driedeks* fchip het best gefchikt te zyn, dewyl dat geen *Kuil* heeft, en de *Bak* met het *halfdek* (of het agterft gedeelte van het fchip, alwaar de Opperofficiers zich bevinden,) aan elkanderen ftooten, en gevolgelyk de weg, om op en neder te wandelen, ruimer is. Op die wyze word de terugdryving van de *transpiratie* (zie §. 129.) wederftaan, en de natblyvende kleeding zal ook, dus doende, minder nadeel toebrengen aan de gezondheid van den gemeenen Zeeman.

§. 131.

Indien men echter wilde blyven beweeren, dat ter behou-

houdenis der gezondheid, schuilplaatsen voordeelijker waren: dan kunnen dezelve ook zeer gevoegelyk op de *Driedeks* scheepen gemaakt worden. By voorbeeld: men zoude kunnen aan het wand der masten, tusſchen de groote- en fokkemast, een touw spannen, en over het zelve een zeil ſpreiden, waarop het water vallende kon affroomen, onder dit zeil zouden de menſchen nog veel drooger ſtaan, dewyl het water op het bovenſt verdek vallende rasch weder afloopt, en dus zoude zoodanig eene regentent veel bekwaamer ſchuilplaats zyn, dan onder een halfdek, en de ſcheepsgasten behoefden alſdan niet tot over de enkels in ſlyk en water te ſtaan, gelyk op de *Kuilscheepen*, alwaar het water zich veel fierker aanhoogt, en niet zoo rasch weder afloopen kan, als op een *Driedekker*. De officiers zouden alſdan tevens hunne manſchap geſtadig in het oog hebben, om de noodige bevelen te kunnen uitdeelen, en het volk zoude 'er veel by winnen; want van hunne wagt afgelost zynde, zouden zy alſdan in eene drooge *Laag* komen, zy konden zich in een droog hangbed of kooi nederleggen, daar door de noodige *transpiratie* weder bevorderen, en ruim vier uren lang uitrusten en *transpireeren*; na verloop van welken tyd, zy wederom op hunnen post geroepen wordende, met nieuwe kragten bezield, verryzen zouden.

§. 132.

Veele officiers (ik moet het bekennen) ſtemmen hieromtrent niet overeen met myn gevoelen, om dat zy denken, dat zy dus door het volk gezien wordende, van veel vryheid beroofd zouden zyn; ja, ik hoorde eens zekeren Opperofficier zeggen, dat hy gantsch niet goed vond, dat het volk op het ſchip met de Officieren op eene gelyke hoogte ſtond, en het ten hoogſte billyk

K 2

was,

was, dat deeze gasten, minder in qualiteit zynde, ook laager dan de Officiers zich geplaatst vonden; want dat zy anders te gemeenzaam met hunne Hoogeren worden zouden. Ik moest om dit oostindiesch *argument* lagchen, en gaf myn man ten antwoord, dat ik merkte, hoe bekwaam hy was, om zyne beweeringsen met zielroerende bewyzen te staaven; maar dat, dewyl hy zoo gaarne hoog wilde zyn, ik hem raaden zoude, op den knop van de bovenste steng van den grooten mast te gaan zitten, alzoohy dan ongetwyfeld de hoogste zou zyn van de gantsche scheepsvergadering. Dit antwoord scheen de *fermenteerende* geesten van dien, op eene Indische wyze denkenden Grooten man, nog sterker te doen gisten, ten minste daaraan schreef ik toe den smaadelyken trek van zyn gelaat, waarmede hy my ontweek.

Onderofficiers, als Bootsman, Schieman, enz. zullen nog minder de *Driedeks* schepen goedkeuren; en niet zonder reden: want op dezelve vinden zy de gelegenheid niet zoo goed, om, op hunne wagten, onder den *Bak* te kunnen sluipen, en de geneverflesch te bezoeken, waardoor zy dus minder naar genoegen zich opvullen kunnen; want gewoonlyk vind men, dat zy nog meer van die hartfierking ontberen by regenachtigdan by droog weër; zoo lang slegts hun medegenomene voorraad nog een slokje boven hun gewoon weekelyksch *vantsoen* overlaat.

Dikwyl hoort men stellig beweerens, dat de *Driedeks* schepen niet goed zyn; vraagt men: om wat reden? dan is het antwoord: „om dat zy niet goed zyn”, of, „om dat de Kamer, voor welke wy uitvaaren, „dezelve niet bouwt”. Hierop komen gemeenlyk deeze *Generaale fertentien* uit, die meerder eene domme jalouzie verraden, dan gegronde bewyzen opleeveren. Het is te beklagen, dat ook de Opperofficiers zomwylen aan dit dwaas vooroordeel ingang verleenens, en daar

door

door hun getuigenis verdagt maaken. Doch om de waarheden te onderzoeken, moet men geen gehoor verleenen aan ongegronde vooroordeelen, maar te raade gaan met reden en ondervinding.

§. 133.

Van meerder gewigt schynt de volgende tegenwerping; te weeten: dat de *Kuilscheepen* veel luchtiger dan de *Driedekkers* zyn: dewyl de laatste by regened weêr niet alleen geflooten moeten blyven, en deeze fluiting eene benaauwde lucht in het schip verwekt, maar dat dezelve ook geduurenden dien tyd zeer ongemakkelyk zyn, dewyl hy, die alsdan op het dek is, niet wel naar beneeden, en die om laag is niet wel naar boven komen kan, têrwyf ondertusfchen niemand mogelykheid ziet, om in de beslootene stinkende lucht te kunnen blyven. — Ik wil gaarne toetftaan, dat de *Tweedeks* of *Kuilscheepen* luchtiger en gezonder zyn; wel te verftaan: by goed weêr en in aangenaame *pasfaaten*, als by voorbeeld: tusfchen de *Tropici* of *Zonnekeerkringen*, of buiten den *mallen pasfaat*. Doch daartegen zyn de *Driedekkscheepen* veel beeter in stormen en aanhoudende regenvlaagen. Maar ik moet van myn kant ook eens vragen; daar het fluiten der Luiken in de *Driedekkeren*, ftank veroorzaakt, of dees ftank niet te voorkomen, en het schip, geduurende den regen nothans te luchten is? of het regenen doorgaans wel zoo lang aanhoud, dat men niet, tusfchen beiden, de *presenningen* van de luiken zoude kunnen afneemen, om de bedorven lucht dus weder uit te laaten? of men de gefchutpoorten of fchietgaten tusfchen het bovenfte en tweede verdek aan beide de zyden van het schip niet zoude kunnen openlaaten, in tyden, wanneer men meer of minder regen te gemoet zag; en of deeze wederzyds openftaande fchietpoorten, dus geenen

genoegzaamen doortogt van lucht zouden teweegbrengen? Laat ik verder vraagen: of niet het groote luik in het middenste verdek gestadig kan openblyven, om daar door de dikke en stinkende dampen uit de *Laag* te kunnen doen optrekken naar boven; te meer, wanneer dezelve door den trek van de lucht, die de openstaande geschutpoorten tuschen het tweede en bovenste verdek teweegbrengen, voortgejaagd worden? Want, is het wel noodig, dat dit groote luik in het middenste verdek geslooten blyft, daar reeds het luik in 't bovenste verdek dicht geslooten is, en dus geen regen noch zeewater daar kan instorten? Ik geloof, wanneer deeze vraagen getoetst wierden aan de ondervinding, dat dezelve alsdan myne gevoelens zoude bevestigen. „Ja maar, (zal men mogelijk nog zeggen,) dit openstaan der geschutpoorten in het bovenste verdek van eenen *Driedekker* kan wel plaats hebben by sterke regenvlaagen, maar in stormen en onstuimig weër moeten die poorten immers geslooten blyven; want anders zouden de woedende baaren, door de openstaande poorten instorten, hier door zoude wel haast niet alleen het tweede, maar ook het eerste, zoo wel als het onderste verdek overstroomd raaken door zeewater, dat ook niet zoo rasch weder kon afloopen, dewyl het alleenlyk door de spuigaten uitvloeijen moest”. Dit wil ik wel bekenen, dat geschieden kan, wanneer onkunde het gebied op het schip voert; maar wanneer de bestiering van het schip met overleg en verstand geschied, alsdan verliest deeze tegenwerping alle kragt. Nooit zal men immers ondervinden, dat de baaren aan beiden kanten van het schip tevens tot eene gelyke hoogte opstyggen, en door de schietpoorten instorten kunnen; derhalven behoeven op eenen *Driedekker* de schietpoorten alleen aan dien kant geslooten te blyven, van welken het water kan instorten, terwyl aan de andere zyde de poorten kunnen opgehouden worden, het welk doortogt

genoeg veroorzaaken kan, indien 'er dan aan de overzyde flegts een weinig lucht doordringt. Ten minften wat my aangaat: ik durf my volkomen vleijen, in faar te zyn, de lucht, zoo wel in regenend als in stormend-weêr, zoodanig te *Corrigeeren*, dat men weinig flank of kwaaden reuk in het fchip zal kunnen befpeuren; en zulks wel op eene wyze, als nader aangetoond zal worden.

§. 134.

Wanneer, by aanhoudende regenvlaagen, de *presenningen* geflooten moeten blyven, (ik fpreek hier van *Driedekkers*,) dan heeft men toch het merkelyk voordeel, dat 'er geen water, zoo als op de *Tweedekkers* in derzelve zoogenaamden *Kuil*, inftorten kan. De Zypoorten (om my nader uit te drukken) kunnen, als gezegd is, tufchen het middenfte en bovenfte verdek openblyven. Onder dit verdek, en wel tufchen het middenfte en onderfte, welke ruimte de *Laag* genaamd word, logeert, op eene uitreis, het meeste volk. Deeze *Laag* vind zich alsdan niet geheel en al beflooten, dewyl de ruimte daar boven, alwaar de kanonnen ftaan, en de gefchutgaten open zyn, door drie groote luiken daarmede *correspondeerende*, te weeten, het Conftapelsluik, het groote luik, en het voor- of Koksluik. De uit de *Laag* komende dampen trekken door deeze drie luiken omhoog, en worden vervolgens, tufchen het bovenfte verdek gefteegen zynde, door den wind, dien de openftaande gefchutpoorten veroorzaaken, uitgedreeven. Dit kan niet tegengesproken worden, en elk kan zich door de ondervinding hier van overtuigen. Maar wat is nu hieromtrent het geval op een *Tweedekfschip*? Daar moeten deeze drie luiken op den duur dicht geflooten zyn, en in het Conftapelsluik alléén blyft fomtyds maar eene opening naauwlyks groot genoeg, dat 'er een man door-

kruijen kan; gevolgelyk moeten in deeze ſcheepen, by regenend en ſtormend weër, alle de bedorvene dampen ongelelyk meer beſlooten blyven, dan in de *Driedekkers*, als zynde daar alle uitgangen dicht en verſtopt. Zyn dan op zoodanige tyden de *Driedeks* ſcheepen niet veel beeter, op welken (als gezegd is) de luiken van de *Laag* openblyven, en de bedorvene dampen daardoor onverhinderd uittrekken kunnen? de lucht is dan wel niet zoo zuiver, als by frifch en goed weër, wanneer de ſcheepen kunnen geopend blyven; maar die lucht is evenwel aldan nog veel zuiverer, dan in eenen *Tweedekker*.

§. 135.

Om de ſcheepen (zoo wel *Tweedekkers* als *Driedekkers*,) by ſlegt weër gehéel, of ten minſten zoo veel doenlyk, te zuiveren, wanneer de *atmoſpbeer* door eene verzaameling der uitwaasfemingen van hun, die aan *dysenteriae* of *febres putridae* laboreerden, merkelyk aangeftooken was, en de zwaare, bedompte en vogtige dampen, genoegzaam met een *pondus depresſorium* de bedorven lucht bezwaarden, en den uitgang daarvan verſtopten: dan poogde ik de zwaarte van dezelve door kragt van vuur te overwinnen en de bederving van de lucht uit te dryven. Ik liet ten dien einde een hol gereedſchap, dat taamelyk wyd was, neemen, als by voorbeeld, een grooten pan, of het deksel van den grootſten kokskeetel, hetzelve werd gevuld met op elkander gelegde ſpaanderen van dennehout, en, in de *Laag* gebragt zynde, aangeftooken; de ſpaanders vlam gevat hebbende, droeg men dit vuur op en neder door de gantsche *Laag*, en men hield zoolang daarmede aan, tot dat het vuur, dat ſomwylen in den beginne duifter brandde, eene heldere roode vlam verſpreidde, het welk dan een teeken was, dat de lucht uitgedyde en de bedor-

ve.

vene *effluvia* verdreeven waren. Dit geschied zynde, liet ik in een hollen bak, met azyn gevuld, een gloeienden kogel werpen, en die bak, zoolang de kogel dampte, in de *Laag* rondragen, zoo als met het vuur geschied was. Ook poogde ik wel door het verbranden van oude in stukken gesneedene schoenen, hair, en meer dergelyke dingen, welke een *empyreumaticchen* rook verwekken konden, de lugt te *corrigeren*. Geduurende den tyd deezer onderneemingen, moesten nooit, ten zy by stortvlaagen van regen of onstuimig weêr, de luiken geslooten blyven, ten einde den weg ter uittrekking vry en onverhinderd te laten, aan de met den rook vermengde bedorvene *effluvia*.

§. 136.

Wanneer het schip beslooten blyft, geduurende het aansteeken deezer rookverwekkende middelen, dan brengt het zomwylen meer nadeel dan voordeel teweeg; voornamelyk op tyden, wanneer eene *zwaare epidemique* ziekte onder het scheepsvolk regeert; want eer het uitdampen met den aangetookenen kogel &c. begint, moeten de zieken van hunne ligplaatzen op het opene verdek, of ten minsten onder het halfdek, in de vrye lucht overgebracht worden. Eer nu alles verrigt is, en men de zieken weder in de gezuiverde *Laag* transporteeren kan, verloopen wel twee of drie uren. Indien nu het schip, alwaar deeze uitdamping geschied, ondertuschen al dien tyd geslooten blyft, dan is veelyds de uitslag deezer onderneeming, dat de Patienten, na die verrigting, nog zieker worden, en in zwaarer *symptomata* vervallen, ja, dat de gevaarlykste zieken, die anders nog eenige hoop ter geneezing overhielden, of ten minsten nog eenigen tyd langer geleefd konden hebben, zoo veel eerder den geest geven. Ik heb dit waargenomen

op verscheidene schepen, en kan het, als eene gewisse waarheid, oprechtelyk betuigen. In het jaar 1773, toen de zwaare *épidémie* in ons schip heerschte, bevond ik klaarblykelyk, dat, wanneer onze welmeenende Officiers het uitdampen te werk stelden, en het schip te vooren met water lieten uitspoelen en schoonmaken, en wanneer, gedurende die verrichting het groot aantal zieken op het verdek en onder het half verdek moest overgebracht worden, alwaar zy dan zoo lang liggen bleeven, tot dat de *Laag* gezuiverd was: dat als dan, kort na dat zy weder op hunne ligplaatsen bezorgd waren, veelyds de gevaarlyksten storven, en de overigen altoos met zwaarer *symptomata* behebt raakten. By de manier om het schip te zuiveren, die ik hier vooren §. 120. 122. en 135. beschreeven heb, en welke handelwys ik byzonderlyk tewerkstelde in den jaare 1776 op het Oostindische Compagnieschip *MARS*, waarop toen eene zwaare *dysenterische epidémie* onder het volk regeerde; konden intengendeel de zieken, gedurende de zuivering van de *Laag*, op hunne ligplaatsen ongestoord blyven liggen, en dit niet tegenstaande, had egter eene volkomene zuivering van het schip plaats.

§. 137.

De verbetering van de lucht door middel van het vuur, werd alle wachten herhaald, en dit wel, tegen dat eene wacht afgelost werd; het volk, dat een vrywacht gehad had, en op hunne kooijen, kisten of den grond geleegeu hebbende, en door hunne natte voeten, kleederen en uitwaasfemingen des lighaams, gevoegd by de *exhalatien* der ziekliggende Patienten, de lucht bedorven zynde, alsdan weder naar boven op het verdek ter waarneeming hunner op nieuw invallende wachtposten vertrok, liet ik eerst op de gemelde

wyze, in de *Laag*, alwaar het volk was, het vuur ontleecken, en vervolgens den rook van den azyn rond-draagen, (Zie §. 135.) Dit geschied zynde, kwam het afgeloste volk in een zuivere en onbesmette Lucht, en de Officiers droegen ondertusfchen tevens zorg, dat wanneer de kleederen van het volk, geduurende de gehoudene wacht, natgeworden waren, en van water droopen, dezelve alsdan terftond weder gedroogd wierden, en niemand van de fcheepsgasten, die nog eenigzins eene verwisfeling van Kleeding bezat, durfde onderftaan in de *Laag* te blyven, eer hy zyne uitgetrokkene natte Kleeders te droogen opgehangen hadde. Het volk, dat vervolgens de wacht betrok, moest voor die kleederen van hunne kameraaden, die ondertusfchen de vrywacht hadden en in hunne kooijen uitrusteden, zorg dragen; dezelve, wanneer het begon te regenen, afneemen, en den regen ophoudenden, wederom ophangen.

Ten tyde, als 'er geen regen viel, werd het koelzeil in de *Laag* opgehangen, om eene nieuwe frifche lucht in te leiden; doch ik droeg naauwkeurig zorg, dat men het niet op die wyze hong, als wel gemeenlyk op de fchepen de gewoonte is; naamelyk: dat het zonder eenig nut te doen in de luiken heen en weder wappert, en met zyne breede korte opening alleenlyk flegts op het onderfte luik wat rondfleept. Deeze onachtzaame behandeling en ftelling maakt dus het gebruik van dit middel niet alleen vruchteloos, maar zelfs eerder nadeelig dan voordeelig; want, voor eerst, kan alsdan door het heen en weêr flingerend koelzeil in het geheel geene frifche lucht doorgelaaten worden; en ten andere, vind de bedorvene of kwaade lucht, die in het Schip is, merkelyken wederftand in de luiken, door welken dezelve omhoog moet trekken.

Myne nieuwwitgevonden manier, daartegen, om het
koel-

koel- of luchtzeil te stellen, was, gelyk *Taf. I. Fig. AAA* aanwyst, en wel in zoodanige *situatie*, dat aan den eenen kant van het koel- of luchtzeil, *Fig. a.* † eene frische lucht indrong, en dat aan den anderen kant agter het koel- of luchtzeil, *Fig. b.* † door die ingebragte frische lucht de vuile of besmette uitgedreeven wierd.

De verandering, welke ik aan het gewoone scheeps- luchtzeil maakte, bestond daarin, dat ik de einden van hetzelfde, alwaar het gemeenlyk saamengevoegd is, in eenen langen *coniscben* loop bragt, en denzelven met vyf daartoe geschikte yzeren banden, welke daarin vast gemaakt waren, *extendeerde*, gelyk *Fig. BB.* aanwyst, ten einde de lucht vry en onbelemmerd daardoor heen kon spelen. Het luchtzeil liet ik rigten naar den inval van den wind, gevolgelyk ook den *Tubus Conicus* naar de rigting van het luchtzeil, en zorgde, dat de *Tubus* omtrent in het midden zyne rigting behield, blyvende, gelyk *Fig. CC* aanwyst, met touwtjes vastgemaakt, ten einde het niet over den grond wapperen noch sleepen mogt. Om voorts het gespannene luchtzeil in die *situatie* te houden, en te beletten, dat het zelve door den aandrang van den wind niet uit zyne behoorlyke stelling geraaken mogt, liet ik het aan de kanten in de halve afscheiding der luiken met vier touwtjes aan dezelve vast maaken, zie *Fig. d. d. d. d.* en wel in diervoegen, dat het koelzeil noch voor- noch agterwaards door den wind kon bewoogen worden, en dat hetzelfde door de luiken als een scheimuur formeerende, van agter zoo veel ruimte voor de uitgaande bedorvene lucht, als van vooren voor de inkomende frische lucht behield. Verder liet ik de spalken, alwaar de *Tubus Conicus* van het koelzeil zyn begin neemt, nog in de *Laag* inschieten, dit maakte met de balken van het luik eene driekantige opening, gelyk *Fig. d.*
aan-

TAB: I

aantoonde, door welke nog afzonderlyk eene lucht onder het verdek kon doorspeelen. Deze stelling is de bekwaamste; wanneer 'er niet veel wind is; doch wanneer de wind sterker waait, dan kan het koel- of luchtzeil hooger getrokken worden, zoo dat de lucht alleenlyk door den *Tubus* blaazen kan.

Wanneer nu het koel- of luchtzeil op die beschreevene wyze gesteld was; dan bespeurde men blykbaar, dat van vooren in hetzelfde eene frische lucht indrong, terwyl tevens agter hetzelfde de vuile stinkende lucht, onverhinderd omhoogtrok en verdween.

§. 138.

Is nu deze uitgevondene verbetering omtrent het luchtzeil van zeer veel nut, om frische lucht in te leiden, op tyden, wanneer geene aansteekende ziekten op de scheepen regeerden: van hoe veel meer nut nog moet zulks dan niet wel zyn, wanneer eene zwaare *epidemie* binnens boords heerscht! in den jaare 1776, woedde op het Oostindische Compagnieschip *MARS*, waarop ik toen diende, een roode loop (*dysenteria rubra*) met rotkoortzen (*febres putridae*) te gelyk, onder ons scheepsvolk. Wy hadden meestentyds tusschen de 50 en 60 Patienten tevens daaraan in hunne hangbedden of kooijen liggen, die door hunne *excrementa Dysenterica*, als anderzins, eenen onverdraaglyken stank in het schip verwekten; doch zoo rasch ik het luchtzeil op de aangewezene wyze stelden liet, wanneer 'er onreinigheid en stank te wagen was, dan vervloog die stank terstond, en alle de besmette en kwalyk riekende dampen trokken agter het luchtzeil in de hoogte op, en verdweenen.

Niet alleen diende ons deeze manier van het stellen des luchtzeils by droog weêr, maar wy lieten het zelve, wanneer het de noodzaaklykheid vereischte, ook als het regende, hangen; met dit onderscheid alleen, dat hetzelfde alsdan rondom over het luik met *presenningen* geslooten wierd, en niet meer ruimte bleef, dan de halfronde door het luchtzeil geformeerde opening, waardoor de lucht in de *Laag* dalen moest, lyden kon. Inzonderheid was ons zulks toen ter tyd van veel dienst, daar wy (als gezegd is) met eene *dysenterische* besmetting en met rotkoortzen onder ons volk bezogt waren, voornaamelyk toen wy onder en tuschen de zonnekeerkringen (*Tropici*) in het Indische meir zeilden, en de hitte zoo groot was, dat de kwik in den Thermometer van *Farenheit* op 86 — 89 graaden, en hooger steeg. Ik liet, ten einde de op het luchtzeil nedervallende regen niet in de *Laag* mogt stroomen, onder den *Tubus* een vat plaatzen, waarin het gevallene water uit het luchtzeil afliep. Dit water was bruikbaar, dewyl het in 't minst niet naar teer smaakte, en de Matroozen en Soldaaten, die gebrek aan water leeden, gebruikten het tot hunnen gewoonen drank; ja zelfs kwam my dit water te pas voor de zieken, welken ik toen onder myne bezorging had; want, vooreerst, bevond ik dat hetzelfde beeter was, dan het stinkend water uit die vaten, welken wy op reis mede genoomen hadden, en ten andere diende het my ter vervulling van het gebrek, dat ik daaraan leed voor een zoo groot aantal van zieken; te meer dewyl onze toenmaalige kapitein W. veeltyds zeer onwillig was, het vereischte water voor de Patienten te doen volgen; voor welke arme menschen ik zelden de eene of andere noodwendigheid van dat Heerschap verkrygen kon, als met twist en ongenoegen.

De

De ondervinding leert, dat dit mangel op de schepen veel menschen vernielt. Door gebrek aan het noodig water tot drank stort het scheepsvolk niet alleen in ziekten, maar deeze ziekten, schoon in het begin van geen belang, worden vervolgens door mangel aan die laaffenis gevaarlyker; en men behoeft zich niet te verwonderen, dat, wanneer de zieken op zee, voornamelyk in de heete klimaatē, tot lesing van hunnen dorst zich van genoegzaam water verftooken zien, meer menschen alsdan door dit gebrek sterven, dan aan de ziekte zelve.

§ 140.

By stormend weër kan het voorgemelde luchtzeil niet gebruikt worden, dewyl men alsdan genoodzaakt is, de luiken van het schip zoo dicht doenlyk te sluiten, geduurende welken tyd dus de uitgang van de kwade dampen uit het schip verftopt raakt; en dat dit nog meer in de tweedeks dan driedekscheepen plaats heeft, is te vooren reeds aangewezen.

Daar nu het schip, geduurende den storm dicht geslooten moet blyven, en de benaauwde en bedorvene dampen daardoor belet worden uit de *Laag* te kunnen uitrekken: zoo is ligtelyk té begrypen, dat, wanneer het stormend of onstuimig weër lang aanhoud, alsdan door die bedomptheid en bedorven lucht niet alleen de ziekten, welke reeds in het schip regeeren, tot hooger graad stygen moeten, (gelyk in deeze verhandeling meer aangetoond is,) maar ook wezenlyk besmettende ziekten ontstaan kunnen, schoon dezelve te vooren nog niet bespeurd waren.

Doch dit het geval zynde, kan men egter daarin voorzien, door eene *Machiene* welke ik hierby aanwyzen en beschryven zal, en die, in staat is, geduurende de tegenhouding van de beslootene lucht,

lucht, eenen vryen uitgang daarvan te verschaffen, daartegen eene frische en zuivere lucht in de *Laag* in te brengen, en dus geduurende dien tyd eene *Circulatie* van lucht daarin te bevorderen; zonder dat deeze *Machiene* eene instorting van zeewater of inval van regen veroorzaaken kan, of dat dezelve als gevaarlyk zoude kunnen aangemerkt worden met opzicht tot het geweld der baaren of zeefstortingen.

Deeze *Machiene* bestaat uit eene *Cylindrische* ronde, en kan van sterk zeildoek, gelyk *Taf. II. Fig. AAA* aanwyst, vervaardigd worden; men kan derzelve lengte neemen, naar de gesteldheid en grootte van het schip, en den *diameter* afmeten, naar het luik, door het welk zy gaan moet, zie *Fig. BB*, zullendè omtrent 3 voeten in de middellyn houden. De ronde *Tubus* tevens met de byhangende *Conische* Buis, *Fig. C. C.* is met verscheidene yzeren platte ronde banden *geëxtendeerd*, en door de binnenste holligheid van den *Tubus* loopt in de lengte eene scheiding, *Fig. ***** van dicht en vast zeildoek, die door platte yzers, welke dwars in 't midden der yzeren banden zyn, die den *Tubus* extendeeren, of uitbreiden moeten, vast gemaakt word, op zoodanige wyze, dat door dit behulp deeze scheiding, die in de lengte van den *Tubus* loopt, en den *Tubus* in twee kanaalen of loopen verdeelt,) altoos in eene onbeweeglyke *situatie* blyft. Deeze twee kanaalen of loopen, laten vier openingen aan de beide uiteinden, zie *Fig. a. a. a. a.* De eerste opening, die als een trechter uitsteekt, is de grootte *Fig. D.* Door deezen trechter word de frische lucht opgevangen, en vervolgens door deeze opening in den lhop of het kanaal gebragt zynde, ontlast zich dezelve door de tweede opening, *Fig. E.* die het einde is van deeze *Conische* buis, in de *Laag*. De derde opening, *Fig. F.* is het begin van den tegenoverstaanden loop of kanaal; deeze opening moet van vooren wyd, en van

ge-

TAB: II

Fig

M

M

L

L

D

H

B

H

B

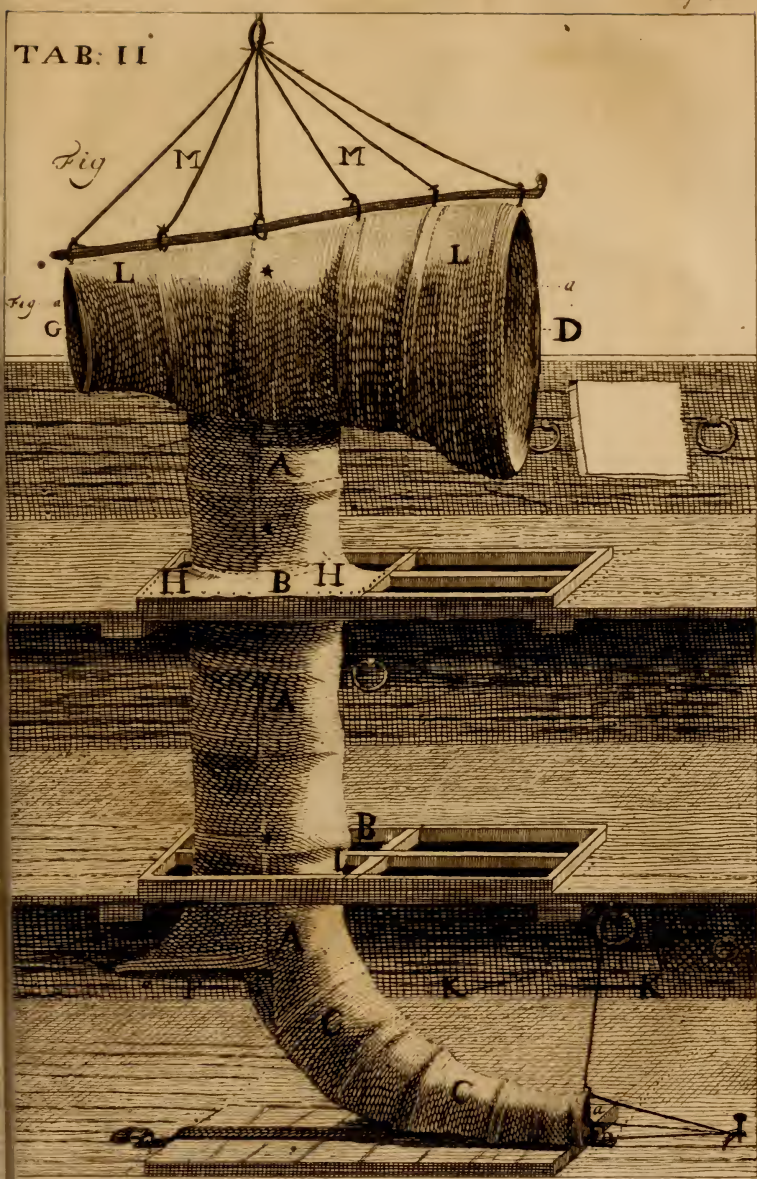
K

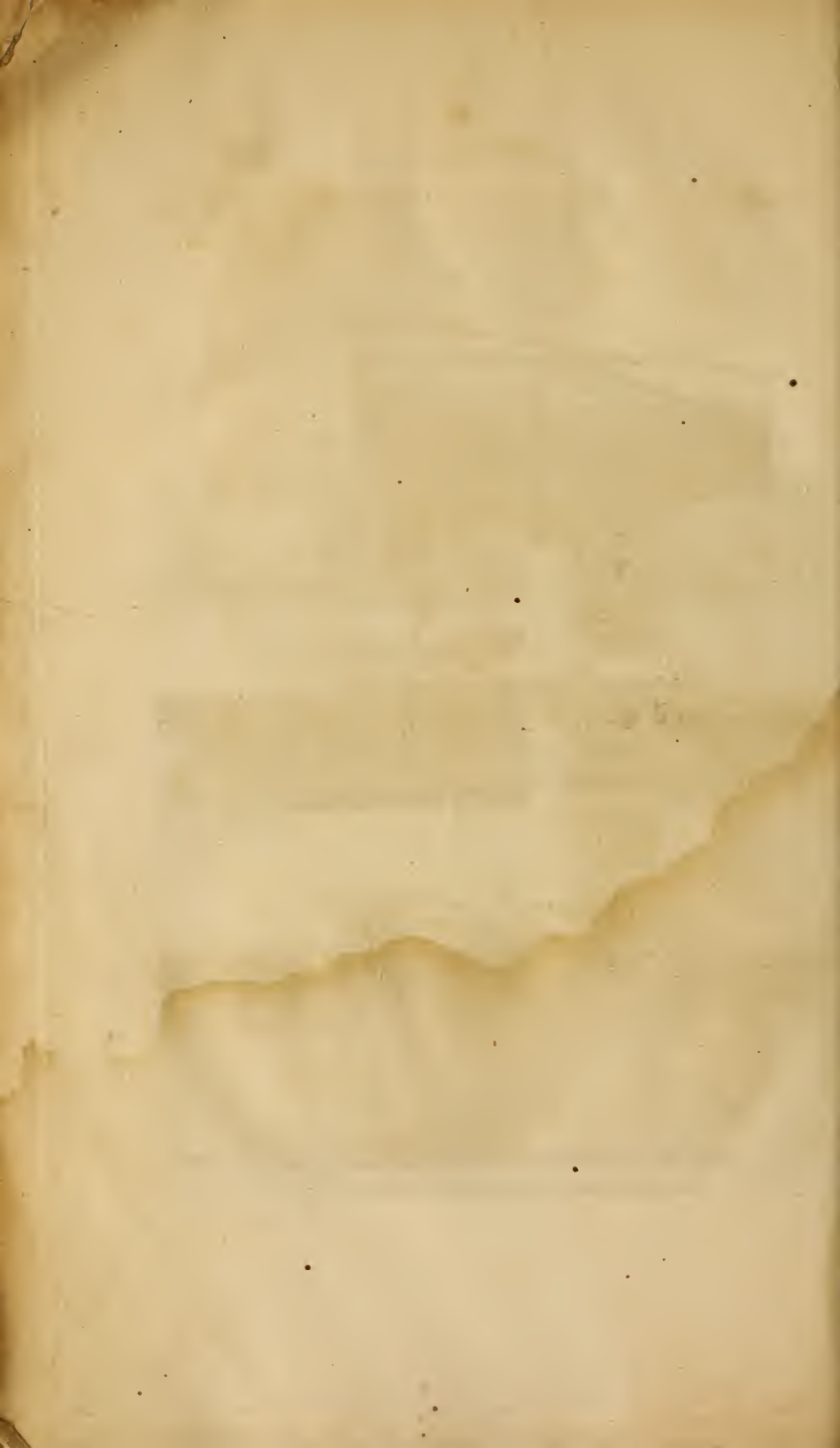
K

C

C

Gravé par de Joug 1780

gedaante als een trechter zyn, om des te bekwaamer de bedorvene lucht uit de *Laag* te kunnen opvatten, welke lucht alsdan door dit kanaal omhoog stygt, en door de vierde opening, *Fig. G.*, die zich tegenover de eerste trechtersvormige bevind, uittrekken kan. Het ligchaam van deeze *Machiene* moet met een zoogenaamden broek, *Fig. HH.* bekleed zyn, die op de presenningen en het luik vastgemaakt kan worden, ten einde geen water bezyden dezelve in de *Laag* kunne stroomen.

Deeze *Machiene* beslaat niet het geheele luik, maar slegts een vierde gedeelte daarvan. Drie roosters kunnen blyven liggen, en met presenningen bedekt worden; doch de vierde rooster moet uitgenoomen worden, en door denzelven, *Fig. I.*, doet men den *Tubus* tot in de *Laag*, *Fig. KK.* daalen. De *Machiene* moet, wanneer men dezelve gebruikt, naar den wind gericht worden, en wel op zoodanige wyze, dat de wind vlak in de de eerste trechtersvormige opening inblaast, en gevolgelijk aan de tegenoverstaande opening (welke ik de *vierde* opening genoemd heb,) geen tegenstand bied, maar de besmette dampen onverhinderd uittrekken laat. De onderste trechtersvormige opening, die in de *Laag* de bedorvene *effluviën* ter uitdrijving opvangen moet, dient byna op eene gelyke hoogte met de balken van het luik gesteld te worden, op dat dus de *effluviën* zoo veel te beeter in deeze opening indringen en verzaamen kunnen. Het opper- of bovenstgedeelte van de *Machiene* moet wel ruim anderhalf vadem of span over het bovenste luik, waaraan dezelve met haaren broek is vastgemaakt, uitsteeken, en het hoofd, *Fig. LL.*, waaraan door verscheidene kleine touwtjes, *Fig. MM.*, de stelling of houding gegeven is, moet door een dik touw aangehaald blyven, zoo lang als men de *Machiene* tot gebruik staan laat.

Op de tweedekscheepen kan deeze *Machiene* meede

I.

met

met veel nut gebruikt worden ; doch dezelve moet dan aldaar over de roosters van het tweede verdek wat hooger verheeven zyn , dan op eenen driedekker, over de roosters van het derde verdek. Dit alles dus in acht neemende , moet men by alle die toerustingén ook vooral zorgdragen , om de pompen vlytig te laten gaan , voornaamelyk als het schip eenige lekkagie heeft en veel waters inlaat. Inzonderheid moet gezorgd worden voor het uitpompen van het kielwater , wanneer men tusfchen en onder de zonnekeerkringen (*Tropici*) zeilt , als wanneer het kielwater , wat lang staan blyvende , door de warmte en het minder in zich bevatte zeezout , eerder dan in andere getemperder klimaatén bederft , en door die stinkende uitademingen veelyds groote ongemakken onder het volk veroorzaakt en veel bederfs aan den proviant toebrengt , dat daardoor vertikt en muf raakt , waarvan het gevolg is , dat zwaare rotkoortzen en *scorbut* onder het volk ontstaan , en hetzelfde zomwylen onverwagt wegrukken.

Ik heb dikwyls gezien , dat de lucht in het zoogenaande ruim zodanig bedorven was , dat geen lantaarn daar in branden wilde , maar vanzelve uitging ; ja , niet zelden is het gebeurd , dat men menschen , die in het ruim gewerkt hadden , schoon zy 'er niet lang in geweest waren , genoegzaam voor dood daaruit haalde , en het een geruimen tyd aanliep , eer zy weder bykwamen en hunne *respiratie* weder verkreegen.

§. 141.

De wys om het luchtzeil in te richten en te stellen , en het gebruik van de *Machiene* ter zuivering van de lucht , dus afgehandeld hebbende , schynt het my noch ongevoegelyk noch onnoodig , om ook iets aan te merken op de wyze der inrichting van de hangmatten , of hang-

hangbedden, in welken de zieken hunne ligplaats hebben. Te meer vind ik my hiertoe aangenoopt, omdat men niet als te veel ondervinden en zien moet, dat de zieken niet alleen op eene ellendige wyze op de fcheepen onder en door elkanderen liggen, maar daarby ook zoo ongeschikt en verward in hunne hangmatten hangen, dat zulks ook voor de *effluvia* ten hoogften nadeelig zyn moet. De fchadelykheid hiervan inziende, en begeerig zynde een hulpmiddel daartegen uit te vinden, bedagt ik eindelyk eene andere fchikking omtrent de hangmatten in het werk te ftellen, en wel op de volgende wyze: ik verzogt den kapitein, die het bevel voerde op het O. I. C. fchip *MARS*, waarop ik in den jaare 1776 diende, om langs het fchip te doen slaan zes ryen zoogenaamde klabeyen of houvasten, in dievoegen, dat de hangbedden in drie reijen in de dwars-te van het fchip *parallel* van elkanderen hangen konden; vervolgens liet ik de zieken in hunne hangbedden naar de ry, zoo als het getal derzelve zulks toeliet, anderhalven voet van elkanderen af, met fjorttouwten aan de houvasten hangen, en zoo laag, dat zy niet boven de drie voeten met hun hangmat van den grond des verdeks zich bevonden. Dit dus gefchikt zynde, bleeven tusfchen deeze drie ryen in de dwarsch gehangene kooijen of hangmatten, langs het fchip, twee vrye en lange gangen, door welken eene frifche lucht onverhinderd *circuleeren* kon; tevens leverden my deeze lange gangen twee opene wegen, om gemakkelyk tusfchen de Hangbedden der Patienten te kunnen komen, en dezelve te *visiteeren*. De oppassers der zieken waren dus ook beeter in ftaat, de Patienten te bezorgen, en aan de zieken zelven frekte het tot groot gemak, als kunnende toen met weinig moeite uit hunne hangbedden ftappen, ter verrichting hunner noodige behoeften; en wordende veel miuder gekweld door de opftygende

naauwde dampen, die uit de *exhalation*, zoo wel als *transpiratien* en *foeces* ontsprooten, nu zy laager by den grond lagen, dan te vooren, toen zy in hunne hangmatten hooger en byna vlak onder het verdek hingen. Voorts verzogt ik den kapitein, om uit het schot, dat tusfchen het kabelgat en de laag was, in het midden eenige planken te laten uitneemen, ten einde een gedeelte der bedorvene *effluviën*, welke door de *Dysenterici* en die aan de *febres putridae* laboreerden, veroorzaakt werden, door het luik van het kabelgat kon uittrekken. Voor zieken, die geen hangbed meer hadden en flegts op eene kist of op den blooten grond van het verdek lagen, bragt ik te weeg, dat een *Brits* opgeflagen wierd, die met het vooreinde twee voeten van den grond af was, doch met het agtereinde hooger liep; deeze situatie was voor de Patienten gemakkelyk, die dus zonder veel moeite op- en afklimmen konden, en op zoodanig een *Brits* lagen zy zeer bekwaamlyk, wanneer zy nog het een of ander hadden, om onder hun ligchaam te spreiden of zich mede te dekken; doch schoon eenige al ongelukkig genoeg waren, om niets tot het een noch ander te hebben, kon ik nogthans niet twyffelen, of die foort van *Brits* was evenwel veel gefchikter tot eene ligplaats voor de zieken, dan de bloote grond van het Verdek.

§. 142.

Men zal veelligt van een *Driedeks* fchip nog zeggen, dat, fchoon hetzelve by koud, onfhuimig, regenachtig en stormend weër al het best gefchikt is, om het volk op hunne wachten het minst ongemak te doen lyden, en ook beeter dan een *Tweedekker* by stormend weer kan gelucht worden, het nogthans met al dat een frontkuil is. (zoo als de zeelieden dit gewoonlyk uit-

uitdrukken,) en dat het tusschendeks staande vee, zoo wel als een geweldig rookend combuis, onverdraaglyken stank en ongemak veroorzaakt, alzoo de uitwaaslemingen van den mest met den daarbykomenden rook meer beslooten blyven, dan in eenen *Tweedekker*, zoo dat men niets anders ziet, als drek; en niets anders riekt, dan stank. Men zal zulks dan veelligt besluiten met de vraag: of dit alles ook tot de volmaaktheid van eenen *Driedekker* behoort, en of deeze omstandigheden ook geene oorzaken tot krankheden kunnen voortbrengen? Ik wil hierop gaarne toestaan, dat de *Driedeks* scheepen niet te onrecht kunnen aangemerkt worden als stonknulen of vuilnisnesten, wanneer men dezelve als zoodanig maakt, en al het vee gezaamenlyk tusschen het middenste en bovenste verdek instuurt; Doch daartegen kan ik door de ondervinding bewyzen, dat de *Driedekkers* minder mest of onreinigheid en stank, dan de *Tweedekkers* in zich bevatten zouden, indien de zaak wel overwogen wierd en eene behoorlyke schikking plaats vond; en wel, wanneer men het vee, by voorbeeld, de varkens, die wel de meeste morsigheid en stank veroorzaaken, niet tusschen het middenste en bovenste verdek liet loopen, maar dezelve by eikanderen opfloot in een vierkant afgeschooten zwynskot, van planken opgeflagen, op den bak tusschen den fokkemast en de Klok; derzelver mest kwam dan niet tusschen deks, maar bleef in de open lucht, en kon dus geen stank in het schip verwekken. De schaapen konden voor het grootst gedeelte geplaatst worden in den boot, die boven den grond van het verdek hangt; de stank van dezelve zoude dus door de roosters, die 'er overheen in het verdek liggen, om hoog trekken kunnen, en om te beletten, dat den lucht van den mest niet over den boot en onder het bovenste verdek zyde waards uitsoeg, kon men rondsom den boot en onder het ver-

dek heen zeildoek hangen of spannen; de ingang in den boot moest dan boven door de roosters gemaakt worden, als het geschiktst daartoe, en, tot het wegruimen van den mest, dienen kunnende. Dit dus geschiedende, hoe zoude het dan mogelijk kunnen zyn, dat de drek en flank daarvan in het schip bleef? en had men meer schaapen, dan in den boot geborgen konden worden: dat overfchot zoude men alsdan op het verdek in de Chaloupen plaatzen kunnen; en al eens geteld, dat dit niet kon geschieden, dan blyft het getal egter op den duur nooit zoo groot, uit aanmerking dat 'er eensdeels van tyd tot tyd van geslagt worden, en anderdeels weekelyks eenigen sierven, of men zoude in korten tyd al de rest gemakke yk in den boot bergen kunnen. En al moest men ondertusfchen eenige schaapen tusfchen deks houden staan, zouden egter, indien zy zuiver gehouden wierden, en men zorg liet draagen dat de vuiligheid niet liggen bleef, noch deschaapen zich daarin wentelen konden, de lucht van die dieren en van derzelver mest niet zoo onverdraaglyk zyn.

§. 143.

Het komt my ook als zeer onnoodig voor, dat de bevelhebbers der Oostindische Compagnies scheepen op zulke lange togten, wanneer 'er geen oorlog noch gevaar van zeeroovers te duchten is, op eene krygskundige wyze handelen, en de inhebbende stukken geschut in de dwarste van het schip stellen, zodanig dat het kanon met de monden voor de geflootene schietgaten, en met het agterfte der affuiten tegen het boord aanslaat. Door dit aldus dwarsstaande kanon, word het gedeelte van het verdek, dat den doortogt langs het boord uitmaakt, geheel en al beslagen, waardoor het volk niet alleen dikwyls ellendig hunne scheenen daartegen

gen ffoot , het welk (voornaamelyk wanneer zy met *scorbut* behebd zyn) onheelbaare wonden veroorzaakt; maar ook teweegbrenge , dat zich onder en tusfchen het gefchut , door de lengte van tyd , eene menigte drek en vuiligheid verzaamelt , en elk van het fcheepsvolk , die te lui is om naar boven te gaan , inzonderheid des nachts , hun gevoeg doen tusfchen dat gefchut , en aldaar alle hunne morfigheden nederwerpen. Dit dan niet zorgvuldig nagezien en opgeruimd raakende , moet zeerlyk zoolanigen aanfteekenden en onverdraaglyken ftank veroorzaaken , dat 'er eene befmetting in het fchip door ontftaan kan. Zoude het derhalven niet raadzaamer zyn , wanneer men zich op eene veilige zee of in eene verzeekerde haven bevond , alwaar men zich lang moest ophouden , om als dan op eenen Driedekker het gefchut in de lengte tegen het boord aan te zetten , en met sterke touwen vast te maaken , ten einde hetzeive by stormend weêr niet geflingerd kon worden? my dunkt , dat het op die wyze tegen het boord zelfs vaster ftaan en minder gevaar loopen zoude om los te flingeren , dan wel anders. Het verdek kon alsdan tevens zuiverer gehouden worden , en niemand zoude , zonder gezien te worden , in ftaat zyn , zyne vuiligheid daar onder of tusfchen te brengen. Indien nu zoodanige fchikking plaats vond , dan durf ik verzeekeren , en de ondervinding zoude het bevestigen , dat men ruimtegenoeg tusfchen dit verdek behouden kon , en het fchip door zwabbers , krabbers en bezems , en door de verdere aangewezenen middelen , zoo fchoon en zuiver te houden was , als een woonhuis. Men zoude zelden eenigen ftank verneemen , fchoon het fchip beflooten moest blyven , en nog veel minder , wanneer de luiken by goed weêr openftonden.

Indien nu myne voorgestelde meeningen in §. 142. 143. en elders, ingang vonden, zoude het dan niet waarschynelyk genoeg voorkomen, dat de *Driedeks* scheepen dienstiger dan anderen zyn voor de gezondheid der zeevaardenden? Ik begryp, dat het volk op dezelve, in veel manschap bestaande, niet zoo gedrongen, en kort op elkanderen behoeft te leggen; en de ondervinding leert, dat op een Schip, met al te veel menschen opgevuld, eene besmettende ziekte ontstaande, dezelve eene geweldige aansteeking veroorzaaken kan, voornaamelyk, wanneer op het zuiverhouden van het schip niet behoorlyk acht gegeven word. — Zoude men niet op de *Driedekkers* de menigvuldige manschap ook wat verdeelen kunnen: met een gedeelte daarvan in de Laag, en een ander gedeelte tuschen het alsdan opgeruimde verdek (zie §. 143.) te doen plaatzen, en wel op die plaats, welke te vooren door de varkens en schaapen ingenoomen was? Het is niet te twyffelen, of de schikkingen en inrichtingen op die wyze geschiedende, zoude de een aan den anderen geen nadeel toebrengen, en geene aansteekende besmetting op het schip ontstaan kunnen, indien dezelve niet op eene andere byzondere wyze ingevoerd raakte, waarvan §. 1. naden gehandeld is. En wanneer het al gebeuren mogt, dat 'er aansteekende ziekten heerschten, dan kan men op eenen *Driedekker* op zodanige wyze beeter en bekwaamer schikking maaken, om de gezonden van de zieken gevoegelyk te kunnen afscheiden.

§. 145.

Dat de rook uit de Combuis op de *Driedekkers* den menschen meer hindert dan op de *Tweedekkers*, moet men

men toefaan waar te zyn; doch de vraag is, of het op dezelve wel altyd rookt? immers neen. het rookt 'er op geene andere tyden, dan wanneer het fchip *zeer fchraal by den wind* moet zeilen. Deze tegenwerping vervalt dus ook weder, alzoo de fcheepen meestentyds eenen vasten pasfaat houden, en het zy *by den wind of voor den wind* zeilen kunnen; als wanneer de rook, die uit de combuis tusfchen deks inflaat, terftond weder door de poorten uitgedreeven word. En genoomen eens, dat 'er een gefladige rook in het fchip was, (hetwelk egter niet zyn kan, dewyl 'er altoos een doortogt plaats vind,) zoo is het wel waar, dat zulks tot hinder verftrekken zoude, maar nimmer kan dit nogthans aanleiding geeven, tot eene aanfteekende ziekte; integendeel zoude dit eerder aan eene zoodanige *infectie* wederftaan; want rook van hout is een tegengift in eene befmette lucht, het trekt de bedorvene *effluviën* aan zich, en ftrekt dus tot een middel om dezelve uit te dryven.

§. 146.

Het ftaa my nu vry te vraagen, of de bygebragte redenen niet voldoende genoeg zyn, om te bewyzen, dat men te onbedagt en te onrecht de Driedekfscheepen ongezond noemt? meer gegrond komt het my voor dat de Tweedekkers veel ongezonder zyn, en dat zich eerder en meer vuiligheid daarin verzaamt, door de Varkens en fchaapen, die aldaar in den zoogenaamden *Kuil* rondom den boot en onder het halfdek los heen loopen, welker mest en vuiligheid door den gantschen *Kuil* gefleept word. By regen en onftuimig weër raakt dees drek door het inftortend water ontbonden, en fpoelt alsdan ginds en herwaards in alie hoeken en winkels, en onder de kisten en vaten, die onder het halfverdek ftiaan, zoodat men niet alleen door de onaangename luche

daarvan gekweld word , maar ook niet weet waar men treden zal. Het gebeurt ook niet zelden op Tweedeks scheepen , die wat oud en welker verdek verrot en lek is , dat die natte mest en vuiligheid door de voegen heen in de *Laag* druipt , en aan het volk magtig veel ongemaks veroorzaakt. Dit is iets , dat men nooit te vreezen heeft op eenen Driedekker , hoe lek dezelve ook zyn moge , alzoo daar de vuiligheid , die van de varkens komt , schoon al niet opgeruimd wordende , by zoodanige gelegenheden , door den regen zoo wel als door de overslaande zeebaaren van het schip over boord gespoeld word.

§. 147.

Het is §. 133. wel toegeftaan , dat de *Tweedeks* of *Kuilscheepen* by goed weêr tusfchen de keerkringen (*Tropici*) zeer luchtig zyn ; doch daartegen durf ik beweeran , dat de *Driedekkers* in Indiën , en op eene terugreize uit Indiën naar Europa , voornaamelyk in de zee - engten , gelyk in de ftraat *Sunda* enz. veel beeter en dienstiger zyn voor de gezondheid der zeelieden , dan de *Tweedekscheepen*. Men neeme hieromtrent slegts in aanmerking , dat de zoogenaamde *Laag* op de in Indiën vaarende en uit Indiën naar Europa terugkeerende scheepen , met Victualien en andere tot fcheepsgebruik nodige zaaken opgevuld is , en indien 'er al zoo veel plaats vry blyft om het groote luik te openen , dan is die ruimte toch bekrompen en bedompt genoeg , om 'er eenige menschen in te kunnen logeeren ; weshalven de gemeenen (die op een retourfchip omtrent by of over de honderd man , behalven de Officiers , belooppen ,) zich gedwongen zien hunne verblyfsplaats onder het halfdek te neemen , alwaar zy dan zeer gedrongen op elkanderen gepakt zyn. Veelyds gebeurt het ook , dat zy niet eens allen plaats ter ligging onder het half-

ver-

verdek bekomen kunnen; en alsdan zoeken de overigen hunne schuilplaats in afgeleegene hoeken, of onder den blooten Hemel, alwaar zy dus aan alle ongemakken van weêr en wind blootgesteld zyn; of zy vluchten in den *Kuil* op eene natte kist of op den harden morsigen grond. Zy, wien het al gelukt om onder het halfverdek te kruipen, blyven ook daar zelfs niet altyd beschut voor regen en nat, dewyl het verdek veelyds lek geworden zynde, (dat inzonderheid plaats vind als de Scheepen lang aan land geweest zyn,) de regen alsdan daardoor heenslaat, en hangbedden, kleederen en alles natmaakt. De stortzeen slaan zomwylen ook zoo geweldig in het schip, dat de kisten byna dryven in het water, en de vuilgheid en mest van het vee tevens hierdoor in alle hoeken gespoeld wordende, doet de afschuwelykste morsigheid en stank ontstaan. Het volk ondertuschen, meest van hangbed en kleederen ontbloot, loopt gestadig met natte voeten, en indien eenigen alsdan nog een hangbed magtig zyn, is hetzelfde egter veelyds niet bruikbaar meer, en zy kunnen 'er niet in liggen zonder gevaar om de ribben aan stukken te vallen.

§. 148.

Dit in de vorige *Paragraaf* gemelde volk is in zoodanige omstandigheden 'er zeer kwalyk aan, voornamelyk is hunne verleegeheid groot, zoo lang men zich met het schip in de Zee- engten bevind, by voorbeeld in de straat *Sunda*, alwaar men in de maanden December, January, February en nog laater, door de vogtige westelyke tegenwinden, welke om dien tyd in die strecken het meest heerschen, veelyds merkelyk opgehouden word en in dien verdrietigen *pasfaat* lang sukkelan moet, eer men het schip in volle zee brengen kan. geduurende dien tyd heeft het volk nog minder

der gelegenheid en plaats, om des nachts te kunnen rusten, dewyl alsdan de gestadig noodig zynde toebereidsels tot het winden der ankers, het opschieten der anker touwen, klaaren enz. de meeste ruimte van het verdek beslaan. Het volk, dat dus van hunne rustplaats ontzet is, legt zig neder in den *Kuil* onder den blooten Hemel, alwaar het blootgesteld is niet alleen aan alle koude en hitte, nattigheid en droogte, maar ook aan de zwaare van de gebergten vallende nevelen des Nachts, die op hun vermoeid ligchaam nederdaalen, waarop het verder wel haast door allerlei gevaarlyke ziekten, die aan dit pasfaat in de straat *Sunda* byzonder eigen zyn, aangetast word.

§. 149.

Een Matroos, buiten dat doorgaands onachtzaam en woest genoeg zynde, om zeer weinig acht op zyne gezondheid te geeven en dezelve te behouden, vind het veelyds zeer onverschillig, waar hy zyne ligplaats vind, en of zulks in eene kooi, op eene kist, op den grond, of onder den blooten Hemel is. Indien nu de Officers aan deeze ruawe gasten geene geschikte levenswys voorschryven en geene behoorlyke *directie* doen opvolgen, dan kan men zich ligtelyk verbeelden, hoedanig het moet toegaan, en het niet te verwonderen is, dat zoodanige woeste knaapen veelyds hunne onbezuide vermetelheid met den dood bekoopen. Te onvergeefflyker is het (gelyk het nogthans wel gebeurt,) als zy, die nog ligplaats onder het verdek kunnen krygen, en veelyds ook nog hangbed en deken hebbende, droeg en warm liggen konden, zich nogthans aan dit onbezonnen verzuim schuldig maaken. Wanneer nu de een of ander deezer knaapen ziek word, het geen dagelyks gebeurt, voornaamelyk als men met zwak, mager en uitgemergeld volk van Batavia vertrekt, (schoon in zooda

danige Omftandigheden, als gemeld is, ook de fterkfte karels niet bevryd blyven voor aanvallen van zwaare krankten,) dan vinden zich de Chirurgyns op de fcheepen niet weinig belemmerd, alzoo het dan op de zorg en het geweeten van eenen Opper-Chirurgyn aankomt, om den Patient aan eene bekwaame ligplaats te helpen. Zulke zieke menfchen in die omftandigheden zynde, hebben geene vaste noch bestendige rustplaats, daar zy hun zwak ligchaam kunnen uitftrekken; want waar zy zich ook mogen nederleggen, worden zy, by het aangaan van eenigen arbeid, als Ankerwinden of anderszins, door hunne onmenfchelyk woeste kameraden wederom opgejaagd; en kruipen zy dan naar eene andere plaats, daar zy vry en veilig denken te zyn, ontmoeten zy wel haast op nieuws een gelyk noodlot.

§. 150.

Doch al waren alle de ligplaatzen, alwaar het volk liggen kon, in goede orde, zoo leert ons egter de ondervinding, dat het volk in Indiën veelyds naakt en berooid, zomwylen met niets anders aan het ligchaam dan een gefcheurde onderbroek, en zonder kist, hangbed of deken aan boord komt; zynde al hun goed of verkogt en verteerd, of hun ontftoolen, of om het ingenesteld ongedierte weggeworpen, of wel in het Hospitaal gebleeven. Zoodanige menfchen ftorten ongetwyfeld weder in ziekten, ja worden niet zelden nog met een ziek ligchaam uit het Hospitaal aan het fchip gezonden. Ik fpreek hier by ondervinding Waarop nu zullen deeze menfchen liggen? waarmede zich bedekken? men kan niet altyd van eenen Kapitein oud zeildock tot kooijen eifchen; hy zal dit zelden geeven, zeggende zulks niet goed te kunnen maaken in zyne Rekening. Wat dan in zulk een geval gedaan? Den
zie-

zieken te laten liggen, zoo als hy ter waereld gekomen is, en daardoor zynen dood te verhaasten? dit immers is te onmenschelyk! de respectieve Maatschappy draagt wel menschlievende zorge, en geeft kleederen en dekens genoeg mede op reis van Batavia, tot dekking der arme scheepslieden; maar wanneer deeze menschen geen hangmat meer hebben, en zich met de deekens op het verdek of op den blooten grond omwentelen: hoe lang zullen die dan wel aanhouden? en wat nut kunnen zy te weeg brengen, wanneer de menschen niet anders als een bloot verdek, eene harde kist, of, op zyn best, wat geplukt *werk* tot hunne onderlaag hebben? om dit groot en nadeelig gebrek uit den weg te ruimen, was het hoogstnoodzaakelyk, dat de menschlievende respectieve Maatschappy, die altoos met de roemwaardigste vlyt voor het best haarer scheepsgenooten zorgt, niet duldde, maar op zwaare straf verbood, dat menschen, die uit de hospitaalen in Indiën nog blykbaar ziek uitkomen, voor gezond gemonsterd, en met agterlaating van hunne kleine bezitting, naakt en bloet aan boord gezonden wierden; maar integendeel gebod dat men hen, die van alles ontbloot waren, voornamelyk met een hangmat, bultzak en deken voorzien moest, by hun vertrek uit het hospitaal, of by hunne komst aan boord. Deeze kleine onkosten zoude aan de Edele Oost-Indische Compagnie, met opzigt tot de gezondheid der Matroozen, vry meer voordeel aanbrengeu, dan de geringe waarde van dien voorraad bedragen kon, en welke anders, indien men het alnietshenken wilde, op hunne reekening te stellen, en van hunne verdiende maandgelden af te trekken was. Elk kundig zeevaarend Chirurgyn zal hieromtrent met my ongetwyfeld van een gelyk gevoelen zyn; want de ondervinding heeft my telkens geleerd, dat die menschen, die zich met geen beddegoed op het schip voorzien vinden,

wis-

wiskunstig ook de eersten zyn, die in ziekten vervallen, en in dien roestand liggende, weinig hoop tot herstelling behouden.

§. 151.

Uit alle de aangehaalde omstandigheden, inzonderheid §. 147 en vervolgens, blykt het, dat de *Driedeks* schepen in dien *pasjaat* verre te praefereeren zyn boven de *Tweedeks* of Kuilschepen; dewyl de manschap op de eerstgenoemden niet behoeft te kruipen onder een *half*, maar logeeren kan onder een *geheel* verdek; en dewyl aldaar, wanneer het geschut in de lengte tegen hetboord wierd vastgemaakt, (Zie §. 143.) ruimte genoeg gevonden kan worden, om al het scheepsvolk, zoowel de gezonden als zieken, onder een droog verdek te plaatzen, zonder dat hetzelfde zich dus genodzaakt behoeft te zien, om, in deeze *pasjaaten* zynde, gedurende de gemelde toerusting van Ankerwinden, touwen, klaaren enz. hun schuilplaats te moeten neemen onder den blooten hemel, en zich te exponeeren aan alle de ongemakken van het veranderlyk en onstuimig weêr.

B E S L U I T.

Zie daar myne aanmerkingen omtrent eenige omstandigheden en gebruiken op de schepen, welke alle betrekking hebben tot bevordering en bewaaring der gezondheid van het daarop zich bevindende volk. Deeze aanmerkingen zyn dus natuurlyk voortevloeid uit het onderwerp, het welk ik verhandelde; te weten: de besmettelijke Rotziekten, welke men in de vorige jaaren zoo bezig op de schepen heeft zien woeden, en van wel-

ken

ken ik getragt heb den oorsprong, voortgang, aard en gesteldheid aan te toonen, en tevens zoowel de behoedmiddels daartegen, als de geneeswys daarvan aan de hand te geeven.

Ik hoop niet gantschelyk eenen vruchteloosen arbeid verrigt te hebben, en onderwerp myne gedagten aan den toets van een onzydig en oordeelkundig onderzoek; zynde het doel myner poogingen hiermeede niet anders, als om mynen lydenden evenmensch tot nut, en aan de Edele Oost- Indische Compagnie van eenigen dienst te mogen zyn.

De genadige en ontfermende God behoede voortaan gunstig onze Landen voor dergelyke treffende bezoeken; Hy boezeme den Vorsten vrede in; zegene den Aardboden met vruchtbaarheid, en verleene ons allen dankbaars barten!

E I N D E.

